

บทที่ 4

องค์ประกอบในการแสดงของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม

ในบทนี้ผู้วิจัยได้กล่าวถึงองค์ประกอบการแสดงของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม ซึ่งนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ได้ปรับปรุงและสร้างสรรค์บางส่วนขึ้นบนรากฐานการแสดงโขนแบบจารีต จึงถือได้ว่า ผลงานที่เกิดขึ้นนี้ เป็นศิลปะร่วมสมัย หรือโขนเยาวชนร่วมสมัย

องค์ประกอบการแสดงของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม ที่ผู้วิจัยได้กล่าวในบทนี้ เป็นองค์ประกอบ ที่ใช้ในการแสดงชุด “นั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น” เท่านั้น เพราะการแสดงอื่นที่ คณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม นำออกแสดงอาจมีรายละเอียดที่ต่างออกไปจากนี้ ซึ่งบางส่วนของเนื้อหา ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างองค์ประกอบที่ใช้ในการแสดงโขนแบบจารีต (โดยกรมศิลปากร) เพื่อ เปรียบเทียบให้เห็นว่าส่วนใดที่มีการปรับปรุง และส่วนใดที่เป็นการสร้างสรรค์ขึ้น ในส่วนท้ายของ บทนี้ผู้วิจัยได้กล่าวสรุปเนื้อหาทั้งหมด เกี่ยวกับองค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงสิ่งที่ นายประเสริฐได้ปรับปรุง และสร้างสรรค์ขึ้น ซึ่งเป็นการสร้างเอกลักษณ์ในการแสดงโขนเยาวชน ร่วมสมัย ของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม

องค์ประกอบในการแสดงโขนเยาวชนร่วมสมัยของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลการแสดงโขนเยาวชนร่วมสมัยชุด “นั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น” ของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม ผู้วิจัยได้แบ่งองค์ประกอบของการแสดงไว้ ดังนี้

4. 1 การคัดเลือกผู้แสดง
4. 2 การฝึกหัดการแสดงโขน
4. 3 บทประพันธ์ที่ใช้ประกอบการแสดง
4. 4 คนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง
4. 5 การพากย์เจรจา
4. 6 เครื่องแต่งกายของผู้แสดง
4. 7 อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง
4. 8 โอกาสและสถานที่ในการแสดง

องค์ประกอบต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้แบ่งไว้ บางส่วนได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และสภาพของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงไป จากการฝึกหัดโขนที่อยู่ในหลักสูตรของโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม มาเป็นคณะโขนเยาวชนที่ฝึกหัดการแสดงโขน ให้เยาวชนในพื้นที่เขตจอมทอง โดยเฉพาะชุมชนคุณยายวัน ซึ่งเนื้อหาในส่วนต่าง ๆ มีดังนี้

4.1 การคัดเลือกผู้แสดง

จากการศึกษากระบวนการในการคัดเลือกนักแสดงของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม ผู้วิจัยพบว่า โดยนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ซึ่งดำเนินการคัดเลือกผู้แสดงเพียงผู้เดียว และมีขั้นตอนที่สัมพันธ์กันอยู่ 2 ส่วน ได้แก่ การจำแนกตัวผู้แสดงโขน คือการแยกฝึกหัดตามประเภทตัวแสดง ได้แก่ พระ นาง ยักษ์ ลิง และการคัดเลือกผู้แสดง คือเมื่อต้องทำการแสดง ผู้แสดงในแต่ละประเภท จะได้รับบทบาทต่างกันไป ตามความเหมาะสม เช่น ตัวยักษ์ แบ่งเป็น ผู้แสดงทศกัณฐ์ และผู้แสดงเสนายักษ์

ในช่วงแรกของการฝึกหัดการแสดงโขนให้กับนักเรียน ซึ่งอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม ได้จำแนกตัวผู้แสดงออกเป็น 4 ประเภท ดังที่กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งการจำแนกตัวของผู้แสดงนั้น เริ่มตั้งแต่นักเรียนเข้ารับการฝึกหัดโขนครั้งแรก (อนุบาลชั้นปีที่ 1) วิธีในการจำแนกตัว

นักแสดง มีความสอดคล้องกับการจำแนกตัวนักเรียนที่เข้ารับการฝึกหัดโขนของวิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร ซึ่งนายธนิต อยุธยา ได้เรียบเรียงวิธีในการจำตัวผู้เข้ารับการฝึกหัดโขนไว้ ดังนี้

นักเรียนที่จะรับเข้าฝึกหัดโขน ล้วนเป็นนักเรียนชายทั้งนั้น ด้วยเป็นประเพณีมาแต่โบราณ ดังได้กล่าวมาแล้วว่า โขนต้องเป็นผู้ชาย และควรจะได้เริ่มรับฝึกหัดกันมาตั้งแต่เยาว์วัย ราว 8 – 12 ขวบ จึงจะฝึกหัดได้ดี ถ้าเด็กมีอายุมากเสียแล้ว ก็หัดให้ได้ยาก นอกจากจะมีอุปนิสัยมาแต่เดิม เด็กชายที่จะฝึกหัดโขนนั้น ในขั้นต้นครูผู้ใหญ่จะต้องพิจารณาออกเป็น 4 พวก คือ

1. พวกพระ
2. พวกนาง
3. พวกยักษ์
4. พวกลิง

พวกพระคัดเลือกผู้มีลักษณะดังนี้ เช่น รูปร่างสวย จมูกสั้น ลำคอโปร่ง ระวังไหล่ลาดพองาม ช่วงอกใหญ่ ลำตัวเรียว สะเอวเล็ก ตะโพกผาย (สะโพกผาย) ช่วงแขน และช่วงขาสมส่วน รวมความว่า พวกพระนั้นคัดเลือกจากผู้ที่มีทรวดทรงสัณฐานงามสมส่วน ใบหน้ารูปไข่ หน้าตาคมคาย ท่าทางสะอิดสะเอ้งผึ่งผาย ตามแบบของชายงามในวรรณคดีไทย พวกนางเลือกจากผู้มีรูปร่างคล้ายตัวพระ แต่ไม่สู้พิถีพิถันนัก สิ่งสำคัญอยู่ที่เลือกคนที่มิใบหน้างาม และดูที่มีกิริยาท่าทางแช่มช้อยนิ่มนวลอย่างกิริยาหญิง พวกยักษ์เลือกจากผู้มีรูปร่างคล้ายพวกพระ แต่ไม่ต้องเลือกหน้าตา เลือกเอาผู้มีร่างใหญ่ ท่าทางแข็งแรง พวกลิงเลือกจากผู้มีรูปร่างป้อม ๆ ท่าทางหลุกหลิกคล่องแคล่ว¹

¹ ธนิต อยุธยา, โขน (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2511), หน้า 109.

นอกจากการจำแนกตัวนักเรียนที่เข้ารับการฝึกหัดโขน โดยใช้หลักการส่วนใหญ่ที่สอดคล้องกับการจำแนกตัวผู้เข้ารับการฝึกหัดโขน ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร นายประเสริฐ ต้องพิจารณาปรับวิธีการให้เหมาะกับลักษณะของนักเรียนที่มีอยู่ในโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม และต่อมาเมื่อโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่มได้ปิดกิจการลง การจำแนกตัวของนักแสดงโขน ก็ได้ปรับ ไปตามสภาพของเยาวชนที่เข้ารับการฝึกหัด จากการรวบรวมข้อมูลการคัดเลือกนักแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ผู้วิจัยพบข้อมูลดังนี้ มีดังนี้

1 ตัวพระ

การฝึกหัดโขนตัวพระ ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ปัจจุบันฝึกเพื่อให้แสดงเป็นพระรามเมื่อทำการแสดงโขนตอนยกรบเท่านั้น จากการศึกษาการแสดงโขนของคณะโขนจิวบ้านยี่ม เริ่มแรกมีผู้แสดงทั้งพระลักษมณ์ และพระราม เพราะมีการแสดงโขนในตอนที่หลากหลาย แต่ปัจจุบันผู้วิจัยพบว่าบทบาทตัวพระที่สำคัญ มีเพียงพระรามเท่านั้น ซึ่งการแสดงโขนโดยทั่วไป ฝ่ายพลับพลา (ฝ่ายพระราม) ตัวพระต้องประกอบด้วยพระราม และพระลักษมณ์ เป็นสำคัญ ซึ่งนายประเสริฐได้อธิบายสาเหตุที่การแสดงโขนของคณะโขนจิวบ้านยี่มในปัจจุบันใช้พระรามเพียงตัวเดียว ดังนี้

ในการแสดงโขนตอนยกรบของเรามีพระรามอย่างเดียว พระลักษมณ์ ตามท้องเรื่องจำเป็นต้องมีก็จริง แต่พอฝึกเด็กขึ้นมารำคู่กันแล้ว รำไม่พร้อมกันทำให้ เด็กทั้งคู่ดูไม่สง่าสมบทบาท เพราะมันแต่กังวลว่าจะต้องรำให้พร้อมกัน ต้องรอกัน เลยตัดพระลักษมณ์ออก เหลือเพียงพระรามมาถึงปัจจุบัน แต่ตัวพระลักษมณ์ก็ยังมีอยู่ หากแสดงในตอนที่พระลักษมณ์มีบทบาทสำคัญ²

²สัมภาษณ์ ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์, 21 พฤษภาคม 2553.

ภาพที่ 65: การแสดงโขนตอนยกรบ

จากภาพเป็นการแสดงโขนตอนยกรบ ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ในงานไฟใต้แฟร์ 2010

วันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2553 ณ ศูนย์การแสดงสินค้า ไบเทค บางนา

ซึ่งพบว่าผู้แสดงเป็นพระรามกำลังรบกับทศกัณฐ์เท่านั้น

ไม่มีพระลักษมณ์ร่วมแสดงบนเวทีเหมือนการแสดงโขนแบบจารีต

ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

ในช่วงแรกการพิจารณาคัดเลือกผู้เข้าฝึกหัดโขน ในบทบาทตัวพระของโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม ใช้หลักการเช่นเดียวกับวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ทุกประการ กล่าวสรุปคือเลือกนักเรียนเพศชายที่มีรูปร่างหน้าตาดีงาม ซึ่งนายประเสริฐได้กล่าวถึงการคัดเลือกผู้ฝึกหัดเป็นตัวพระไว้ ดังนี้

“ที่สำคัญบุคลิกของนักเรียนคนนั้นต้องเรียบร้อย ไม่ซุกซนเช่นนักเรียนคนอื่น และต้องค่อนข้างรู้เรื่องแล้ว เคยมักเป็นเด็ก อนุบาล 2 อนุบาล 3 (อายุประมาณ 4 - 5 ปี) เพราะเมื่อทำการแสดงต้องรับบทบาทเป็น พระราม ซึ่งต้องมีความสงบนิ่ง สุขุม จึงจะทำให้ตัวละครนี้ มีความสง่า”³

³สัมภาษณ์ ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์, 21 พฤษภาคม 2553.

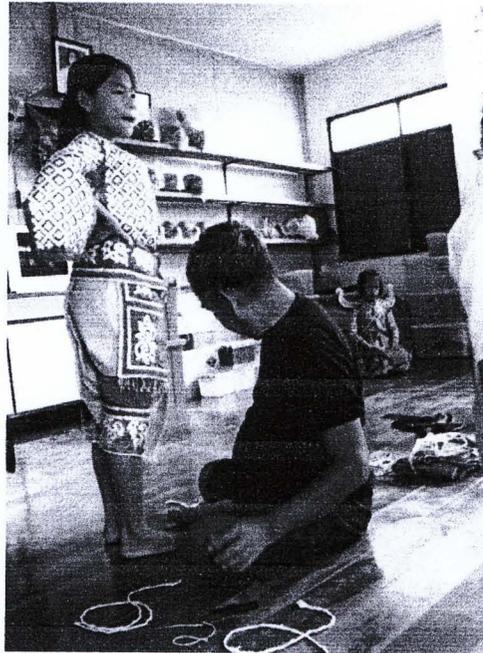

ภาพที่ 66: ผู้แสดงโขนตัวพระ
จากภาพคือนักเรียนชายของโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม
ซึ่งกำลังแสดงโขนในบทบาทพระราม
ไม่สามารถระบุโอกาส วัน เดือน ปี และสถานที่ที่ทำการแสดง
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

ต่อมาเมื่อนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ เปิดรับเยาวชนทั่วไปที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม (เขตจอมทอง) เข้าฝึกหัดการแสดงโขน มีเยาวชนเพศหญิงสนใจเข้าฝึกหัดด้วย ซึ่งเยาวชนหญิงที่เข้าฝึกหัดมีคุณสมบัติเหมาะต่อการแสดงโขนในบทบาทพระราม มากกว่าเยาวชนชาย ทำให้นายประเสริฐเลือกเยาวชนหญิงมาฝึกให้แสดงบทบาทพระราม สลับกับเยาวชนชายที่เคยแสดงอยู่ก่อน เมื่อโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่มปิดกิจการลง ผู้แสดงบทบาทพระรามจึงกลายเป็นเยาวชนหญิงมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งนายประเสริฐกล่าวถึงการปรับการคัดเลือกผู้แสดงโขนตัวพระไว้ดังนี้

สมัยยังเป็นโรงเรียนอนุบาลอยู่ มีเด็กผู้หญิงก็ไม่ได้ให้ฝึกหัดโขนจริงจัง ก็ให้เรียนรำเบ็ดเตล็ดชุดต่าง ๆ ที่เห็นว่าเหมาะกับวัย หรือถ้าฝึกก็เอาไว้เป็นตัวนาง หรือนางระบำ เมื่อเวลาผ่านไปเห็นว่าผู้หญิงที่รำเป็นตัวนาง พอเริ่มโตเริ่มรำเก่งก้าว แต่ถ้าให้รำพระน่าจะดูงามสง่าดี จึงคิดหัดเด็กผู้หญิงให้เล่นเป็นตัวพระ และประจวบเหมาะกับการเปิดรับเด็กข้างนอกมาฝึกโขน ก็มีเด็กผู้หญิงเข้ามา เยอะแยะ เลยต้องฝึกให้เล่นโขนคละไปกับเด็กผู้ชาย⁴

⁴ สัมภาษณ์ ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์, 21 พฤษภาคม 2553.

ภาพที่ 67: ผู้แสดงโขนในบทบาทพระรามในปัจจุบัน (พ.ศ.2553)
 จากภาพยนตร์ประเพณี สวรรณวัฒน์ กำลังแต่งกายให้เด็กหญิงบุษรินทร์ ชูจันทร์
 ผู้แสดงโขนในบทบาทพระราม ของคณะโขนจิวบ้านยิ้มในปัจจุบัน
 ซึ่งผู้วิจัยบันทึกภาพที่อาคารเครื่องแต่งกาย ของคณะโขนจิวบ้านยิ้ม
 ในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2552
 ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

2 ตัวนาง

จากการสังเกตการณ์ ผู้วิจัยพบว่าการแสดงโขนของคณะโขนจิวบ้านยี่ม มีการแสดงโขนที่ผู้แสดงตัวนางมีบทบาทสำคัญเพียงคนเดียว คือ ตอนจองถนน ซึ่งตัวนางที่ปรากฏตามเนื้อเรื่องคือ นางสุพรรณมัจฉา ส่วนอื่นที่ต้องใช้ตัวนางพบน้อยมาก หรืออาจอยู่ในลักษณะระบำที่แทรกในการแสดงโขน เช่น นางปลาที่เป็นบริวารของนางสุพรรณมัจฉา นางกำนัล และระบำดอกบัวที่แทรกอยู่ในตอนศึกโมมราช

ภาพที่ 68: บทบาทตัวนางของคณะโขนจิวบ้านยี่ม

จากภาพเป็นการแสดงโขนตอนจองถนนของนักเรียนจากโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม ซึ่งทำการแสดงในงานวันอนุรักษ์มรดกไทย ช่วงเดือนเมษายน พ.ศ. 2546 (ไม่สามารถระบุวันที่ได้) พบว่ามีผู้แสดงโขนตัวนาง เป็นนางสุพรรณมัจฉา และนางปลา ซึ่งเป็นบริวารของนางสุพรรณมัจฉา
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

การคัดเลือกผู้แสดงตัวนางของคณะโขนจิวบ้านยี่มที่ ต่างจากข้อมูลที่นายธนิศ อยู่โพธิ์ ได้กล่าวถึงการคัดเลือกผู้เข้ารับการศึกษาฝึกหัดโขนในบทบาทตัวนางของกรมศิลปากร ซึ่งกล่าวว่า คัดเลือกนักเรียนชายที่มีลักษณะคล้ายผู้หญิงมาฝึกหัด แต่ผู้แสดงโขนตัวนางของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ใช้ผู้แสดงเยาวชนผู้หญิง ซึ่งเหมือนกับการแสดงโขนของกรมศิลปากรในปัจจุบัน ที่นำผู้แสดงละครตัวนาง ซึ่งเป็นเพศหญิงมาแสดงโขนในบทบาทตัวนางแทน ผู้แสดงโขนตัวนางที่เป็นเพศชาย

นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ได้กล่าวถึงการคัดเลือกผู้แสดงโขน ตัวนาง ที่จะมาแสดง บทบาทนางสุพรรณมัจฉา ตั้งแต่ช่วงที่โรงเรียนอนุบาลบ้านยี่มยังดำเนินกิจการอยู่ และหลังจาก ปิดกิจการลงแล้ว ดังนี้

นักเรียนหญิงส่วนมากเราจะให้หัดรำ ระบายต่าง ๆ แล้วจึงคัดเลือกที่รำดีที่สุดใน กลุ่มมา ฝึกเป็นตัวนางในการแสดงโขน รำดีในที่นี้หมายความว่ารวมหลายอย่าง คือ รำดี ไหวพริบดี เรียนรู้เร็ว ซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นเด็กอนุบาล 2 อนุบาล 3 อายุก็ประมาณ 4 - 5 ขวบ เพราะเริ่มรู้เรื่องแล้ว

ช่วงเปิดรับเด็กข้างนอกมาเรียนด้วย ก็เริ่มมีเด็กโตหน่อยเข้ามาฝึกตัวนาง และ ฝีมือดี แต่เราจะจำกัดอายุของเด็กที่แสดงตัวนาง เป็นนางสุพรรณมัจฉา ไม่ให้เกิน 8 ขวบ เพราะเดี๋ยวจะตัวโตเกินหนุมาน และจะใส่ชุดไม่ได้ และปัจจุบันตัวนางเราก็ก็นำการใช้การเลือก ตัวแบบนี้อยู่⁵

ภาพที่ 69: ผู้แสดงเป็นนางสุพรรณมัจฉา

จากภาพเป็นผู้แสดงตัวนาง ในบทบาทนางสุพรรณมัจฉา ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ซึ่งผู้แสดงเป็นนักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 3 โรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

⁵สัมภาษณ์ ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์, 21 พฤษภาคม 2553.

ภาพที่ 70: ผู้แสดงเป็นนางสุพรรณมัจฉา
จากภาพเป็นการฝึกซ้อมการแสดงโขน ตอนจองถนน ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม
พ.ศ. 2550 (ไม่สามารถระบุวัน และเดือนได้) ซึ่งทำการซ้อมการแสดงโขน
ให้สมาชิกชมรมผู้สูงอายุ เขตจอมทอง เข้าร่วมชม และรำตาม
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

จากภาพผู้แสดงเป็นนางสุพรรณมัจฉาอายุ 8 ปี เห็นได้ว่า ผู้แสดงในภาพโตกว่าผู้แสดง
ในช่วงที่ใช้นักเรียนจากโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม

การคัดเลือกผู้แสดงบทบาทนางสุพรรณมัจฉา ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ทำการคัดเลือก
โดยนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ซึ่งเลือกจากการให้เยาวชนหญิงฝึกกระบี่ต่าง ๆ รวมกันแล้วคัดเลือกผู้มี
ฝีมือดีที่สุดมาฝึกหัดเป็นนางสุพรรณมัจฉา ส่วนที่เหลือให้แสดงเป็นนางกำนัล บริวารปลา หรือ
กระบี่ประกอบการแสดงโขน ปัจจุบันผู้แสดงเป็นนางสุพรรณมัจฉาของคณะโขนจิวบ้านยี่มใช้
เยาวชนอายุไม่เกิน 8 ปี

3 ตัวยักซ์

จากการสังเกตการณ์การแสดงโขนยาวชนของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ผู้วิจัยพบว่ามักทำการแสดงในตอนยกรบ ซึ่งเป็นการรบกักระหว่างกองทัพของพระราม (ฝ่ายพลับพลา) และกองทัพของทศกัณฐ์ (ฝ่ายลงกา) หรือหากทำการแสดงที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ คือชุด “นั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น” ก็มีฉากยกรบประกอบอยู่ในส่วนท้ายของชุดการแสดง ดังนั้นผู้แสดงฝ่ายยักซ์ของคณะโขนจิวบ้านยี่มประกอบด้วย 2 ส่วน ที่สำคัญ คือ ทศกัณฐ์ และเหล่าเสนายักซ์ แต่ยังพบการแสดงโขนของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ที่ประกอบด้วยตัวแสดงฝ่ายยักซ์ตัวอื่น ๆ เช่น กุมภกรรณ พิเภก มโหธร และเปาวนาสุร ซึ่งไม่ได้นำออกแสดงบ่อยนัก

ในช่วงโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่มยังดำเนินกิจการอยู่ การจำแนกตัวผู้ฝึกหัดโขนฝ่ายยักซ์ ใช้หลักการเดียวกับกรมศิลปากร คือพิจารณาจากผู้ที่มีรูปร่างสูงใหญ่เป็นหลัก แต่มีข้อแตกต่างคือ นำหลักการนั้นมาประยุกต์ใช้กับนักเรียน อายุ 3 - 5 ปี และต้องพิจารณาไปถึงความแข็งแรงเมื่อต้องทำการรับลอยจากการขึ้นลอยของฝ่ายลิง ส่วนตัวทศกัณฐ์ นายประเสริฐได้กล่าวถึงวิธีในการคัดเลือกดังนี้

เมื่อแบ่งเด็กที่จะมาฝึกตัวยักซ์ได้แล้วจึงนำมาฝึกรวมกัน แล้วคัดตัวทศกัณฐ์ คือ คัดจากผู้ที่มีรูปร่างสูงใหญ่ แต่อาจจะไม่ได้สูงที่สุดของกลุ่มก็ได้ เพราะต้องดูที่อื่นอีก เช่น ไม่ชนมาก หัวไว (เพราะต้องรำมากกว่าเพื่อน) ความแข็งแรง (เพราะต้องรับลอยหลายคน เช่น หนุมาน พระราม) ความมีไหวพริบในการแสดง และที่สำคัญ ทศกัณฐ์ เป็นยักซ์ ก็จริง แต่เป็นเจ้าของ เป็นแม่ทัพ ผู้ที่จะเล่นเป็นตัวนี้ต้องสง่า และดูน่าเกรงขาม เวลาแสดงส่วนใหญ่เด็กที่เป็นทศกัณฐ์จะเรียนอยู่อนุบาล 3 (อายุ 5 ปี) เพราะเริ่มรู้เรื่องกว่าชั้นอื่น⁶

⁶ สัมภาษณ์ ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์, 21 พฤษภาคม 2553.

ภาพที่ 71: ผู้แสดงฝ้ายยักษ์

จากภาพเป็นผู้แสดงโขนฝ้ายยักษ์ ซึ่งเป็นนักเรียนของโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม
ผู้แสดงเป็นนักเรียนชั้นอนุบาลปีที่ 2 - 3 อายุ 4 - 5 ปี
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

ต่อมาเมื่อนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ เปิดรับเยาวชนอื่นทั่วไป ที่ไม่ใช่ นักเรียนของโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม เข้ารับการฝึกหัดโขน มีเยาวชนที่อายุมากกว่า 5 ปี เข้าร่วมฝึกหัดด้วย รวมทั้งบางส่วนเป็นเยาวชนที่ศึกษาจบชั้นอนุบาลปีที่ 3 จากโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม แต่ยังคงเข้ารับการฝึกหัดและร่วมแสดงกับคณะโขนจิวบ้านยี่ม ดังนั้นนายประเสริฐจึงปรับวิธีคัดเลือกผู้แสดงฝ้ายยักษ์ คือให้ผู้แสดงที่อายุมากขึ้น ประมาณ 5 - 10 ปี เพราะจะได้ผู้แสดงฝ้ายยักษ์ที่รูปร่างใหญ่ขึ้น และเหมาะในการรับภาระขึ้นลอยของฝ้ายลิง ส่วนการคัดเลือกทศกัณฐ์ก็ปรับเช่นกัน นายประเสริฐได้กล่าวดังนี้

พอเปิดรับเด็กข้างนอกมาฝึกด้วย เด็กที่มาฝึกโตกว่าเด็กในโรงเรียน ก็เป็นข้อดีจะได้ยักษ์ตัวใหญ่ขึ้น ส่วนทศกัณฐ์ก็เหมือนกันเลือกใช้เด็กที่โตขึ้น แต่ส่วนใหญ่เป็นเด็กที่เรียนกับเรามาหลายปีแล้ว บางคนก็เคยเล่นเป็นเสนา แล้วพอนานไปก็เก่งขึ้น จึงเอามาหัดทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์ที่ใช้อยู่ปัจจุบันเป็นลิงมาก่อนด้วยซ้ำ เล่นเป็นหนุมาน พอโตจนยักษ์เริ่มรับลอยไม่ไหวก็ย้ายมาเป็นตัวยักษ์และเลื่อนมาเป็นทศกัณฐ์ เพราะรำเก่งและไหวพริบดีอยู่แล้ว แต่อายุอยู่ในเกณฑ์ 12 ปี ส่วนรูปร่างก็ใหญ่ได้เพราะเสื้อผ้าทศกัณฐ์ทำใหญ่กว่าชุดอื่น แต่ถ้าพวกเขาใหญ่เกินไปก็จะหาอย่างอื่นให้เล่นแทน⁷

⁷ สัมภาษณ์ ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์, 21 พฤษภาคม 2553.

ภาพที่ 72: ผู้แสดงทศกัณฐ์ในปัจจุบัน

จากภาพคือ เด็กชายกิตติพงษ์ ประเสริฐศรี อายุ 11 ปี
 ผู้แสดงบทบาททศกัณฐ์ของคณะโขนจิวบ้านยี่มในปัจจุบัน
 ที่มา: ปฤษฎณา กองวงศ์, “โขนเด็กส่งเสด็จแสงหนึ่งสู่สวรรค์,”
ข่าวสด (12 พฤศจิกายน 2551): 4.

เด็กชายกิตติพงษ์ ประเสริฐศรี เริ่มต้นฝึกหัดโขนร่วมกับคณะโขนจิวบ้านยี่ม และเคยได้แสดงในบทบาทหนุมาน แต่เมื่อร่างกายเติบโตขึ้นตามวัย จึงต้องย้ายมาฝึกด้วยักษและแสดงเป็นทศกัณฐ์ในปัจจุบัน

ภาพที่ 73: ผู้แสดงเสนายักษ์
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

ผู้วิจัยบันทึกภาพในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.2552 ณ สำนักงานคณะชนจิวบ้านยืม จากภาพคือผู้แสดงโขนฝ่ายยักษ์ ของคณะชนจิวบ้านยืม ซึ่งจะเดินทางไปทำการแสดงที่ สำนักงาน เขตจอมทอง ซึ่งสังเกตได้ว่าผู้แสดงโขนฝ่ายยักษ์อยู่ในวัยที่โตกว่าผู้แสดงที่เป็นนักเรียน ของโรงเรียนอนุบาลบ้านยืมในอดีต

ปัจจุบันนอกจากผู้แสดงเสนายักษ์ที่เป็นเยาวชนเพศชาย ยังมีผู้แสดงเสนายักษ์ที่เป็น เพศหญิง ซึ่งนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ได้กล่าวถึงการนำเยาวชนหญิงมาฝึกหัดให้แสดงโขนฝ่าย ยักษ์ไว้ดังนี้

เมื่อเปิดรับเด็กข้างนอกมาฝึกโขน มีเด็กผู้หญิงเข้ามาฝึกหลายคน และบางที เด็ก ๆ เขาก็เล่นรวมกันไม่ได้แบ่งแยกเพศ บางทีเด็กผู้หญิงก็ทำท่าเลียนแบบเพื่อนผู้ชายที่ ฝึกโขนยักษ์และลิงกัน และเด็กผู้หญิงเหล่านั้นก็ทำได้ดี จึงคิดฝึกโขนยักษ์และลิงให้ เด็กผู้หญิง และเลือกที่รูปร่างเท่า ๆ กับเด็กผู้ชายเพื่อฝึกเป็นเสนายักษ์ และลิง และนำ ออกแสดงผสมกับเด็กผู้ชาย⁸

⁸ สัมภาษณ์ ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์, 21 พฤษภาคม 2553.

ปัจจุบันผู้แสดงโขนฝ่ายยักษ์ ในบทบาทเสนายักษ์นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ได้ใช้นักแสดงที่เป็นเยาวชนทั้งเพศหญิงและเพศชาย อายุตั้งแต่ 5 - 12 โดยเน้นให้รูปร่างใหญ่ เพื่อรับการขึ้นลอยของฝ่ายลิง แต่หากใหญ่เกินสวมเครื่องแต่งกายได้ ก็ต้องไปทำการแสดงในส่วนอื่น เช่นทางกลด หรือผู้ขีดหน้าใหญ่ ส่วนผู้แสดงทศกัณฐ์เลือกผู้ที่มีฝีมือดีที่สุดในกลุ่ม และเน้นความแข็งแรงของผู้แสดง เพราะต้องรับการขึ้นลอยของพระราม และฝ่ายลิง เช่นเดียวกับเสนายักษ์

ภาพที่ 74: ผู้แสดงเสนายักษ์เพศหญิง

จากภาพคือผู้แสดงในบทบาทเสนายักษ์ซึ่งเป็นเพศหญิง ของคณะโขนจิวบ้านยิ้ม

ที่มา: โขนเด็ก (ออนไลน์), 10 มีนาคม 2554

แหล่งที่มา www.pixpros.net/forums/showthread.php?t=49372

4 ตัวลิง

จากการศึกษาและสังเกตการณ์การแสดงของคณะโขนจิ๋วบ้านยิ้ม ผู้วิจัยพบว่า นายประเสริฐให้ความสำคัญกับผู้แสดงโขนตัวลิงมากที่สุด โดยนายประเสริฐให้เหตุผลดังนี้

เริ่มแรกทีคิดฝึกโขนให้เด็ก เพราะเห็นว่าเด็กมีความซุกซนเหมือนลิง ชอบหกคะเมนตีลังกา จึงนำลักษณะนิสัยของเด็กมาปรับให้เหมาะกับการแสดงโขน และผลออกมา ก็ดีจริง ๆ เด็กสามารถทำการแสดงได้ดีในบทบาทตัวลิง และเมื่อนำออกแสดงเวลา กองทัพฝ่ายลิงออกมา คนดูก็จะชอบกันมากเพราะมีความน่ารักแบบเด็ก ๆ และมีความตลกในบางครั้ง ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ทำให้โขนของเราต่างจากโขนของผู้ใหญ่

และผมก็เชื่อว่า เด็กเกือบทุกคน สามารถฝึกให้แสดงเป็นตัวลิงในแบบฉบับของผมได้ เพราะนอกจากนิสัยที่เป็นธรรมชาติของเด็กแล้ว ด้วยรูปร่างของเด็กส่วนใหญ่ก็น่าจะทำให้เหมาะกับการแสดงเป็นตัวลิง เพราะเด็กจะตัวสั้น ๆ ป้อม ๆ แขนขาที่ยังไม่ได้ยาวสมส่วน คอก็สั้น ๆ

ในสมัยที่ฝึกโขนให้นักเรียนของโรงเรียนอนุบาลบ้านยิ้มก็เช่นกัน ฝึกให้นักเรียน ตั้งแต่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 (อายุ 3 ปี) ส่วนใหญ่กว่าจะให้แสดงได้ ก็ขึ้นชั้นอนุบาลปีที่ 2 (อายุ 4 ปี) แต่ก็มีบางส่วนที่อยู่ชั้นอนุบาลปีที่ 1 ก็นำมาแสดงได้ และบางส่วนโตเร็วกว่าคนอื่น จึงต้องย้ายไปแสดงเป็นตัวยักษ์⁹

จากข้อมูลดังกล่าว พบข้อมูลที่เป็นภาระจำแนกตัวผู้ฝึกหัดโขนฝ่ายลิง และเหตุผลที่นายประเสริฐกล่าวไว้เกี่ยวกับสระระของผู้เข้ารับการฝึกหัด ก็มีความสอดคล้องกับหลักการจำแนกตัวผู้เข้ารับการฝึกหัดโขนฝ่ายลิง ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร

⁹สัมภาษณ์ ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์, 21 พฤษภาคม 2553.

นอกจากนี้ผู้วิจัยพบว่า นักแสดงส่วนใหญ่มีพื้นฐานการฝึกหัดโขนตัวลิงมาก่อน ต่อมาด้วยปัจจัยด้านการเจริญเติบโต หรือความเหมาะสมประการอื่น ทำให้ต้องย้ายนักเรียนที่เคยฝึกหัดเป็นตัวลิงไปแสดงเป็นตัวอื่น ๆ แต่ส่วนหนึ่งก็แสดงเป็นตัวลิงไปจนจบการศึกษาชั้นอนุบาลปีที่ 3

ผู้วิจัยแบ่งผู้แสดงโขนตัวลิงของคณะโขนจิวบ้านยี่ม เป็น 2 ส่วน ตามบทบาทในการแสดง ได้แก่ พญาลิง คือ ลิงที่เป็นเสนาชั้นผู้ใหญ่ในกองทัพ เช่น สุครีพ หนุมาน และ องคต และเสนาลิงทั่วไป นายประเสริฐ ได้กล่าวถึงวิธีในการคัดเลือกผู้แสดงในสมัยที่เป็นนักเรียนของโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม และในปัจจุบัน ดังนี้

พวกลิงตัวเอก (พญาลิง) ก็ต้องเลือกที่ฉลาด ๆ ไหวพริบดี เพราะบางที่ต้องนำพวกเสนาลิง และต้องแข็งแรงกว่าคนอื่น ที่สำคัญ มีความคล่องตัวและสามารถตีลังกา (ท่าล้อเกวียน) ได้ดี เพราะเป็นท่าที่โชว์ความสามารถของเด็กเรา แต่ตัวที่สำคัญที่สุด คือ หนุมาน ต้องเก่งที่สุด ฉลาดที่สุด เพราะบทบาทเยอะกว่าเพื่อน พวกนี้สมัยก่อน (สมัยที่เป็นนักแสดงจากโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม) ส่วนมากเป็นเด็กชั้นอนุบาลปีที่ 2 - 3 (อายุ 4 - 5 ปี) ส่วนที่เหลือถ้าไม่โตเกินลิงตัวเอกก็ให้แสดงเป็นเสนาลิงจนเรียนจบ

พอเปิดรับเด็กข้างนอกเข้ามาฝึกหัดโขน ก็มีเด็กที่โตขึ้นเข้ามาฝึก บางส่วนก็เป็นเด็กที่จบจากโรงเรียนเราไป ช่วงอายุเลยขยับขึ้น ประมาณ 5 ขวบขึ้นไป ถ้าไม่โตเกินตัวยักษ์ ก็ยังให้เล่นลิงอยู่ ส่วนจะเป็นเสนาลิงธรรมดา หรือเป็นลิงตัวเอกตัวไหน ก็มาดูที่ความสามารถอีกที และก็ทำอย่างนี้เรื่อยมาจนทุกวันนี้¹⁰

จากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยพบว่า ในสมัยที่ให้ผู้แสดงจากโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่มอาจมีข้อจำกัดเรื่องอายุ คืออายุไม่เกิน 5 ปี แต่เมื่อรับเยาวชนภายนอกที่ไม่ใช่ นักเรียนของโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่มเพื่อรับการฝึกหัดโขน จึงไม่มีข้อจำกัดด้านอายุในการคัดเลือกหรือจำแนกตัวผู้แสดงโขนฝ่ายลิง แต่อยู่ที่รูปร่างเป็นสำคัญ

¹⁰ สัมภาษณ์ ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์, ผู้ควบคุมคณะโขนจิวบ้านยี่ม, 21 พฤษภาคม 2553.

ภาพที่ 75: ผู้แสดงโขนฝ่ายลิง

จากภาพเป็นการบันทึกภาพผู้แสดงโขน และทีมงานจากโรงเรียนอนุบาลบ้านยิ้ม
ในการบันทึกเทปรายการที่นี้ประเทศไทย ทางสถานีโทรทัศน์กองทัพบกช่อง 5
ในปี พ.ศ. 2544 (ไม่สามารถระบุวันที่ และเดือนได้)
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

จากภาพแสดงให้เห็นลักษณะของรูปร่างที่มีความต่างกันของผู้แสดงโขนฝ่ายลิง ซึ่งสังเกต
ได้ว่าผู้แสดงที่สวมชุดโขนลิงด้านซ้ายสุด (ชุดสีเขียว) รับบทบาทหนุมาน และขวาสุด (ชุดสีแดง)
รับบทบาทสุครีพ ซึ่งอยู่ในจำพวกลิงเสนา (ตามการจำแนกของผู้วิจัยในเบื้องต้น) มีรูปร่างสูงใหญ่
กว่า ผู้แสดงที่สวมชุดโขนลิงตรงกลาง (ชุดสีชมพู และสีดำ) ซึ่งแสดงเป็นเสนาลิง นักแสดงทั้งหมด
ในภาพ อายุไม่เกิน 5 ปี

ภาพที่ 76: ผู้แสดงโขนฝ่ายลิง
จากภาพผู้วิจัยทำการบันทึกภาพการฝึกซ้อมการแสดงโขนของฝ่ายลิง
ในวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2553
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพพบว่าผู้แสดงโขนฝ่ายลิงของคณะโขนจิวบ้านยิ้มในปัจจุบัน เป็นเยาวชนที่โตกว่าในสมัยที่เป็นนักแสดงของโรงเรียนอนุบาลบ้านยิ้ม ซึ่งมีอายุตั้งแต่ 6 - 10 ปี

ผู้วิจัยพบว่าในปัจจุบันคณะโขนจิวบ้านยิ้มได้ใช้ผู้แสดงโขนฝ่ายลิงบางส่วนเป็นเยาวชนเพศหญิง โดยนายประเสริฐได้อธิบายถึงเหตุผล ดังนี้

มีเด็กผู้หญิงเข้ามาขอฝึกหัดโขนหลายคน แรก ๆ ก็ให้ฝึกเป็นนาง เป็นพระ แต่เด็กผู้หญิงบางคนก็ซนมาก วิ่งเล่นกับเด็กผู้ชายแบบไม่สนว่าตัวเองเป็นผู้หญิง และบางทีก็ทำท่าทางเลียนแบบเพื่อนชาย เลยจับมาหัดเป็นตัวยักษ์ ตัวลิง และใครเก่ง คล่อง และแข็งแรง ก็นำออกแสดงร่วมกับเด็กผู้ชาย ที่ผ่านมาก็ดูกลมกลืนดี เพราะเวลาแสดงก็สวมศีรษะ บางครั้งผมยังแยกไม่ออกว่าคนไหนผู้หญิงคนไหนผู้ชาย¹¹

¹¹ สัมภาษณ์ ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์, 21 พฤษภาคม 2553.

ภาพที่ 77: ผู้แสดงโขนฝ่ายลิงเพศหญิง
จากภาพผู้คือผู้แสดงในบทบาทเสนาลิงของคณะโขนจิวบ้านยิ้ม
วิจัยทำการบันทึกภาพในวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.2552
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพนางเอี่ยมพร สุวรรณวัฒน์ (ภรรยาของนายประเสริฐ) กำลังแต่งกายให้ผู้แสดง
ของคณะโขนจิวบ้านยิ้มซึ่งเป็นผู้แสดงโขนฝ่ายลิงที่เป็นเยาวชนเพศหญิง สังเกตได้ว่ารูปร่างของผู้
แสดงเพศหญิงในภาพนี้ไม่มีข้อแตกต่างจากผู้แสดงโขนฝ่ายลิงที่แสดงโดยเยาวชนเพศชาย

ปัจจุบันผู้แสดงโขนฝ่ายลิงของคณะโขนจิวบ้านยิ้ม มีเยาวชน ทั้งเพศหญิง และชาย อายุ
ตั้งแต่ 6 - 10 ปี การคัดเลือกผู้แสดงพิจารณาโดยนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ซึ่งพิจารณาจาก
รูปร่าง และความสามารถเป็นหลัก หากรูปร่างไม่ใหญ่เกินผู้แสดงฝ่ายยักษ์ หรือยังสามารถสวม
เครื่องแต่งกายได้ ก็สามารถเป็นผู้แสดงโขนฝ่ายลิงได้ต่อไป

นอกจากผู้แสดงในบทบาทที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น ในการแสดงชุด “นั่งดูเขิน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น” ของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่มยังมีผู้แสดงประกอบอื่น ซึ่งถือว่ามีส่วนสำคัญในการแสดง ชุดนี้เช่นกัน ซึ่งประกอบด้วยผู้แสดง ดังนี้

1. พลังางกลด

(“กลด” คือร่มขนาดใหญ่บางครั้งเรียกว่า“สัปทน”) ในการแสดงโขนตอนยกรบ ประกอบด้วยพลังางกลดของฝ่ายพลับพลา ซึ่งทำหน้าที่กางกลดตามพระรามในการรำตรวจพล และพลังางกลดฝ่ายลงกา ซึ่งทำหน้าที่กางกลดให้ทศกัณฐ์เมื่อรำตรวจพล นายประเสริฐ ได้กล่าวถึงวิธีคัดเลือกผู้มารับบทบาทนี้ ในสมัยที่ใช้ผู้แสดงที่เป็นนักเรียนของโรงเรียนอนุบาลบ้าน ยี่ม และในปัจจุบัน ดังนี้

เมื่อก่อนพวกกางกลดฝ่ายพระก็เอาพวกเด็กที่หัดตัวพระไว้ ที่เป็นตัวสำรองของ พระราม มาเป็นกางกลด เพราะต้องเดินตามพระราม การก้าวเท้าก็ต้องตรงกับพระราม และรู้ว่าพระรามจะไปรำท่าไหนตรงไหน ส่วนกางกลดของทศกัณฐ์ ก็นำเด็กที่ฝึกเป็นตัว ยักษ์ที่คล่อง ๆ หน่อยมากางกลดตามทศกัณฐ์ เพราะต้องย่อเท้าก้าวเท้าให้เหมือน ทศกัณฐ์ ต่อมาเมื่อเปิดรับเด็กข้างนอก เด็กบางคนโตเร็วจนใส่เครื่องโขนไม่ได้ ก็ให้ไป เป็นกางกลดของพระรามและทศกัณฐ์แทน เพราะหากคนที่มากางกลดตัวใหญ่ก็จะเป็น ผลดีในการถือร่มขนาดใหญ่เดินตามพระราม และทศกัณฐ์ และอีกอย่าง เป็นการหา หน้าที่ให้เด็กที่โตเกินกว่าจะแสดงเป็นตัวพระ ตัวยักษ์ และตัวลิง¹²

¹²สัมภาษณ์ ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์, 21 พฤษภาคม 2553.

2. ม้าลากรถ

และราชสีห์ คือผู้ที่ทำหน้าที่ลากรถของพระราม และทศกัณฐ์ กล่าวคือราชรถของพระรามจะใช้ผู้แสดงแต่งกายเป็นม้าสีหมอก อยู่ประจำหน้าราชรถของพระราม และราชสีห์ใช้ผู้แสดงแต่งกายเป็นราชสีห์ อยู่ประจำหน้าราชรถฝ่ายทศกัณฐ์ นายประเสริฐกล่าวถึงการเลือกผู้แสดงที่รับบทบาทเป็นม้าลากรถ และราชสีห์ ไว้ดังนี้

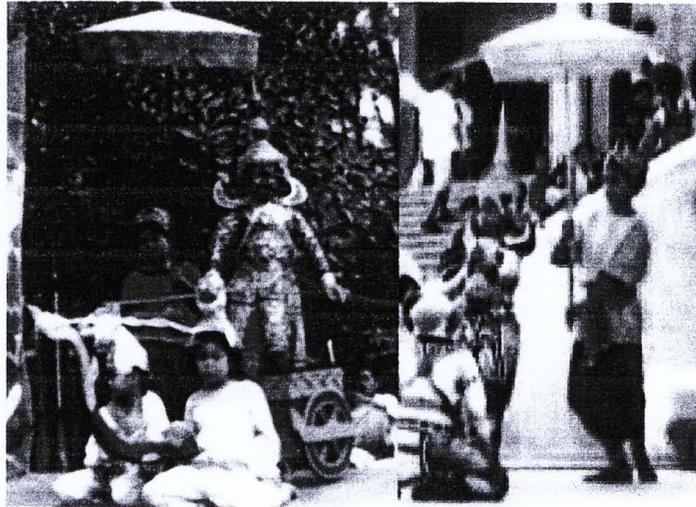
ตอนโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่มั้งอยู่ ก็ใช้เด็กเล็ก ๆ ส่วนใหญ่อยู่อนุบาล 1 ซึ่งเป็นเด็กเข้ารับการฝึกหัดโขนแล้ว แต่ฝีมือยังไม่ดี พอที่จะแสดงเป็นยักษ์ หรือลิงได้ ก็ให้มานั่งหน้ารถ เป็นม้าลากรถและราชสีห์ลากรถ เพื่อดูที่ ๆ แสดง จะได้ซ้อมรับการแสดงโขนไปด้วย ต่อมาเมื่อโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่มั้งปิดตัวลง ก็เอาเด็กใหม่ ๆ เล็ก ๆ เหมือนเดิมที่มาฝึกแล้วแต่ยังไม่แสดงไม่ได้ หรือยังไม่ได้มาฝึกก็ยังได้ ให้มาทำหน้าที่นี้ ด้วยเหตุผลเดิมคือจะได้ดูและซ้อมรับการแสดงจากรุ่นพี่ ซึ่งเด็กที่ใช้เป็นม้าลากรถและราชสีห์จะอายุประมาณ 3 – 5 ขวบ แต่บางครั้งหาเด็กเล็กไม่ได้ ก็ต้องเอาเด็กโตมาเล่นแทน ซึ่งดูแล้วก็ไม่น่ารักเท่าเด็กเล็ก ๆ¹³

ภาพที่ 78: ผู้แสดงเป็นม้าลากรถ

จากภาพคือผู้แสดงม้าลากรถของคณะโขนจิวบ้านยี่มั้ง ในปัจจุบัน
ผู้แสดงอายุประมาณ 3 ปี (ไม่สามารถระบุวันเวลาและสถานที่ที่ทำการแสดงได้)
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

¹³สัมภาษณ์ ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์, 21 พฤษภาคม 2553.

ภาพที่ 79: ผู้แสดงพลกางกลด และราชสีห์ลากรถ

จากภาพเป็นการเปรียบเทียบผู้แสดงในบทบาทของพลกางกลด และราชสีห์ลากรถ

ในอดีตและปัจจุบัน ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม

ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

จากภาพสังเกตได้ว่าด้านซ้ายเป็นภาพนักแสดงที่เป็นนักเรียนของโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม (ไม่สามารถระบุวันเวลาและสถานที่ที่ทำการแสดงได้) สังเกตได้ว่าผู้แสดงพลกางกลดอยู่ในวัยใกล้เคียงกับผู้แสดงราชสีห์ลากรถ คืออายุประมาณ 3 - 4 ปี ส่วนด้านขวาเป็นการแสดงในปัจจุบัน สังเกตได้ว่าพลกางกลดมีรูปร่างสูงใหญ่กว่าผู้แสดงเป็นพระราม (ด้านหลัง) ซึ่งอายุของผู้แสดงประมาณ 10 ปีขึ้นไป พลกางกลดของฝ่ายพระรามก็เช่นกัน ในอดีตได้ใช้ผู้แสดงอายุไม่เกิน 5 ปี แต่ปัจจุบันใช้ผู้แสดงที่รูปร่างสูงใหญ่ อายุประมาณ 10 ปี ขึ้นไป เพราะไม่สามารถสวมเครื่องแต่งกายโขนได้แล้ว จึงต้องให้มารับบทบาทนี้

3 ผู้ขีดหนังใหญ่

ทำหน้าที่ขีดหนังใหญ่สลับการแสดงโขน ซึ่งหนังใหญ่ที่ขีดประกอบด้วยหนังใหญ่ตัวนาง สุพรรณมัจฉา และตัวหนุมาน การขีดหนังใหญ่ใช้ผู้ขีด 1 คน ต่อหนังใหญ่ 1 ตัว ผู้ที่ทำหน้าที่ในการขีดหนังใหญ่ นายประเสริฐมักให้ผู้ที่เป็นพลกางกลดเป็นผู้ขีด เพราะหนังใหญ่ที่ใช้ในการแสดงมีขนาดใหญ่และน้ำหนักมาก ผู้ทำหน้าที่ขีดจึงต้องมีรูปร่างสูงใหญ่ จึงจะสามารถขีดหนังใหญ่ได้

ภาพที่ 80: ผู้ขีดหนังใหญ่

จากภาพคือลักษณะของผู้ทำหน้าที่ขีดหนังใหญ่ ในการแสดงชุด “นั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น” ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐสุวรรณวัฒน์

จากภาพเป็นการสาธิตขีดหนังใหญ่ ที่สนามหญ้าหน้าอาคารเครื่องแต่งกาย ให้ผู้เยี่ยมชมสำนักงานของคณะโขนจิวบ้านยี่มได้รับชม ซึ่งสังเกตได้ว่าหนังใหญ่มีขนาดใหญ่เทียบเท่ากับตัวผู้ขีด ดังนั้นผู้ขีดจึงต้องแข็งแรง จึงต้องใช้เยาวชนที่ค่อนข้างโต (อายุ 10 ปีขึ้นไป) ในการแสดงชุด “นั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น” เมื่อผู้ขีดหนังใหญ่ขีดเสร็จแล้ว ต้องเปลี่ยนเครื่องแต่งกายแล้วไปแสดงในบทบาทพลกางกลดต่อทันที

4. ผู้เชิดหุ่นละครเล็ก

ทำหน้าที่เชิดหุ่นละครเล็กตัวนางสุพรรณมัจฉา และหนุมาน ซึ่งแสดงสลับกันกับการใช้คนแสดง และการเชิดหนังใหญ่ การเชิดหุ่นละครเล็ก 1 ตัว ใช้ผู้แสดง 3 คน นายประเสริฐได้ใช้ผู้แสดง เสนายักษ์ และเสนาลิง สวมชุดของผู้เชิดซึ่งเป็นชุดสีดำ คลุมชุดการแสดงไขนอีกชั้น

ภาพที่ 81: ผู้เชิดหุ่นละครเล็ก

จากภาพคือลักษณะของผู้ทำหน้าที่เชิดหุ่นละครเล็ก ในการแสดง ชุด "นั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น" ของคณะไขนจิวบ้านยี่ม ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐสุวรรณวัฒน์

จากภาพเป็นการสาธิตเชิดหุ่นละครเล็ก ที่สนามหญ้าหน้าอาคารเครื่องแต่งกาย ให้ผู้มาเยี่ยมชมสำนักงานของคณะไขนจิวบ้านยี่มได้รับชม ซึ่งสังเกตได้ว่าผู้เชิดทั้ง 3 คนจะแบ่งกันควบคุมตามส่วนต่าง ๆ ของตัวหุ่น เมื่อทำการเชิดหุ่นละครเล็กเสร็จ ผู้เชิดทั้ง 3 คน ต้องเปลี่ยนเป็นเครื่องแต่งกายเสนายักษ์ หรือเสนาลิง แล้วเตรียมตัวแสดงในบทบาทนั้นต่อทันทีเช่นกัน

4. 2 การฝึกหัดการแสดงโขน

จากการสังเกตการณ์และศึกษาข้อมูลการฝึกหัดการแสดงโขนของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม ผู้วิจัยได้แบ่งการฝึกหัดออกเป็น 2 ส่วน คือ การฝึกหัดขั้นพื้นฐาน และการฝึกหัดเพื่อทำการแสดง ซึ่งการฝึกหัดทั้ง 2 ส่วน มีวิธีการดังนี้

การฝึกหัดขั้นพื้นฐาน

เมื่อนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ทำการจำแนกตัวผู้เข้ารับการฝึกหัดการแสดงโขน การฝึกหัดขั้นพื้นฐานจึงเริ่มขึ้น ซึ่งการฝึกหัดขั้นพื้นฐานในการแสดงโขนของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม มีเพียง การเต้นเสา และการทำท่าทางในอิริยาบถต่าง ๆ ของตัวแสดงแต่ละบทบาท ซึ่งต่างจากการฝึกหัดขั้นพื้นฐานในการแสดงโขน ตามหลักสูตรของ วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากร ซึ่งประกอบด้วย

- 1 ตบเข้า
- 2 ถองสะแหว
- 3 เต้นเสา
- 4 ถีบเหลี่ยม
- 5 ฉีกขา
- 6 หกคะเมน ¹⁴

¹⁴ ธานีต อยู่โพธิ์, โขน (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2511), หน้า 111.

นายประเสริฐได้กล่าวถึงสาเหตุของการฝึกหัดขั้นพื้นฐานของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยี่ม ที่มีเพียงการเดินเส้า และการฝึกท่าทางของตัวละครในอิริยาบถต่าง ๆ ไว้ดังนี้

ถ้านำการฝึกหัดโขนอย่างกรมศิลปากร มาใช้กับเด็กเล็ก ๆ เด็กจะเจ็บ และทำให้ไม่ยอมฝึกหัดโขน ดังนั้นผมจึงต้องปรับวิธีการใหม่ ซึ่งก็ลดเหลือเพียงการเดินเส้า และก็ฝึกหัดให้เด็กท่าทางต่าง ๆ ตามลักษณะของตัวละครในการแสดงโขน เช่น เดิน โกรธ ดีใจ เพราะปกติของเด็กเขาชอบเล่นกันโดยมีการสมมุติบทบาท และท่าทางตามบทบาทของตนอยู่แล้ว ดังนั้นการสอนให้เขาท่าทางตามลักษณะตัวละครในการแสดงโขนจึงเป็นเรื่องไม่ยากนัก ส่วนการตัดตัวตัดขาทำไม่ได้ทำ เพราะผมคิดว่าเด็กมีโครงสร้างที่เหมาะสมต่อการแสดงโขน ตามแบบฉบับของผมอยู่แล้ว เพราะผมนำการแสดงโขนมาปรับให้เข้ากับธรรมชาติของเด็ก¹⁵

จากข้อมูลดังกล่าวแสดงว่า การฝึกหัดผู้แสดงโขนของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ส่วนหนึ่งเป็นวิธีการอย่างโขนแบบจารีต นั่นคือการเดินเส้า และส่วนหนึ่งเป็นการปรับให้เหมาะสมกับผู้แสดงที่อยู่ในวัยเด็ก ซึ่งหากนำวิธีการฝึกหัดอย่างที่ใช้ในการแสดงโขนแบบจารีต อาจทำให้เยาวชนที่ได้รับการฝึกหัดเกิดอาการเบื่อหน่ายต่อการฝึกหัด เพราะมีความยากลำบากในขั้นตอนต่าง ๆ ของการฝึก

เป้าหมายของนายประเสริฐที่ทำการฝึกหัดการแสดงโขนให้เยาวชน ไม่ได้คาดหวังว่าผู้แสดงที่ตนฝึกหัดต้องมีทักษะด้านการแสดงโขน เทียบเท่าศิลปินของกรมศิลปากร หรือใช้มาตรฐานของกรมศิลปากรเป็นเกณฑ์ในการฝึกหัด แต่ต้องการให้เยาวชนมีความรู้ด้านการแสดงโขน รู้จักการแสดงโขน ว่ามีลักษณะอย่างไร และสามารถทำการแสดงได้ด้วยการฝึกหัดระยะสั้น ๆ ดังนั้นจึงมีการปรับการฝึกหัดขั้นพื้นฐานของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยี่มให้เหลือเพียงการเดินเส้า และฝึกท่าทางพื้นฐานตามลักษณะตัวละคร

¹⁵สัมภาษณ์ ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์, 21 พฤษภาคม 2553

1. การเดินเส้า

การเดินเส้าเป็นการสร้างความแข็งแรงให้กล้ามเนื้อช่วงขาของผู้แสดงโขน ซึ่งการกระแทบทำให้เข้าจังหวะดนตรี หรือที่เรียกว่า "เดิน" เป็นเอกลักษณ์หนึ่งในการแสดงโขน ดังนั้นการเดินเส้าจึงเป็นการฝึกให้คุ้นเคยกับจังหวะที่ใช้ในการแสดง ซึ่งเมื่อนายประเสริฐตัดการตบเข้า ถองสะเอว ออก (ซึ่งเป็นการฝึกในเรื่องของการใช้จังหวะ) การเดินเส้าจึงเป็นส่วนเดียวที่ผู้ฝึกหัดการแสดงโขนของคณะโขนจิวบ้านยี่ม จะทำการเรียนรู้จังหวะที่ใช้ในการแสดง

ภาพที่ 82: ท่าเตรียมพร้อมในการเดินเส้า

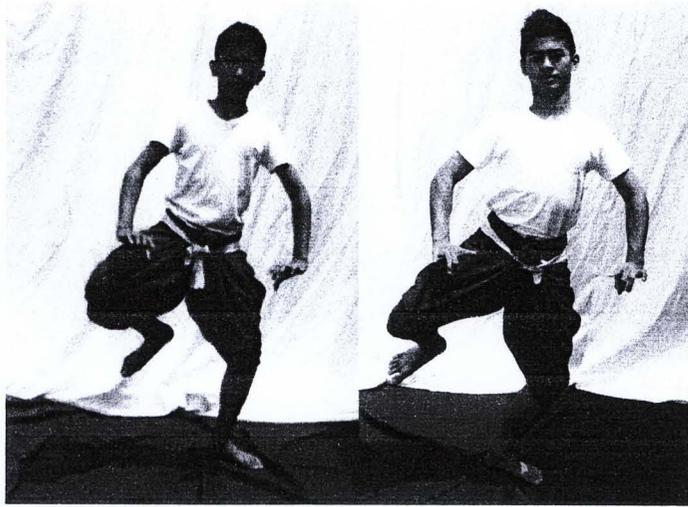
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

1. การเตรียมพร้อมในการเดินเส้า คือผู้ฝึกหัดอยู่ในท่าย่อเหลี่ยม มือทั้ง 2 ข้างแบออก นิ้วหัวแม่มือทั้ง 2 ข้างไขว้กันไว้ นิ้วที่เหลือเหยียดออกเรียงชิดติดกัน แล้วดันมือทั้ง 2 ไปด้านหน้า ให้แขนขนานกับพื้น

ภาพที่ 83: ตะลึงตึก
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

2 . ตะลึงตึก ปฏิบัติโดยการยกเท้ามากระแทบลงที่พื้นชิดกับเท้าอีกข้าง โดยเริ่มจากข้างขวา - ซ้าย - ขวา แล้วยกเท้าซ้ายในลักษณะเปิดหน้าขาออกดังภาพ จากภาพผู้วิจัยได้ถ่ายทอดลักษณะการเอียงลำตัว เพื่อออกแรงในการยกเท้าและกระแทบเท้า ให้ผู้แสดงแบบได้ปฏิบัติ ซึ่งเป็นลักษณะที่ผู้วิจัยพบจากการสังเกตการณ์การฝึกหัดในคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม

ภาพที่ 84: เดินเส้า
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

3. เริ่มเดินเส้า โดยการกระโดดเท้าลงที่พื้นให้มีเสียงดัง สลับกันทั้ง 2 ข้าง โดยเริ่มจากกระโดดเท้าซ้ายที่ยกไว้ลงก่อน จากนั้นจึงลดมือลงตั้งวงตามลักษณะตัวละคร กล่าวคือ ตัวพระให้ลดมือลงไว้ในลักษณะวงล่าง ตัวลิง (ในภาพด้านซ้าย) ลดมือลงในระดับวงล่างอย่างตัวพระ แต่เปลี่ยนลักษณะของมือคือ งอนิ้วชี้ นิ้วกลาง และนิ้วก้อยลง ส่วนนิ้วชี้ให้กรีดตั้ง และนิ้วหัวแม่มือหักลง เช่นเดิม และตัวยักษ์ (ในภาพด้านขวา) มืออยู่ในระดับวงล่างเช่นกัน แต่มือปฏิบัติคล้ายท่าลอกแก้ว แต่คว่ำมือลง และงอนิ้วนาง และนิ้วก้อยเล็กน้อย

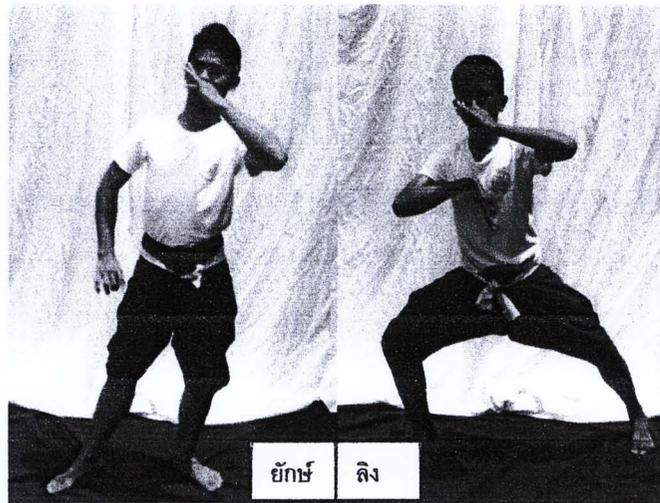
จากภาพผู้วิจัยได้ถ่ายทอดลักษณะการเอียงลำตัว เพื่อออกแรงในการยกเท้าและกระโดดเท้า ให้ผู้แสดงแบบได้ปฏิบัติ ซึ่งเป็นลักษณะที่ผู้วิจัยพบจากการสังเกตการณ์การฝึกหัดและปรากฏในการแสดง ของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม

2. การฝึกหัดท่าทางพื้นฐาน ตามลักษณะตัวละคร

ท่าทางพื้นฐานตามลักษณะตัวละคร คืออิริยาบถต่าง ๆ ของตัวละครแต่ละประเภท ที่มีความแตกต่างกัน เช่น ท่าเดิน ท่ายืน ท่าโกรธ ซึ่งท่าทางตามลักษณะตัวละครนี้ มีส่วนช่วยให้ผู้ชมสามารถแยกประเภทตัวละครได้ ว่าใครแสดงเป็นฝ่ายพระ ฝ่ายยักษ์ ฝ่ายลิง หรือองฝ่ายนาง ดังนั้น นายประเสริฐจึงนำการฝึกหัดท่าทางตามลักษณะตัวละคร ในอิริยาบถต่าง ๆ ที่ใช้ในการแสดงโขน มาบรรจุไว้ในการฝึกหัดขั้นพื้นฐาน ให้กับผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยิ้ม

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา การฝึกหัดท่าทางพื้นฐานต่าง ๆ ตามลักษณะตัวละคร จากเทปบันทึกภาพที่คณะโขนจิวบ้านยิ้มเคยทำการบันทึกไว้ (เทปบันทึกภาพนี้ค่อนข้างเก่า และคุณภาพภาพและเสียงค่อนข้างต่ำ) มีการทำท่าตามอากัปภิกิริยาต่าง ๆ เช่น การยิ้มของฝ่ายยักษ์และฝ่ายลิง ท่าโกรธ การเดินและการคลานของฝ่ายลิง ท่าดีใจของฝ่ายลิง ท่าชี้หน้า เป็นต้น

จากการศึกษาพบว่าโครงสร้างท่าพื้นฐานต่าง ๆ เหมือนท่าทางที่ใช้ในการแสดงโขนแบบจารีต แต่มีข้อแตกต่างที่ความสมบูรณ์ของท่า เพราะผู้แสดงของคณะโขนจิวบ้านยิ้ม เป็นเยาวชนอายุ 5 - 12 ปี (ช่วงอายุของผู้แสดงส่วนใหญ่ในปัจจุบัน) ซึ่งมีผลด้านการควบคุมอวัยวะบางส่วน เป็นสาเหตุให้ไม่สามารถปฏิบัติท่าทางได้ตามที่ควร เพื่อความชัดเจนของท่าทางต่าง ๆ ผู้วิจัยจึงใช้วิธีให้นักเรียนชั้นต้นปีที่ 2 ของวิทยาลัยนาฏศิลป์อ่างทอง เป็นผู้เลียนแบบท่าทางที่ผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยิ้มทำการฝึกหัด เพื่อยกตัวอย่างท่าทางที่ใช้ในการฝึกหัดท่าพื้นฐานตามลักษณะตัวละคร

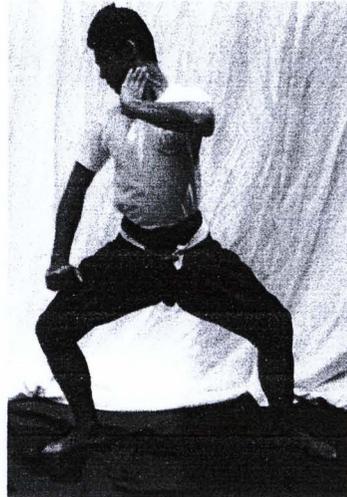
ภาพที่ 85: ทำยี่ม
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพด้านซ้ายเป็นท่ายี่มของผู้แสดงฝ่ายยักษ์ และด้านขวาเป็นท่ายี่มของผู้แสดงฝ่ายลิ่ง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการฝึกหัดท่าทางตามลักษณะตัวละคร ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม

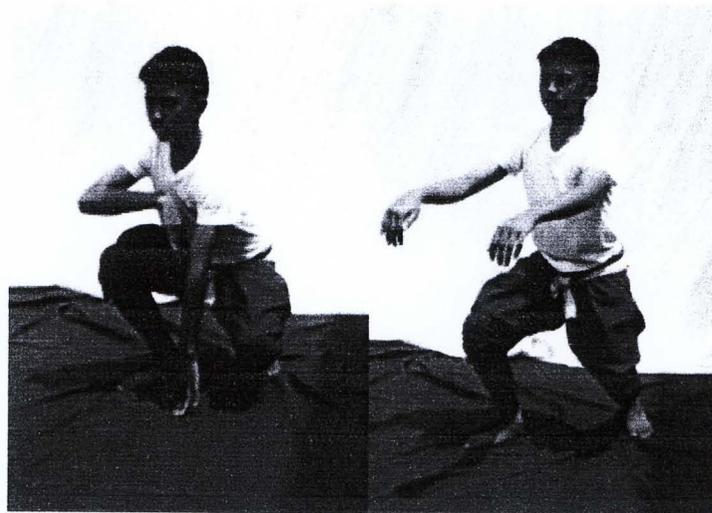

ภาพที่ 86: การฝึกหัดท่าทำยี่ม (ฝ่ายยักษ์)
ที่มา: จากเทปบันทึกภาพของคณะโขนจิวบ้านยี่ม

จากภาพคือการฝึกหัดการท่าทางพื้นฐาน (ท่ายี่ม) ให้ผู้แสดงฝ่ายยักษ์ ทำการฝึกหัดโดยนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ซึ่งท่ายี่มในภาพเป็นท่าเดียวกับที่ใช้ในการแสดงโขนแบบจารีต แต่อาจมีความสมบูรณ์ของทำน้อยกว่าการปฏิบัติโดยผู้แสดงอาชีพ

ภาพที่ 87: ท่าโกรธ (ฝ้ายยักษ์)
จากภาพคือการแสดงอาการโกรธของผู้แสดงฝ้ายยักษ์
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 88: ท่าคลานและท่าเดิน
จากภาพด้านซ้ายคือท่าการคลานของฝ้ายลิง และด้านขวาเป็นการเดิน (ตีนเตี้ย)
ของฝ้ายลิง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการฝึกหัดท่าทางตามลักษณะตัวละคร
ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 89: ท่าดีใจ

จากภาพคือการแสดงอาการดีใจของผู้แสดงฝ่ายลิง

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

การเต้นเส้าและการฝึกท่าทางในอิริยาบถต่าง ๆ ตามลักษณะตัวละคร เป็นความรู้
ขั้นพื้นฐานที่นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ได้ใช้ฝึกหัดให้ผู้เข้ารับการฝึกหัดการแสดงโขน ของคณะ
โขนจิ๋วบ้านยี่ม ตั้งแต่สมัยที่โรงเรียนอนุบาลบ้านยี่มยังเปิดดำเนินการ จนถึงปัจจุบัน

การฝึกหัดเพื่อทำการแสดง

เมื่อผู้เข้ารับการฝึกหัดโขน ทำการฝึกหัดขั้นพื้นฐานแล้ว จากนั้นนายประเสริฐ จะทำการคัดเลือกผู้แสดงตามบทบาทต่าง ๆ เช่น ทศกัณฐ์ หนุมาน สุครีพ เป็นต้น และเมื่อทำการคัดเลือกแล้ว จึงทำการฝึกหัดส่วนต่าง ๆ ในการแสดง ซึ่งแยกฝึกหัดเป็นกลุ่มย่อยก่อน เช่น การเดินปะทะทศพระหว่างฝ่ายยักษ์ และฝ่ายลิง การขึ้นลอย การหัดตีลังกาให้ผู้แสดงในสวนพญาลิง การหัดเชิดหุ่นละครเล็ก และการเชิดหนังใหญ่ เป็นต้น แล้วจึงนำไปเรียบเรียงเป็นชุดการแสดงให้เหมาะสมตามผู้ว่าจ้างได้กำหนดมา (ส่วนใหญ่เป็นเรื่องระยะเวลาที่ใช้ในการแสดง) ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยแบ่งการฝึกหัดส่วนต่าง ๆ ของการแสดง ดังนี้

1. การตีลังกา

ผู้แสดงที่ต้องใช้การตีลังกาในการแสดงโขนยาวชน ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ส่วนใหญ่เป็นผู้แสดงในสวนพญาลิง คือ หนุมาน สุครีพ องคต ซึ่งการคัดเลือกผู้แสดง ส่วนหนึ่ง ได้คัดจากผู้มีความสามารถด้านตีลังกา (ล้อเกวียน) มารับบทบาทผู้แสดงในส่วนนี้ แต่เมื่อคัดเลือกมาแล้ว ต้องนำผู้แสดงเหล่านี้มาพัฒนาความสามารถด้านการตีลังกาที่มีอยู่ให้มีความเป็นมาตรฐาน กล่าวคือสามารถตีลังกาได้ทุกเมื่อที่ต้องใช้ในการแสดง โดยเฉพาะเมื่อทำการแสดงจริงผู้แสดงต้องสวมศิระชะโชน

ภาพที่ 90: การตีลังกา (ล้อเกวียน)

จากภาพคือการตีลังกา (ทำล้อเกวียน)

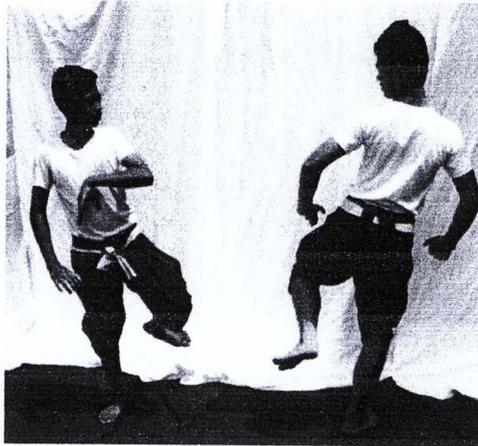
ซึ่งผู้แสดงพญาลิง ต้องสามารถปฏิบัติทำนี้ได้ เพราะเป็นการเพิ่มความพิเศษของผู้แสดง

สร้างความสามารถพิเศษที่ต่างจากผู้แสดงเสนาลิง

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

2. การเดินปะทะทัพ

ผู้แสดงที่ต้องทำการฝึกหัดการแสดงในส่วนนี้คือ ผู้แสดงเสนายักษ์ และเสนาลิง (สืบแปด มงกุฏ) ซึ่งการแสดงในส่วนนี้เน้นที่จังหวะการเดิน (กระทืบเท้า) เพื่อมาบรรจบกันตรงกลางของพื้นที่ในการแสดง และทำท่าทางต่าง ๆ ให้พร้อมกันทั้ง 2 ฝ่าย

ภาพที่ 91: การเดินปะทะทัพ

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือการเดินปะทะทัพของผู้แสดงเสนายักษ์ และเสนาลิง ซึ่งผู้แสดงทั้ง 2 ฝ่ายใช้การกระทืบเท้า (เดิน) เดินทางมาบรรจบกันตรงกลางของพื้นที่ทำการแสดง ในลักษณะหันเข้าหากัน กล่าวคือ หากผู้แสดงฝ่ายใดหันหน้าให้ผู้ชม ผู้แสดงฝ่ายยักษ์จะหันหลังให้ผู้ชม แต่อยู่ในพื้นที่ของฝ่ายตน ไม่ต้องอยู่ในลักษณะลำตัวซ้อนกัน และผู้แสดงทั้งสองฝ่ายต้องเหลือบมองกันเล็กน้อย

3. การขึ้นลอย

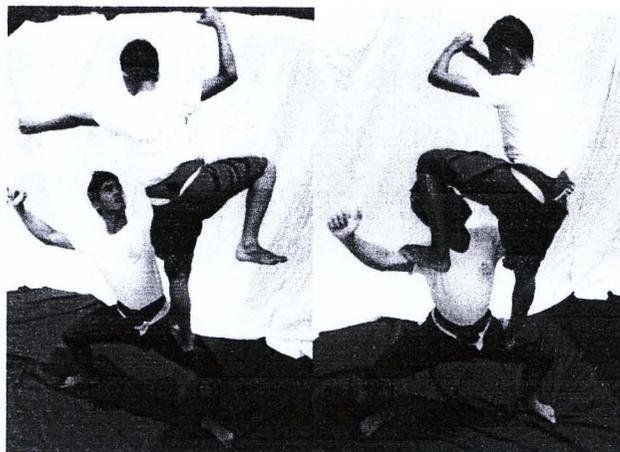
การขึ้นลอย (ลอย) มีหลายท่า เช่น ลอยหนึ่ง ลอยสอง ลอยสาม และลอยสูง การฝึกหัดของผู้แสดงแตกต่างกันไปตามบทบาทในการแสดง กล่าวคือ ใช้การขึ้นลอยหนึ่ง และลอยสอง ในการขึ้นลอยระหว่างทศกัณฐ์ กับหนุมาน และในการขึ้นลอยระหว่างเสนายักษ์ กับเสนาลิง ลอยสามใช้ในการขึ้นลอยระหว่างพระรามกับทศกัณฐ์ ส่วนลอยสูง เป็นการขึ้นลอยที่ประกอบด้วยผู้แสดง 3 คน คือผู้แสดงพระราม หนุมาน และทศกัณฐ์

ภาพที่ 92: ฝึกหัดการขึ้นลอย

ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

จากภาพนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ กำลังฝึกหัดการขึ้นลอยให้ผู้แสดงเสนายักษ์ และเสนาลิง ของคณะโชนิจิบ้านยิม ซึ่งทำการฝึกหัดที่สนามหญ้า หน้าอาคารเครื่องแต่งกายใน สำนักงานของคณะโชนิจิบ้านยิม

ภาพที่ 93: ลอยหนึ่ง และลอยสอง

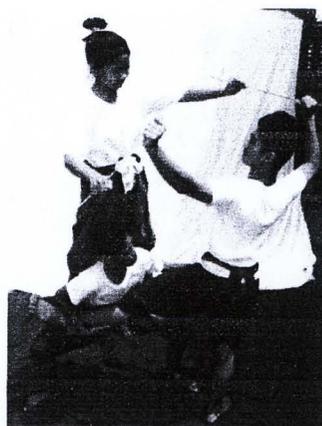
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพแสดงลักษณะการขึ้นลอย 2 ท่า คือด้านซ้ายของภาพเป็นการขึ้นลอยหนึ่ง ส่วนด้านขวาของภาพเป็นการขึ้นลอยสอง ผู้แสดงที่ต้องฝึกหัดการขึ้นลอยทั้ง 2 ท่านี้ คือ ทศกัณฐ์ หนุมาน เเสนายักษ์ และเสนาลิง

ภาพที่ 94: ลอยสาม

จากภาพแสดงลักษณะการขึ้นลอยสาม
 ซึ่งเป็นการขึ้นลอยระหว่างผู้แสดงพระราม และทศกัณฐ์
 ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

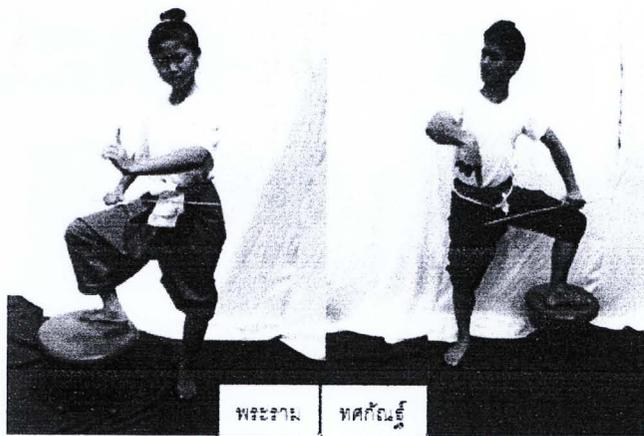

ภาพที่ 95: ลอยสูง

จากภาพแสดงลักษณะการขึ้นลอยสูง
 ซึ่งเป็นการขึ้นลอยระหว่างผู้แสดงพระราม หนุมาน และทศกัณฐ์
 ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

4. การใช้ับท

ผู้แสดงที่ต้องฝึกหัดการใช้ับท (ตีบท) คือผู้แสดงในกลุ่มตัวดี คือ พระราม ทศกัณฐ์ นางสุพรรณมัจฉา และหนุมาน (อยู่ในส่วนของพญาลิง) ซึ่งการใช้ับทในการแสดงของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม มี 2 ลักษณะ คือ ใช้ับทในเพลงหน้าพาทย์ (ธรรมดา) เช่นเพลงกราวในกราวนอก เชิดนอก เป็นต้น และการใช้ับทที่มีการพากย์เจรจา ซึ่งทำให้ใช้ส่วนใหญ่มักเป็นท่าที่เข้าใจง่าย เช่นชี้นิ้วลงด้านหน้า หมายความว่าถึงที่นี่ ตั้งฝ่ามือขึ้นแล้วส่ายไปมา หมายถึงการปฏิเสธ กำมือข้างหนึ่งคว่ำลง แล่นำมืออีกข้างมากำที่ข้อมือของมือซ้ายที่กำอยู่ หมายถึงการจับกุมตัว เป็นต้น

ภาพที่ 96: การรำใช้ับท

ที่มา: บันทึกภาพและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

จากภาพคือลักษณะการใช้ับทในการแสดงช่วงการพากย์รถ ซึ่งเป็นการใช้ับทในลักษณะประกอบการพากย์ (พากย์รถ) จากภาพด้านซ้ายเป็นการใช้ับทของพระราม ส่วนด้านขวาเป็นการใช้ับทของทศกัณฐ์

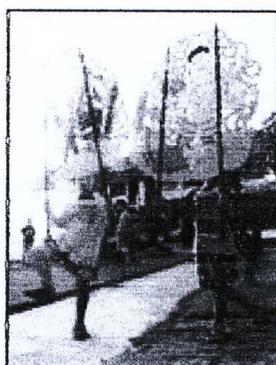
ภาพที่ 97: การรำใช้บท

ที่มา: บันทึกภาพและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

จากภาพคือลักษณะการใช้บทในการแสดงช่วงจับนาง ซึ่งเป็นการใช้บทในลักษณะประกอบเพลงหน้าพาทย์ (ธรรมดา) จากภาพด้านซ้ายเป็นการใช้บทของนางสุพรรณมัจฉากล่าวถึงก้อนหิน ส่วนด้านขวาเป็นการใช้บทของหนุมาน กล่าวถึงจะทำการจับกุม

5. การเชิดหนังใหญ่

ผู้เชิดหนังใหญ่ต้องฝึกการเชิดโดยใช้มือทั้ง 2 จับที่ด้ามจับทั้ง 2 ด้าน แล้วบังคับให้หนังใหญ่ตั้งตรงอยู่ที่ระดับเหนือศีรษะเล็กน้อย ส่วนเท้าฝึกการทำท่าขึ้น ท่ายกเท้าหนีบร่องแล้วกระทบลงย่อเหยียด และต้องฝึกการเคลื่อนที่ในทิศทางต่าง ๆ อย่างรวดเร็วด้วยการเก็บ และวิ่งสูดเท้า โดยรักษาระดับของหนังใหญ่ให้คงที่

ภาพที่ 98: การฝึกซ้อมการเชิดหนังใหญ่

จากภาพคือการฝึกซ้อมการเชิดหนังใหญ่ของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยี่ม

ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

6. การเชิดหุ่นละครเล็ก

หุ่นละครเล็ก 1 ตัว ต้องใช้ผู้เชิด 3 คน ดังนั้นผู้เชิดหุ่นละครเล็กต้องทำการฝึกหัดให้สามารถเชิดหุ่นไปในทิศทางเดียวกัน การบังคับให้หุ่นรำในท่าต่าง ๆ ต้องควบคุมส่วนต่าง ๆ ของหุ่นให้สัมพันธ์กัน

ภาพที่ 99: การฝึกซ้อมการเชิดหุ่นละครเล็ก

ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

จากภาพคือการฝึกซ้อมการเชิดหุ่นละครเล็กของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยิ้ม ซึ่งทำการฝึกซ้อมที่สนามหน้าอาคารเครื่องแต่งกายของที่ทำการคณะโขนจิวบ้านยิ้ม จากภาพสังเกตได้ว่าส่วนควบคุมหุ่นละครเล็กแบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ผู้เชิดที่อยู่ด้านซ้ายของตัวหุ่น บังคับแขนซ้ายของหุ่นโดยจับที่คันบังคับที่ยึดกับแขนซ้ายของหุ่นและเท้าซ้ายของหุ่นโดยใช้มือซ้ายของผู้เชิดจับที่เท้าของหุ่น เพื่อบังคับให้อยู่ในท่าต่าง ๆ ผู้เชิดที่อยู่ด้านขวาทำหน้าที่ในลักษณะเดียวกันกับผู้เชิดด้านซ้าย แต่เปลี่ยนให้เป็นที่ตรงกันข้าม ส่วนผู้เชิดคนกลางทำหน้าที่ควบคุมศีรษะของหุ่นให้อยู่ในลักษณะต่าง ๆ

4.3 บทประพันธ์ที่ใช้ประกอบการแสดง

บทประพันธ์ที่ใช้ประกอบการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยิ้ม ประพันธ์ขึ้นโดย นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับตอนต่าง ๆ ในเรื่องรามเกียรติ์ เช่น จองถนน ตีกุมภกรรณ ชุกช่องดวงใจ เป็นต้น โดยนายประเสริฐเริ่มประพันธ์บทสำหรับการแสดงโขนเยาวชน ตั้งแต่สมัยเริ่มก่อตั้งคณะโขนจิวบ้านยิ้ม คือในสมัยที่ผู้แสดงเป็นนักเรียนของโรงเรียนอนุบาลบ้านยิ้ม จนถึงปัจจุบัน

ประสบการณ์ที่นายประเสริฐช่วยกิจการในคณะหุ่นกระบอกดนตรีไทย ของนายผู้ย สุวรรณวัฒน์ (บิดา) ทำให้นายประเสริฐได้ซึมซับเรื่องราวที่ใช้ในการแสดงหุ่นกระบอก โดยเฉพาะ เรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้นายประเสริฐมีความสามารถด้านการประพันธ์ บทประกอบการแสดงโขน แต่จากการสังเกตการณ์ และทำการค้นคว้าในห้องสมุดของ คณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม (บทประพันธ์ของนายประเสริฐบางส่วนเก็บรวบรวมไว้ในห้องสมุด) ผู้วิจัยพบ หนังสือและเอกสารเกี่ยวกับรามเกียรติ์ เก็บไว้ในห้องสมุด เช่น บทละครเรื่องรามเกียรติ์ ใน พระบาทสมเด็จพระเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) จัดพิมพ์โดยกรมศิลปากร รามเกียรติ์ฉบับ การ์ตูน โดยโอม รัชเวทย์ และบทประกอบการแสดงโขนของวิทยาลัยนาฏศิลป์ โดยเกษม ทองอร่าม เป็นต้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่านายประเสริฐทำการศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับ รามเกียรติ์ และการประพันธ์บทสำหรับการแสดงโขน เพิ่มเติมจากเอกสารเหล่านี้ ทำให้มีความสามารถในการประพันธ์บทประกอบการแสดงโขนของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม

จากการศึกษาบทประพันธ์ประกอบการแสดงโขนของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม โดยนาย ประเสริฐสุวรรณวัฒน์ ผู้วิจัยพบว่าประกอบด้วยรูปแบบฉันทลักษณ์ 2 ประเภท คือ กาพย์ฉบัง 16 และร่ายยาว ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและเปรียบเทียบบทประพันธ์ของนายประเสริฐ กับฉันทลักษณ์ ของบทประพันธ์ทั้ง 2 ประเภท ดังนี้

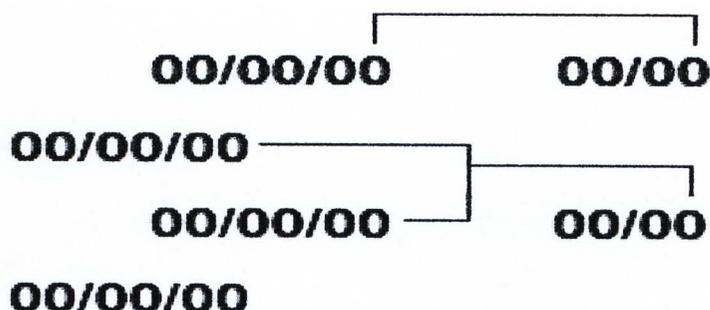
1. กาพย์ฉบัง 16

นายประเสริฐใช้ฉันทลักษณ์ของกาพย์ฉบัง 16 ในการแต่งบทพากย์รต ซึ่งนายธนิต อยู่โพธิ์ ได้กล่าวถึงลักษณะของบทพากย์รตไว้ ดังนี้

*พากย์รต (หรือ ช้าง ม้า ตามแต่จะใช้สิ่งใดเป็นพาหนะ) ใช้ในเวลาชมพาหนะที่ขี่
ไป ตลอดจนการชมไพร่พลด้วย¹⁶*

¹⁶ธนิต อยู่โพธิ์, โขน (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2511), หน้า 130.

ฉันทลักษณ์ในการประพันธ์กาพย์ฉบัง 16 มีดังนี้

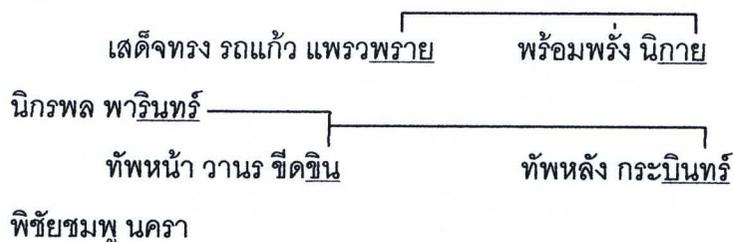

ภาพที่ 100: แสดงฉันทลักษณ์กาพย์ฉบัง 16

ที่มา: กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทย โรงเรียนมัธยมด่านสำโรง,
ลักษณะข้อบังคับของกาพย์ฉบัง 16 (ออนไลน์), 16 มกราคม 2554. แหล่งที่มา

<http://www.212cafe.com/freewebboard/view.php?user=lathiga&id=10>

ตัวอย่างบทพากย์รถที่เป็นผลงานการประพันธ์ของนายประเสริฐสำหรับการแสดงเียน
ของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม โดยใช้ฉันทลักษณ์กาพย์ฉบัง 16 มีดังนี้

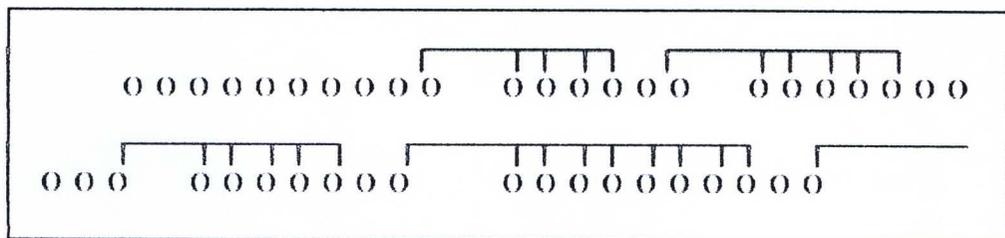
2. ร่ายยาว

นายประเสริฐใช้ฉันทลักษณ์ของร่ายยาว ในการแต่งบทพากย์เจรจา ซึ่งนายธนิต อยู่โพธิ์
ได้กล่าวถึงลักษณะของบทพากย์เจรจาไว้ ดังนี้

คำเจรจา (พากย์เจรจา) เป็นบทกวีประเภทร่ายยาว ที่ส่งสัมผัสกันเรื่อย ๆ ไป ใช้ได้
ในทุกโอกาส เช่น คำเจรจาของหนุมานตอนที่อาสาไปล่อลวงเือกलोंดวงใจทศกัณฐ์¹⁷

¹⁷ ธนิต อยู่โพธิ์, โขน (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2511), หน้า 133.

ฉันทลักษณ์ในการประพันธ์ร่ายยาว มีดังนี้

ภาพที่ 101: แสดงแผนผังฉันทลักษณ์ร่ายยาว

ที่มา: วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, ร่ายยาว (ออนไลน์), 16 มกราคม 2554. แหล่งที่มา
<http://th.wikipedia.org/wiki/%E0%B8%A3%E0%B9%88%E0%B8%B2%E0%B8%>

ตัวอย่างบทพากย์เจรจาที่เป็นผลงานการประพันธ์ของนายประเสริฐสำหรับการแสดงโขนของคณะโขนจิวบ้านยิ้มโดยใช้ฉันทลักษณ์ร่ายยาว มีดังนี้

หนุมานชาญฤทธิ สังเกตเห็นก่อนศิริที่นำมาทิ้งในคงคาลัย กลับเคลื่อนเลื่อน
หายไปในวารี สงสัยอาจจะมีเหล่าอสูรมาแก้งทำลายให้พังลง จำเราจะลงไปค้นดู หาก
พบเหล่าศัตรูจะได้สังหาร ผลาญชีวีให้วางวาย

ในการเขียนบทประกอบการแสดงโขน นายประเสริฐได้ใส่รายละเอียดลำดับการต่าง ๆ ในการแสดงโขน ตั้งแต่ต้นถึงท้ายของตอน เช่น เป็นบทของตัวแสดงใด ตัวแสดงออกช่วงไหน วงปีพาทย์บรรเลงเพลงอะไร เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับบทประกอบการแสดงโขนของกรมศิลปากร แต่การใช้สำนวนมีความเรียบง่ายกว่า ดังตัวอย่างบทประพันธ์ที่ใช้ประกอบการแสดงโขนในตอนจองถนนมีเนื้อหาดังนี้

ตอนจองถนน

ฉากที่ 1 เพลงวา แล้วเพลงหย่อย
 พระรามออก พระลักษมณ์ออก
 หนุมานออก
 หนุมานลาพระรามไปตามพงวานร

เพลงเชิด พระราม และพระลักษมณ์ไม่ต้องเข้า หนุมานเข้า
 หนุมานพาพลวานรมาเฝ้าพระราม
 สุครีพพาพลวานรเข้า พระราม พระลักษมณ์เข้า

- ฉากที่ 2
 พระราม
 ปี่พาทย์เมื่อทำเพลงเชิดแล้ว ไม่ต้องหยุด จนกว่าทั้งหมดจะเข้าเวที
 เพลงเชิด เสนาวานรออก พระรามออก
 พระหริรักษ์จักรี พร้อมพลโยธี เหล่าวานรผู้เกรียงไกร ครรไล มาถึงริมฝั่ง
 มหาสมุทร จึงสั่งให้ยังหยุด พลโยธี
- หนุมาน
 - แล้วจึงมีพระราชดำรัส ตรัสบอก กับเหล่าทหาร ทั้งน้อยใหญ่ ว่าเมือง
 ลงการราชธานีนั้น อยู่กลางมหาสมุทร ยากที่จะรุดข้ามไปราวี่ กับทศกัณฐ์เจ้า
 พระนครลงกา จะต้องช่วยกันขนิลา ทำถนน เพื่อให้พลโยธา ได้ข้ามไป
 เหล่าขุนกระบี่ จะคิดอ่านเป็นประการใด จงบอกมา
 หนุมานชาญคักดา ได้ฟังองค์สมเด็จพระราม มีบัญชา กับเหล่าขุนทหารและ
 วานร
 - จึงประนมกรก้มลงกราบ แล้วทูลความ
 ว่าเกล้ากระหม่อม ขออาสา คุมพล ไปทำการ ในครั้งนี้ แล้วจะรีบ จองถนน
 ขนพลโยธี ไปราวี่ กับทศกัณฐ์ เพื่อข้าม ไปรับ องค์สีดาจอมขวัญ กลับมา
 พลับพลา
- พระราม
 ไนย
 องค์พระรามาวตาด ได้ฟังความ ขุนกระบี่ ที่ทูลมา เห็นต้องตามจินดา พระภูว
 - จึงมีพระราชดำรัส ตรัสบอกไป กับพระยาสุครีพ ฤทธิรอน ให้ช่วยกุมพลวานร
 ทั้งน้อยใหญ่ เร่งระดม ขนศิลา ถมห้องสมุทรไท ทำให้เป็นถนน จนไปถึง เมือง
 ลงกา ราชธานี
 . สั่งเสร็จ ก็เสร็จ เข้าพลับพลามิข้าที่
 บัดนี้เชิด

- ฉากที่ 3
 เพลงเชิด
 เสนาวานรออกขนิลา พร้อมหนุมานและสุครีพ
 เสนายักษ์ออก

- เสนาย์กษัตริย์ ฝ่ายกองคอยเหตุอสุรี ออกตรวจจตรารอบ ๆ กรุงลงกาธานี
เห็นเหล่าขุนกระบี่ คุมพลโยธี ขนคิริ มาทิ้งลง คงคาลัย เพื่อทำถนนข้ามไป
ยังกรุงลงการาชาธานี จอมอสุรีก็รีบกลับไปบอกเจ้าลงกา
บัดนั้นเชิด แล้วเพลงนี้
- ฉากที่ 4 เพลงฉิ่ง เสนาย์กษัตริย์ออก ทศกัณฐ์ออก
กองคอยเหตุออก
- กองคอยเหตุ ครั้นถึงจึงเข้ากราบบังคมทูล องค์ท้าวราพนาสูรย์กษัตริย์
แล้วเล่าความตามที่ได้พบมา ให้พระองค์เจ้าลงกาทราบความเป็นไป
- ทศกัณฐ์ องค์ท้าวทศพัทตรย์กษัตริย์ ได้ฟังเสนาทูลความตามคดี
จอมอสุรีนี้แค้นอยู่ในใจ
- ชีชะ พวกไพร่ นี้ทำแก่งกาจ มันบังอาจ จองถนนด้วยภูผา
หวังยกพล ข้ามมหาสมุทร รุดมาล้อม กรุงลงกา เพื่อบังคับให้เรา ส่งสิดา
กลับคืนไป จำเราจะไปบอกลูกรัก สุพรรณมัจฉา ให้ช่วยกันนำเหล่าบริวารปลา
ไปทำลายถนน ในชลธาร เพื่อไม่ให้เหล่า โยธหาญ ของพระราม ได้ข้ามมา
ถึงกรุงลงกา ราชาธานี
- ว่าพลางมีข้าที่ จอมอสุรี ก็รีบไปบอก สุพรรณมัจฉา ยอดยาใจ
บัดนั้นเชิด แล้วได้
- ฉากที่ 5 เพลงโล้
พลวานรขนหินทิ้งทะเล
นางสุพรรณมัจฉา และบริวารปลาออก
- หนุมาน หนุมานชาญฤทธิ สังเกตเห็นก้อนศิรี ที่นำมาทิ้งในคงคาลัย
กลับเคลื่อนเลื่อนหายไป ในวาริ สงสัยอาจ จะมี เหล่าอสุรี มา แกล้งทำลาย
ให้พังลง จำ เราจะลง ไปค้นหา หากพบ เหล่าศัตรู จะ ได้สั่งหาญ ฝนาญชีวี ให้
วางวาย
บัดนั้นเชิด

ฉากที่ 6 เพลงเชิด
 หนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา และเหล่าบริวารปลา

ฉากที่ 7 เพลงเชิดนอก
 หนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา

ฉากที่ 8 กราวนอก พระรามตรวจพล

พากย์รถ
 - เสด็จทรง รถแก้ว แพรพพราย
 พร้อมพรั่ง นิกาย นิกรพล พารินทร์
 - ทัพหน้า วานร ชีตชิน
 ทัพหลัง กระบิรินทร์ พิชัยชมพู นครา
 - ปีกป้อง กองแสง ซ้ายขวา
 ยกกระบัตตร ตรวจจตรา ได้ฤทธิให้เบิก ทัพชัย
 - เทวดา ยอกร อยู่ไสว
 รีบเร่ง คลาไคล ไปยังสนาม รณรงค์
 บัดนั้นเชิด

ฉากที่ 9 กราวใน ทศกัณฐ์ตรวจพล

พากย์รถ
 - ทศกัณฐ์ จอมมาร ฤทธิรอน
 ประทับ บนรถมังกร สง่าดังวงศ์ มัจฉาล
 - พร้อมพวก พลยักษ์ ฝ่ายมาร
 เรื่องฤทธิ ชำนาญ ห้าวหาญในการ รณรงค์
 - กรกำ อาวุธ รณรงค์
 ทิวแถว แนวตรง ชานโห่สนั่น อื้ออึง
 - ครั้นได้ ศุภฤกษ์ เบิกบน
 ให้เคลื่อน อสุรพล ไปสู่สนาม ราวี
 บัดนั้นเชิด

- ฉากที่ 10 เพลงเชิด ยกรบ
พระรามตีทศกัณฐ์ ทศกัณฐ์ล้มลง
ปีพาทย์ทำเพลงร้วแล้วโอด
- ทศกัณฐ์
ทศกัณฐ์ขุนมารผู้ชาญฤทธิ์ ต้องศรทรงองค์พระจักกฤษ์ พิษร้ายกาจ
ตัดกายกรรอนเคียวบาท ขาดกระเด็นไป ให้เจ็บแสนแทบบรล้วย วายชีวิต
พระจอมอสูรผู้มั่งมีฤทธิ กัดพระทนต์แข็งพระทัย ร่ายมนต์ตรา บัดเดียวใจกายอสุรา
ก็กลับต่อติดสนิทดี พลาญพระจอมอสูร ก็เดินรำทำท่าเหยียโยไฟ
อยู่ท่ามกลางระหว่างพลไกร
ปีพาทย์ทำเพลงร้วแล้วกราวรำ
- ทศกัณฐ์
ทศเคียวผู้ทรงชัย ตบมือเปาะเปาะพระราม อันศรศรีที่เขาค่อยคร้าม นามบันลือ
คมแต่อดีต กลับเป็นมิดที่อ ไม่อาจถือ เราเห็นว่ามันน่าเบื่อ จนเหลือทน
แม้ตัวเราเข้าประจัญ ท่านจะประจบ พลก็จะประจักษ์ รังจะอายแก่ย์กษ
ทั้งถึงมันจะเหยย พระรามเอ๋ย จนโอนอ่อนเสียก่อนอาย ด้วยเพลานี้ตะวันมัน
ก็ลา เพลาย้ายลงเย็นย่ำ ชาวลงกาเวลาค่ำ ห้ามสัญจร เราทั้งสองข้างต่าง
จงเลิกล่าพลากร คืนกลับไป ต่อวันพรุ่งรุ่งสุริยไใส จึงค่อยยกออกมาราวี
- ว่าพลาญทางสั่งพลอสูร ให้คืนกลับหลังยังลงกามหานคร
- พระราม
สมเด็จพระสีกร ก็ตรัสสั่งพลโยธา ให้คืนกลับหลังยังสุวรรณราชพลับพลา
ปีพาทย์ทำเพลงเชิด¹⁸

ในการประพันธ์บทประกอบการแสดงโขนของเยาวชนคณะโขนจิวบ้านยิ้ม แม้นาย
ประเสริฐได้ประพันธ์ไว้ทั้งตอน แต่เมื่อทำการแสดง นายประเสริฐจะพิจารณาตัดทอนให้บทบาทที่
ได้ประพันธ์ไว้ มีความเหมาะสมกับงานที่ต้องทำการแสดง

¹⁸ประเสริฐ สุวรรณวัฒน์, บทประกอบการแสดงโขนตอนจองถนนของคณะโขนจิวบ้านยิ้ม
(ม.ป.ท.: ม.ป.พ.,ม.ป.ป.),หน้า 1 - 4.

การแสดงชุด นิ่งดูโชน นอนดูหนึ่ง เอนหลังดูหูน ก็ใช้บทประพันธ์ที่นายประเสริฐได้ประพันธ์ไว้ แต่ต้องตัดทอน และปรับให้เข้ากับงานที่จะทำการแสดง เพราะแต่ละงานก็มีปัจจัยที่ทำให้การแสดงแตกต่างกันไป โดยเฉพาะเรื่องเวลาในการแสดง ยกตัวอย่าง กรณีที่นายประเสริฐรับงานแสดงที่มีเวลาทำการแสดง 20 นาที การแสดงชุด “นิ่งดูโชน นอนดูหนึ่ง เอนหลังดูหูน” อาจเริ่มต้นที่การจับนาง ระหว่างหนูมาน และนางสุพรรณมัจฉา ซึ่งในช่วงนี้มีการขีดหนังใหญ่ และหุ่นละครเล็กสลับกับผู้แสดง ที่แสดงเป็นหนูมาน และนางสุพรรณมัจฉา และปิดท้ายการแสดงด้วยการปะทะทัพ ระหว่างกองทัพของพระราม และกองทัพของทศกัณฐ์

ดังนั้นบทประพันธ์ประกอบการแสดงโชน ที่นายประเสริฐได้ประพันธ์ไว้โดยสมบูรณ์ในตอนต่าง ๆ เมื่อต้องทำการแสดง นายประเสริฐต้องพิจารณาปรับบทประพันธ์ที่มีอยู่ให้เหมาะสมกับงาน ซึ่งนายประเสริฐจะทำการคัดลอกใส่กระดาษแผ่นใหม่ เพื่อใช้สำหรับงานนั้น ๆ บางครั้งในบทประกอบการแสดงที่ปรับปรุงและคัดลอกใส่กระดาษแผ่นใหม่จะระบุ วัน เดือน ปี และงานที่จะเดินทางไปทำการแสดงอย่างชัดเจน

4.4 ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง

ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงโชน ของคณะโชนจิวบ้านยี่ม นายประเสริฐได้มอบหมายหน้าที่นี้ให้ว่าที่ร้อยตรีศุภโชค สุวรรณวัฒน์ (บุตรของนายประเสริฐ) เป็นผู้รับผิดชอบ ซึ่งว่าที่ร้อยตรีศุภโชค สุวรรณวัฒน์ ได้กล่าวถึงการเจตนาจัดหานักดนตรีมาบรรเลงประกอบการแสดงโชนของคณะโชนจิวบ้านยี่ม ดังนี้

เริ่มแรกที่พ่อฝึกเด็กมาเล่นโชน (นักเรียนโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม) ตอนนั้นผมเรียนอยู่ดุริยางค์ไทย ระดับชั้นกลางที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ พ่อ (นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์) ก็ให้หาเพื่อนที่เล่นดนตรีเก่ง ๆ มาช่วยเล่นให้ จากนั้นผมก็หาเพื่อนและรุ่นน้อง รุ่นพี่ มาช่วยเล่นดนตรีให้พ่อจนเรียนจบปริญญาตรีจากสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ หลังเรียนจบผมก็ยังคงหารุ่นน้องที่สถาบันฯ มาช่วยเล่นดนตรีถึงปัจจุบัน¹⁹

¹⁹ สัมภาษณ์ ศุภโชค สุวรรณวัฒน์, 21 พฤษภาคม 2553.

1 วงปีพาทย์ที่ใช้ที่ใช้ประกอบการแสดง

วงปีพาทย์ที่ใช้ทำการแสดงโขนแต่ละประเภท มีความแตกต่างกัน ตามปัจจัยในการแสดง ที่ต่างกัน เช่น ลักษณะสถานที่ในการแสดง เพลงที่ใช้ในการแสดง เป็นต้น วงปีพาทย์ที่ใช้บรรเลง ประกอบการแสดงโขนยาวชน ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ได้ปรับมาจากวงปีพาทย์เครื่องห้า ผู้วิจัย ได้ทำตารางเปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างของวงปีพาทย์ทั้ง 2 ดังนี้

วงปีพาทย์ เครื่องห้า	วงปีพาทย์ของ คณะโขนจิวบ้านยี่ม
ระนาดเอก	ระนาดเอก
<u>ฆ้องวง</u>	<u>ระนาดทุ้ม</u>
ปี่ใน	ปี่ใน
ตะโพน	ตะโพน
กลองทัด	กลองทัด

ตารางที่ 3: ตารางเปรียบเทียบวงปีพาทย์

ที่มา: ผู้วิจัย

2 เพลงที่ใช้ประกอบการแสดง

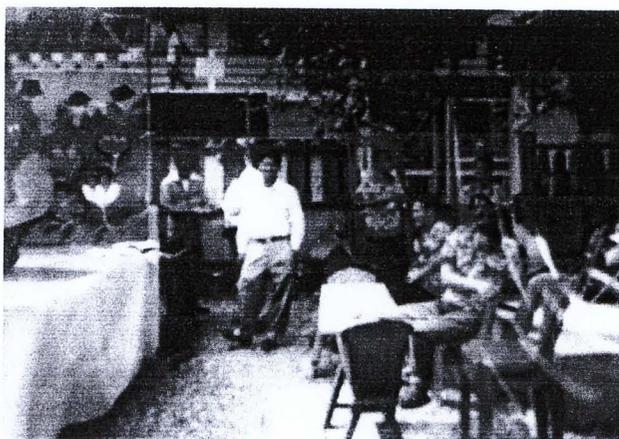
การใช้เพลงประกอบการแสดงโขนยาวชน ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม มีลักษณะเหมือนการแสดงหนังใหญ่ โขนกลางแปลง และโขนนั่งราว คือ ใช้เพลงหน้าพาทย์ เพื่อประกอบกิริยา อากา รต่าง ๆ และพากย์ เจระจาในการดำเนินเรื่อง ไม่ใช้เพลงร้อง แต่มีข้อแตกต่างคือ ไม่ใช้เพลง หน้าพาทย์ชั้นสูง และหน้าพาทย์พิเศษ เช่น บาทสกุณี คุกพาทย์ เป็นต้น แต่ในการแสดง โขนยาวชน ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม จะใช้เพลงหน้าพาทย์ทั่วไป ดังนี้

1. เพลงวา ใช้ในการแสดงฉากแรก เพื่อเปิดตัวแสดงสำคัญ เช่น พระราม ทศกัณฐ์ เป็นต้น
2. เพลงเชิด ใช้ในการเดินทางไปในที่ต่าง ๆ ซึ่งในการแสดงโขน ของคณะโขนจิวบ้าน ยี่มใช้เพลงเชิดในการแสดงมากที่สุด
3. เพลงกราวนอก ใช้ในการรำตรวจพลของกองทัพฝ่ายพระราม
4. เพลงกราวใน ใช้ในการรำตรวจพลของกองทัพฝ่ายยักษ์
5. เพลงเชิดนอก ใช้ในฉากหนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา

6. เพลงรัว เป็นที่สังเกตว่าเพลงนี้มักใช้แทนที่เพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง เช่นตระนะนิมิต
คูกพาทย์เป็นต้น อาจเป็นเพราะเพลงรัวอยู่ต่อท้ายเพลงเหล่านี้
7. เพลงกรวรา ผู้แสดงทศกัณฐ์ใช้ในการรำเย้ยพระรามที่ไม่สามารถทำอะไรตนได้
8. เพลงโอด ในประกอบอาการเศร้า เสียใจ

3 ตำแหน่งในการตั้งวงปี่พาทย์

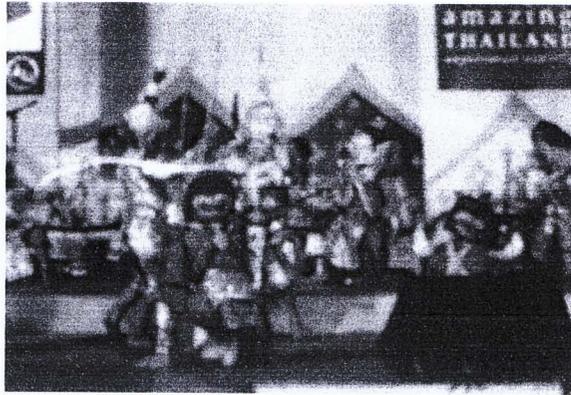
การจัดวางตำแหน่งของวงปี่พาทย์ที่ใช้ประกอบการแสดงโขนยาวชน ของคณะโขนจิ๋ว บ้านยี่ม ต้องพิจารณาตามสถานที่ ที่ใช้ในการแสดง เพราะสถานที่ในการแสดงไม่ได้เหมือนกันทุกครั้ง แต่จากการสังเกตการณ์ของผู้วิจัย พบว่าวงปี่พาทย์จะถูกจัดวางในตำแหน่งที่นักดนตรีสามารถมองเห็นผู้แสดง ขณะทำการแสดงบนเวที เพราะส่วนหนึ่งนักดนตรีต้องใช้ในการสังเกตผู้แสดง เพื่อเป็นสัญญาณในการบรรเลงเพลง จากการศึกษาผู้วิจัยพบว่าวงปี่พาทย์ถูกจัดวางไว้ในหลายลักษณะ ดังนี้

ภาพที่ 102: ตำแหน่งของวงปี่พาทย์

ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

จากภาพเป็นการจัดวางวงปี่พาทย์ให้อยู่ที่พื้น ระดับเดียวกับผู้ชม โดยอยู่ด้านขวาของผู้ชม แต่ด้านซ้ายของผู้แสดง หันหน้าเข้าหาผู้แสดง ทำมุม 90 องศากับฉาก บางครั้งหากเวทีที่ใช้ทำการแสดงมีพื้นที่เหลือวงปี่พาทย์ก็จะถูกจัดวางในลักษณะเดียวกัน แต่อยู่บนเวที

ภาพที่ 103: ตำแหน่งของวงปี่พาทย์

จากภาพวงปี่พาทย์ถูกจัดวางไว้บนเวที ให้อยู่ติดกับฉากด้านหลัง หันหน้าเข้าหาผู้ชม เมื่อผู้แสดงออกมาทำการแสดง วงปี่พาทย์จะอยู่ด้านหลังของผู้แสดงทั้งหมด
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

ภาพที่ 104: ตำแหน่งของวงปี่พาทย์

จากภาพเป็นการจัดวางวงปี่พาทย์ให้อยู่ระดับเดียวกับเวทีที่ใช้ทำการแสดง โดยอยู่ด้านซ้ายของผู้ชม แต่ด้านขวาของผู้แสดง หันหน้าเข้าหาผู้ชม
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

นอกจากการใช้วงปี่พาทย์ ที่ปรับปรุงมาจากวงปี่พาทย์เครื่องห้า ซึ่งทำการบรรเลงโดย นักศึกษาของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ (เพื่อนและรุ่นน้องของว่าที่ร้อยตรีศุภโชค สุวรรณวัฒน์) หากต้องทำการแสดงในช่วงเวลาสั้น ๆ หรือผู้ว่าจ้างไม่มีงบประมาณสำหรับจ้างวงปี่พาทย์ จะใช้การเปิดเพลงจากแผ่นบันทึกเสียง (แผ่น CD) ประกอบการแสดงในครั้งนั้น

4.5 การพากย์เจรจา

การพากย์เจรจาถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญสำหรับการแสดงโขน เพราะผู้แสดงต้องสวมศีรษะ ไม่สามารถร้อง หรือเจรจาด้วยตนเองได้ ดังนั้นผู้พากย์จึงมีหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างผู้แสดง และผู้ชม กล่าวคือ ผู้แสดงจะรำตามการพากย์ และผู้ชมก็ต้องอาศัยการฟังเสียงผู้พากย์ ประกอบชมการรำของผู้แสดง ซึ่งเป็นการสร้างความเข้าใจให้ผู้ชมมากขึ้น ต่อมาเมื่อการแสดงโขน มีวิวัฒนาการแยกเป็นประเภท ต่าง ๆ จึงมีการนำบทร้องประกอบเพลง เหมือนการแสดงละครใน เช่น เพลงซ้ำปี่โน เพลงไอ้ปี่ มาใช้ร้องประกอบการแสดงโขน เช่น โขนโรงโน โขนหน้าจ้อ เป็นต้น

การแสดงโขนเยาวชน ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ได้ยึดรูปแบบการดำเนินเรื่องด้วยการพากย์เจรจาอย่างโขนแบบดั้งเดิม ซึ่งนายธนิต อยู่โพธิ์ อดีตอธิบดีกรมศิลปากร ได้กล่าวถึงหน้าที่ของผู้พากย์เจรจา ในการแสดงโขน ดังนี้

โขน (เมื่อยังไม่ได้ผสมกับละครใน) ใช้คำพากย์ กับคำเจรจาเป็นการดำเนินเรื่อง โดยตลอด การเล่าเรื่องกัศิ คำพูดของตัวโขนกัศิ บอกกิริยา อาการของตัวโขนกัศิ ใช้การพากย์และเจรจาทั้งสิ้น ตัวโขนในสมัยโบราณต้องสวมหน้า (หัวโขน) ทุกตัว (นอกจากตัวตลก) ไม่สามารถพูดและร้องอย่างไรได้ เปรียบเหมือนคนใบ้ ดังที่พูดเสมอว่า “โขนใบ้” เพราะฉะนั้น จึงต้องมีผู้ทำหน้าที่พากย์และเจรจาแทน คนพากย์และเจรจาจึงเป็นคนสำคัญอย่างยิ่ง ในการแสดงโขน เพราะต้องมีความเข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องราวและวิธีการแสดงในตอนนั้น ๆ ทั้งจะต้องจดจำคำพากย์ ซึ่งเป็นบทกวีนิพนธ์ที่ได้แต่งไว้โดยเฉพาะ และจะต้องใช้ปฏิภาณในเชิงกวีของตน ในอันที่จะเจรจาให้ถูกเรื่องราวมีสัมผัสอย่าง ร่ายยาวตลอดไปด้วย²⁰

²⁰ ธนิต อยู่โพธิ์, โขน (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศิวพร, 2511), หน้า 128.

1. ผู้พากย์เจรจา

ผู้ทำหน้าที่พากย์เจรจา ในการแสดงโขนยาวชน ของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม ปัจจุบัน มี 2 คน ได้แก่

1. นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ซึ่งเป็นผู้ดูแลคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม เมื่อเสร็จจากการเตรียมความพร้อมให้นักแสดง เช่น การแต่งกาย การทวนท่ารำ การนัดหมายบางสิ่งเป็นกรณีพิเศษ เป็นต้น หากเป็นงานที่ไม่มีพิธีกร นายประเสริฐ จะทำหน้าที่อธิบายถึงการแสดงของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่มโดยสังเขป ให้ผู้ชมได้ทราบ จากนั้น ก็เริ่มปล่อยตัวผู้แสดงออกตามลำดับในการแสดง ซึ่งทั้งนี้ นายประเสริฐต้องประจำอยู่ด้านขวาของเวที (หากหันหน้าเข้าหาผู้ชม) ตรงทางออกของผู้แสดง (เพราะการแสดงโขนมักออกจากด้านขวา และเข้าด้านซ้าย) เพื่อคอยดูแล บอกให้ผู้แสดงเตรียมตัว และปล่อยตัวผู้แสดง และในขณะเดียวกันก็ต้องทำหน้าที่ผู้พากย์เจรจาเมื่อการแสดงเริ่มด้วย แต่ นายประเสริฐจะพากย์เฉพาะการเจรจาโต้ตอบกันของตัวละคร 2 ฝ่าย เช่น พระราม กับหนุมาน เป็นต้น เพราะต้องการเสียงพากย์เจรจาที่มีความต่างกัน เพื่อแสดงให้เห็นบุคลิกที่ต่างกันของตัวละคร

ภาพที่ 105: นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ทำหน้าที่ผู้พากย์เจรจา

จากภาพด้านหลังผู้แสดงพระราม (สวมเสื้อสีเหลืองลายดอก)

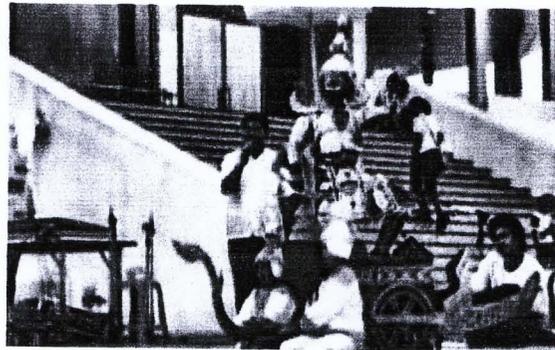
คือนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ซึ่งคอยดูแลความเรียบร้อยและลำดับการแสดง อยู่บริเวณด้านขวาของเวที และเป็นผู้พากย์เจรจาอีกหน้าที่หนึ่ง เป็นการแสดงในงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ณ สวนหลวง ร.9 วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2552

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

2. ว่าที่ร้อยตรีวัชรพงศ์ ยนตรกิจ ทำหน้าที่พากย์เจรจาคุ้กับนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ซึ่งว่าที่ร้อยตรีวัชรพงศ์ ทำหน้าที่พากย์เจรจาให้คณะโขนจิวบ้านยิ้มตั้งแต่ปีพ.ศ. 2539 จนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า 15 ปี (เริ่มตั้งแต่สมัยโรงเรียนอนุบาลบ้านยิ้มยังเปิดทำการ) ซึ่งว่าที่ร้อยตรีวัชรพงศ์ ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้มาร่วมงานกับคณะโขนจิวบ้านยิ้ม ดังนี้

ผมเข้ามาพากย์โขนให้บ้านยิ้ม (คณะโขนจิวบ้านยิ้ม) ตั้งแต่สมัยเป็นนักศึกษาของ วิทยาลัย นาฏศิลป์ ซึ่งครูหมู (นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์) รู้จักกับอาจารย์วิโรจน์ อยู่สวัสดิ์ ซึ่งเป็นอาจารย์สอนโขน(ตัวลิง) ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ ครูหมูได้ติดต่อให้อาจารย์ วิโรจน์ หาตัวคนพากย์ให้ ตอนนั้นผมเริ่มหัดพากย์โขนกับอาจารย์ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์แล้ว แต่ยังไม่ชำนาญมากนัก เลยอยากหาประสบการณ์ ก็เลยมาช่วยพากย์ใช้ครูหมู แต่ก่อนหน้านั้นผมกับลูกชายครูหมู (ว่าที่ร้อยตรีศุภโชค สุวรรณวัฒน์) เป็นเพื่อนเรียนรุ่นเดียวกัน ที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ แต่ผมเรียนโขน (ตัวยักษ์) แต่ศุภโชคเรียนดุริยางค์ไทย จากนั้นผมก็พากย์โขนให้บ้านยิ้มเรื่อย จนปัจจุบัน เป็นอาจารย์อยู่ที่สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ ก็ยังไปพากย์ให้อยู่²¹

ภาพที่ 106: ว่าที่ร้อยตรีวัชรพงศ์ ยนตรกิจ ทำหน้าที่ผู้พากย์เจรจา จากภาพด้านหลังผู้แสดงทศกัณฐ์ (เสื่อสีเหลือง) คือว่าที่ร้อยตรีวัชรพงศ์ ยนตรกิจ ซึ่งกำลังพากย์ (พากย์รถ) ประกอบการแสดงของทศกัณฐ์ เป็นการแสดงในงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ สวนหลวง ร.9 วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2552
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

²¹ สัมภาษณ์ วัชรพงศ์ ยนตรกิจ, 4 ธันวาคม 2552.

ว่าที่ร้อยตรีวัชรพล จะทำหน้าที่พากย์รถ ทั้งฝ่ายพระรามและทศกัณฐ์ และจะพากย์เจรจา ได้ตอบกับนายประเสริฐ เช่น นายประเสริฐพากย์ให้ผู้แสดงเป็นหนุมาน และว่าที่วัชรพงศ์พากย์ให้ผู้แสดงเป็นพระราม นอกจากนี้ว่าที่ร้อยตรีวัชรพงศ์ จะคอยดูแลความเรียบร้อยด้านซ้ายของเวที โดยเฉพาะการเข้าจากเวทีของผู้แสดง

2 ลักษณะการพากย์เจรจา

การพากย์เจรจา ประกอบการแสดงโขน แบ่งได้หลายลักษณะ ซึ่งยึดตามเนื้อหาที่ทำการแสดงเช่น พากย์เมือง พากย์รถ พากย์ไ้อ้ พากย์เจรจา เป็นต้น ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและสังเกตการณ์ การแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่ม พบว่านายประเสริฐใช้การพากย์เพียง 2 ลักษณะ ในการแสดงโขนยาวชน ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม คือ

1. พากย์เจรจา ทำหน้าที่เจรจา (สนทนา) ได้ตอบกัน หรืออาจเป็นการบอกเล่าบางสิ่งจากตัวละครหนึ่งที่อยู่ในการแสดง ให้ตัวละครอื่นที่อยู่ในการแสดงทราบ ผู้วิจัยพบว่าการแสดงโขนยาวชนของคณะโขนจิวบ้านยี่ม แม้ในการแสดงชุด นังดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น หากแสดงเต็มรูปแบบ ก็ใช้การดำเนินเรื่องส่วนใหญ่ด้วยการพากย์เจรจาเป็นหลัก ซึ่งมีความสอดคล้องกับข้อมูลที่นายธนิต อยู่โพธิ์ ได้กล่าวไว้โดยสรุปว่า ผู้แต่งบทพากย์ต้องมีความรู้ในเชิงกวีที่ใช้สัมผัสแบบร้อยยาว ในการดำเนินเรื่อง ซึ่งการพากย์ที่ใช้ฉันทลักษณ์แบบร้อยยาว คือการพากย์เจรจา ซึ่งผู้วิจัยได้กล่าวอธิบายได้ในหัวข้อบทประพันธ์ที่ใช้ประกอบการแสดงอย่างละเอียดแล้ว

2. พากย์รถ ใช้ในการพรรณนาถึงพาหนะและไพร่พลในกองทัพ ซึ่งใช้ฉันทลักษณ์แบบกาพย์ฉบัง 16 ในการแสดงโขนยาวชน ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม (รวมทั้งการแสดงชุด “นังดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น” อย่างเต็มรูปแบบ) พบว่าใช้การพากย์รถ 2 ช่วง คือ การพากย์รถของฝ่ายพระราม และการพากย์รถของฝ่ายทศกัณฐ์

ว่าที่ร้อยตรีได้กล่าวถึงลักษณะของบทพากย์โขนของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ที่ประพันธ์โดย นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ไว้ดังนี้

บทพากย์ในการแสดงโขนของบ้านยี่ม มีความต่างจากบทของวิทยาลัยนาฏศิลป์ และของกรมศิลปากร เพราะครูหมุ่แต่งขึ้นสำหรับการแสดงของบ้านยี่มโดยเฉพาะ แต่ก็มีเค้าโครงส่วนใหญ่ยกมาจากบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์พระราช

นิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) ดังนั้นเมื่อผมมาพากย์ให้บ้านยิ้ม ก็ต้องพากย์ตามบทที่ครูหนูเขียนไว้ เพราะเวลาเขาฝึกเด็ก เขาก็ฝึกตามบทที่เขาเขียนไว้²²

4.6 เครื่องแต่งกายของผู้แสดง

ข้อมูลในส่วนเครื่องแต่งกายนี้ ผู้วิจัยได้กล่าวเฉพาะเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงชุด “นั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น” ของคณะโขนจิวบ้านยิ้มเท่านั้น

การแต่งกายของผู้แสดงโขนเยาวชน คณะโขนจิวบ้านยิ้ม ผู้แสดงส่วนใหญ่แต่งกายแบบยืนเครื่องเช่นเดียวกับการแสดงโขนแบบจารีต (ของกรมศิลปากร) ซึ่งต้องมีการปรับปรุงให้เหมาะกับรูปร่างผู้แสดงโขนของคณะโขนจิวบ้านยิ้ม ซึ่งเป็นเยาวชนอายุตั้งแต่ 3 – 12 ปี

บางส่วนของงานด้านเครื่องแต่งกายนี้ นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ลงมือทำด้วยตนเอง เช่น การกำหนดขนาด สี และลายปัก ของชิ้นส่วนต่าง ๆ ในเครื่องแต่งกาย ทำเครื่องประดับต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งการทำศีรษะโขน นอกจากนี้ นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ได้มอบหมายให้นางเอี่ยมพร สุวรรณวัฒน์ (ภรรยาของนายประเสริฐ) เป็นผู้ช่วยในการทำงานด้านเครื่องแต่งกายของคณะโขนจิวบ้านยิ้ม ซึ่งสิ่งที่นางเอี่ยมพรต้องรับผิดชอบได้แก่ การตัดเย็บ การปัก การจัดเตรียม การแต่งกายให้ผู้แสดง และการเก็บรักษา จากข้อมูลทีกล่าวมาเบื้องต้น ผู้วิจัยได้จำแนกกระบวนการทำงานด้านเครื่องแต่งกายของคณะโขนจิวบ้านยิ้ม เป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1. การสร้างเครื่องแต่งกาย 2. การดูแล ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การสร้างเครื่องแต่งกาย

ในการสร้างสรรค์เครื่องแต่งกายผู้แสดงของคณะโขนจิวบ้านยิ้ม นายประเสริฐ ได้ปรับให้มีลักษณะที่เหมาะสมกับผู้แสดง ที่เป็นเยาวชนอายุตั้งแต่ 3 – 12 ปี ซึ่งสิ่งที่มีการปรับเปลี่ยนมีดังนี้

²² สัมภาษณ์ วัชรพงศ์ ยนตรกิจ, 4 ธันวาคม 2552.

ขนาดของเครื่องแต่งกาย

ขนาดของเครื่องแต่งกายที่เหมาะสมกับนักแสดงวัยเด็ก เป็นสิ่งหนึ่งที่นายประเสริฐให้ความสำคัญ เพราะทำให้ไชนเยาวชนของคุณะไชนจิวบ้านยิ้ม แตกต่างจากไชนเยาวชนคนอื่น ซึ่งเครื่องแต่งกายของไชนเยาวชนคนอื่นไม่ได้เหมาะสมกับรูปร่างของนักแสดง เพราะเป็นการเช่าเครื่องแต่งกายของผู้แสดงที่เป็นผู้ใหญ่ เมื่อสวมใส่แล้วดูทอะทะ นายประเสริฐจึงได้ปรับขนาดชิ้นส่วน ต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายแบบยีนเครื่อง ให้สัดส่วนมีขนาดเล็กลง ตามรูปร่างของผู้แสดงของคุณะไชนจิวบ้านยิ้ม

ลายที่ใช้ประดับเครื่องแต่งกาย

เหตุผลส่วนหนึ่งในการปรุงปรุงลดลายที่ใช้ประดับชิ้นส่วนต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายแบบยีนเครื่องของคุณะไชนจิวบ้านยิ้ม คือสัดส่วนส่วนของเครื่องแต่งกายมีขนาดเล็กลง และส่วนหนึ่งคือปรับให้กระบวนการผลิตรวดเร็วขึ้น เพราะลดลายที่มีความละเอียดตามแบบของเครื่องแต่งกายยีนเครื่อง ที่ใช้ในการแสดงโขนแบบจารีต (โดยกรมศิลปากร) ได้ถูกลดทอนความซับซ้อนของลดลายลง กล่าวคือลดลายที่ใช้ประดับในเครื่องแต่งกาย ทั้งการปักลายบนเครื่องแต่งกายที่เป็นชิ้นผ้า เช่น เสื้อ กรองคอ ห้อยหน้า ห้อยข้าง และการประดับลายลงบนเครื่องประดับ เช่น ศีรษะโขน ทับทรวง หัวเข็มขัด ถูกลดทอนลายละเอียดลงทั้งหมด

ผู้วิจัยแบ่งเครื่องแต่งกายแบบยีนเครื่องออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1. ชิ้นส่วนที่เป็นผ้า 2. เครื่องประดับ (มีทั้งโลหะ และกำมะลอ) 3. เครื่องประดับศีรษะ ซึ่งชิ้นส่วนต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายทั้ง 3 กลุ่ม มีรายละเอียด ในการสร้างสรรค์ ขนาดของชิ้นส่วนต่าง ๆ และลดลายดังนี้

ชิ้นส่วนที่เป็นผ้า

การผลิตเครื่องแต่งกายยีนเครื่องที่ใช้ในการแสดงของคุณะไชนจิวบ้านยิ้ม ซึ่งเป็นชิ้นส่วนที่ทำด้วยผ้า ประกอบด้วย เสื้อ กรองคอ รัตสะเอว ห้อยหน้า ห้อยข้าง ข้อมือ ข้อเท้า นอกเหนือจากนี้คือเครื่องแต่งกายของตัวนาง (สุพรรณมัจฉา) ประกอบด้วยเสื้อในนาง ผ้าห่มนาง และหางปลา นางเอี่ยมพรได้กล่าวถึงกรรมวิธีในการสร้างสรรค์เครื่องแต่งกายผู้แสดงของคุณะไชนจิวบ้านยิ้ม ดังนี้

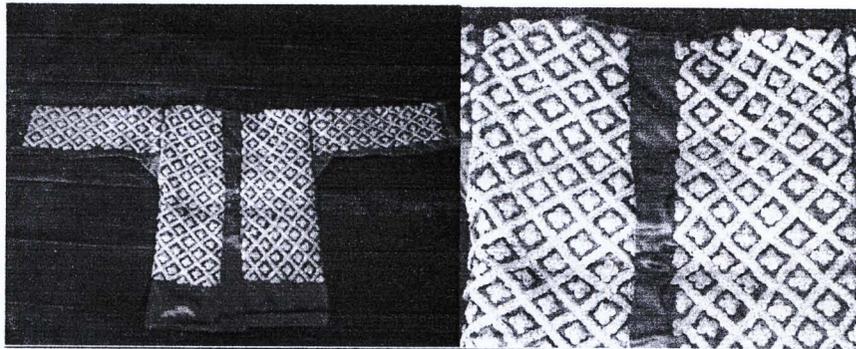
ครูหนู(นายประเสริฐ) เขาจะกำหนดขนาดมาก่อน ว่าชิ้นไหนขนาดเท่าไร แล้วฉันจึงมาตัดผ้า (ผ้าตัวนาง) ตามขนาดแล้วนำไปให้ครูหนูเขียนลาย และบอกว่าปักอย่างไร หรือ

อาจปักเป็นตัวอย่างมาให้ดูก่อน แล้วฉันก็ปักตาม ซึ่งส่วนใหญ่ก็ปักด้วยเลื่อม (เลื่อมพลาสติกทรงวงกลม เคลือบสีเงิน) ปักเสร็จฉันก็เอาไปเย็บ ตามลักษณะชิ้นส่วนนั้น ๆ²³

การปักลายชิ้นส่วนต่าง ๆ ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ใช้เพียงเลื่อมสีเงินในการปักเท่านั้น ซึ่งต่างจากกรรมวิธีอย่างการสร้างเครื่องแต่งกายของกรมศิลปากร ที่ใช้วิธีทูลลาย และปักด้วยวิธีหักทองขวาง นายประเสริฐได้ปรับกรรมวิธีการทำขึ้นใหม่ โดยทำให้ใช้เวลาในการทำน้อยลง เพราะทำได้ง่ายกว่ากรรมวิธีที่ใช้ในการทำเครื่องแต่งกายของกรมศิลปากร และมีต้นทุนด้านอุปกรณ์ที่น้อยลง อายุการใช้งานก็ยาวขึ้น เพราะอุปกรณ์ที่ใช้มีความทนทานต่อการใช้งาน

ชิ้นส่วนต่าง ๆ ที่ทำด้วยผ้าปักเป็นลาย ของเครื่องแต่งกายแบบยืนเครื่อง คณะโขนจิวบ้านยี่ม มีรายละเอียดดังนี้

1. เสื้อ

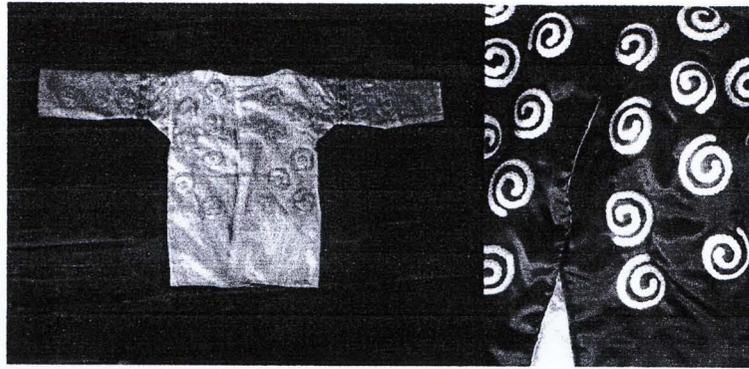

ภาพที่ 107: เสื้อของผู้แสดงพระราม และทศกัณฐ์

ที่มา: บันทึกภาพและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

จากภาพคือลักษณะของเสื้อที่สำหรับผู้แสดงในบทบาทพระราม และทศกัณฐ์ ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ เป็นเสื้อผ่าหน้าลักษณะแขนยาว ปลายแขนถึงข้อศอกถูกเปิดแยกออกจากกันเมื่อสวมใส่จึงเย็บเข้าตามขนาดของผู้สวม ใช้ลวดลายในการปักเช่นเดียวกัน คือปักด้วยการเดินเส้นตรงตัดกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด ตรงกลางปักด้วยเลื่อมติดกันเป็น 4 จุด ซึ่งเมื่อมองระยะไกลจะคล้าย ลายกระจังตาอ้อย หรือลายประจำยาม ซึ่งลวดลายดังกล่าวปักทั่วทั้งบริเวณลำตัวเสื้อแขนเสื้อ

²³ สัมภาษณ์ เอี่ยมพร สุวรรณวัฒน์, 15 มกราคม 2553.

ภาพที่ 108: เสื้อของผู้แสดงฝ้ายลิง

ที่มา: บันทึกภาพและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

จากภาพคือเสื้อของผู้แสดงฝ้ายลิง มีลักษณะเช่นเดียวกันกับเสื้อของผู้แสดงพระราม และทศกัณฐ์ แต่เสื้อของผู้แสดงฝ้ายลิง เช่น หนุมาน สุครีพ องคต และเสนาลิง ใช้ลายทักซิณาวัตร (ลักษณะของลายคล้ายการเขียนเลขหนึ่งไทย) ปักทั่วบริเวณลำตัวและแขนเสื้อ ที่บริเวณต้นแขน มีการเดินเส้นตรงในลักษณะเส้นขวาง 2 เส้นขนานกัน ตรงกลางระหว่างเส้นขวางปักด้วยเลื่อมวางเป็นดอก 4 จุด ต่อกันเป็นเส้นขนานกับเส้นขวาง ซึ่งเป็นลักษณะเช่นเดียวกับเสื้อของผู้แสดงฝ้ายลิงของกรมศิลปากร

ภาพที่ 109: เสื้อของผู้แสดงเป็นเสนายักษ์

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือเสื้อของผู้แสดงเสนายักษ์ ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกันกับเสื้อของผู้แสดงพระราม และทศกัณฐ์ แต่มีความแตกต่างที่ลายในการปัก คือลายที่ใช้ปักที่ลำตัวและแขนเสื้อต่างกัน กล่าวคือลำตัวปักด้วยลายเช่นเดียวกับเสื้อของผู้แสดงพระรามและทศกัณฐ์ (ลายมีความใหญ่กว่าเล็กน้อย) ส่วนแขนเสื้อเดินเส้นตรง ในลักษณะเป็นเส้นขวางกับแขนเสื้อ หลาย ๆ เส้นซ้อนกัน ตรง

กลางระหว่างเส้นขวางปักด้วยเลื่อมวางเป็นดอก 4 จุด ต่อกันเป็นเส้นขนานกับเส้นขวาง ซึ่งลักษณะการปักลายเสื้อเช่นนี้ เหมือนกับเสื้อของผู้แสดงเสนายักษ์ ของกรมศิลปากร ซึ่งการใช้ลายของแขนเสื้อเช่นนี้มีที่มาจากการเล่นแบบลายผ้าเข้มขาบ ซึ่งนำมาตกแต่งเป็นแขนเสื้อของข้าราชการสมัยโบราณ

เสื้อที่ผู้แสดงในบทบาทต่าง ๆ ใช้สวมใส่มีขนาดต่างกันตามรูปร่างของผู้แสดง ผู้วิจัยได้สร้างตารางเพื่อเปรียบเทียบขนาดของส่วนต่าง ๆ ในตัวเสื้อของผู้แสดง คณะchonจิวบ้านยัม ดังนี้

ขนาดของส่วนต่าง ๆ ในตัวเสื้อ (ใช้หน่วยในการวัดเป็น "นิ้ว")	ผู้แสดง พระราม	ผู้แสดง ทศกัณฐ์	ผู้แสดง ฝ่ายลิง	ผู้แสดง เสนายักษ์
ความกว้างรอบคอ	11	13	11	12
ความกว้างรอบหน้าอก	32	36	32	34
ความกว้างรอบรักแร้	12	14	12	13
ความกว้างรอบปลายแขน	11	13	11	12
ความยาวเสื้อ	22	24	22	23

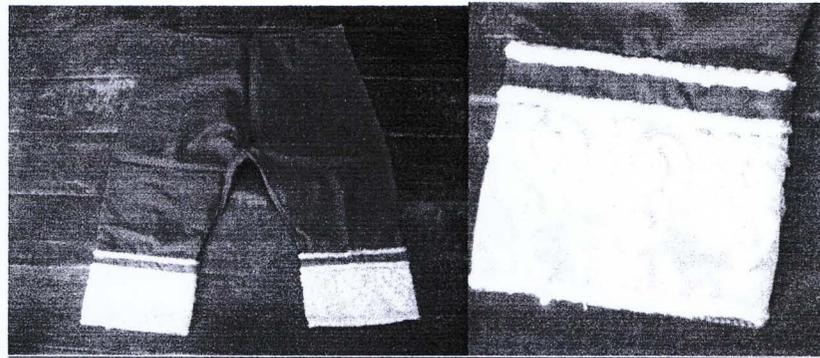
ตารางที่ 4: ตารางเปรียบเทียบสัดส่วนตัวเสื้อของผู้แสดงคณะchonจิวบ้านยัม

ที่มา: ผู้วิจัย

2. สนับเพลลา

ผู้แสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ทั้งพระราม ทศกัณฐ์ ลิง และเสนาย์กษ ใช้สนับเพลลาในลักษณะเช่นเดียวกันทั้งหมด ต่างกันที่สีซึ่งต้องใช้ลักษณะตัวละคร และขนาดซึ่งต้องให้เหมาะสมกับรูปร่างของผู้แสดง

ภาพที่ 110: สนับเพลลา

ที่มา: บันทึกภาพและเรียบเรียงโดยผู้วิจัย

จากภาพเป็นสนับเพลลาของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยี่ม ซึ่งตัวกางเกงตัดเย็บด้วยผ้าไหม (ลักษณะเอวคล้ายกางเกงขาก๊วย) ส่วนปลายขาต่อด้วยผ้าต่วน ที่ปักเป็นลายด้วยการเดินเส้นตรง ในลักษณะเส้นขวางปิดรอยต่อระหว่างตัวกางเกง และลายปักปลายขา ลายที่ใช้ปักปลายขา เป็นลายที่ดัดแปลงมาจากลายกนกเทศทางโต วางลายในลักษณะกรวยเชิง ส่วนขนาดของสนับเพลลา แตกต่างไปตามรูปร่างของผู้แสดงตารางดังนี้

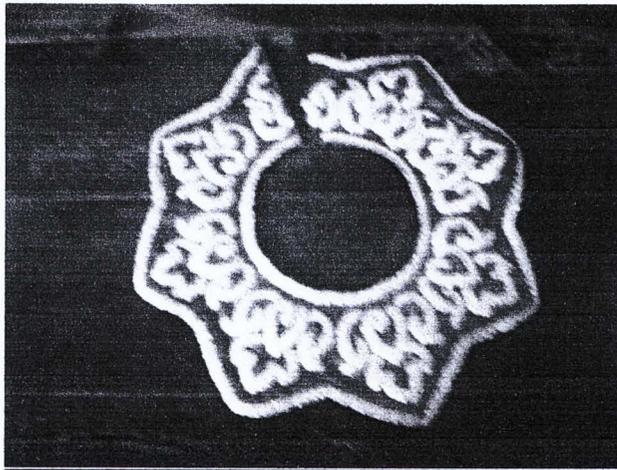
ขนาดของส่วนต่าง ๆ ของสนับเพลลา (ใช้หน่วยในการวัดเป็น "นิ้ว")	ผู้แสดง พระราม	ผู้แสดง ทศกัณฐ์	ผู้แสดง ฝ่ายลิง	ผู้แสดง เสนาย์กษ
ความกว้างรอบเอว	32	36	32	34
ความกว้างรอบปลายขา	13	15	13	14
ความยาวของสนับเพลลา	22	24	22	24

ตารางที่ 5: ตารางเปรียบเทียบสัดส่วนส่วนสนับเพลลาของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยี่ม

ที่มา: ผู้วิจัย

3. กรองคอ

กรองคอเป็นชิ้นส่วนเครื่องแต่งกาย ที่ใช้ปิดเพื่อความเรียบร้อยช่วงคอเสื้อ ทำจากผ้าต่วนปักเป็นลาย ผู้แสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่มทั้งพระราม ทศกัณฐ์ ลิง เสนายักษ์ และตัวนาง ใช้กรองคอในลักษณะเช่นเดียวกันทั้งหมด แตกต่างกันที่สีคือต้องใช้สีตามลักษณะของตัวละคร ส่วนขนาดของกรองคอ ใช้ขนาดเดียวกันทั้งหมด

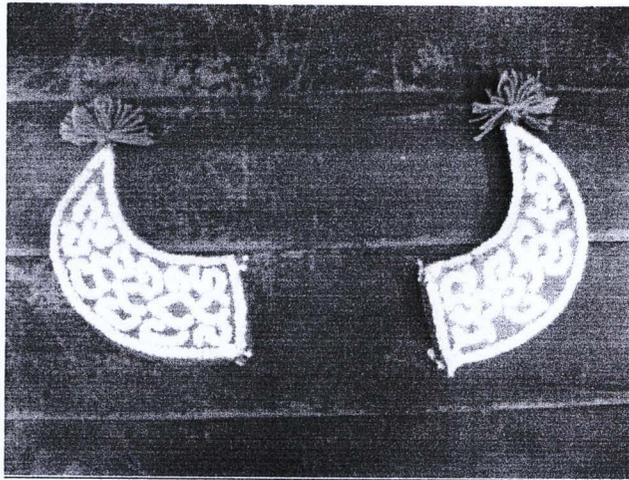

ภาพที่ 111: กรองคอ
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพเป็นกรองคอของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยี่ม ซึ่งลายที่ใช้ปักเป็นลายที่ดัดแปลงมาจากกระจัง วางต่อกันรอบคอ และที่ขอบเป็นการเดินเส้นตามแนวขอบรอบใน (รอบคอ) และขอบรอบนอกที่เป็นแฉกตามลักษณะของลายที่ใช้ปักกรองคอ กรองคอมีขนาดเส้นรอบคอ 13 นิ้ว เมื่อใหญ่ไปสำหรับผู้แสดงก็ใช้วิธีนำชายด้านหนึ่งเกาะกับชายอีกด้าน ให้พอดีกับช่วงคอของผู้แสดง

4. อินทรรนุ

เป็นชิ้นส่วนของเครื่องแต่งกายที่ใช้สำหรับประดับหัวไหล่ทั้ง 2 ข้าง ทำจากผ้าต่วนปักเลื่อม มีลักษณะคล้ายรูปงาช้าง เครื่องแต่งกายของผู้แสดงที่ต้องมีอินทรรนุเป็นส่วนประกอบของคณะ โขนจิวบ้านยี่ม ได้แก่ พระราม ทศกัณฐ์ และเสนายักษ์

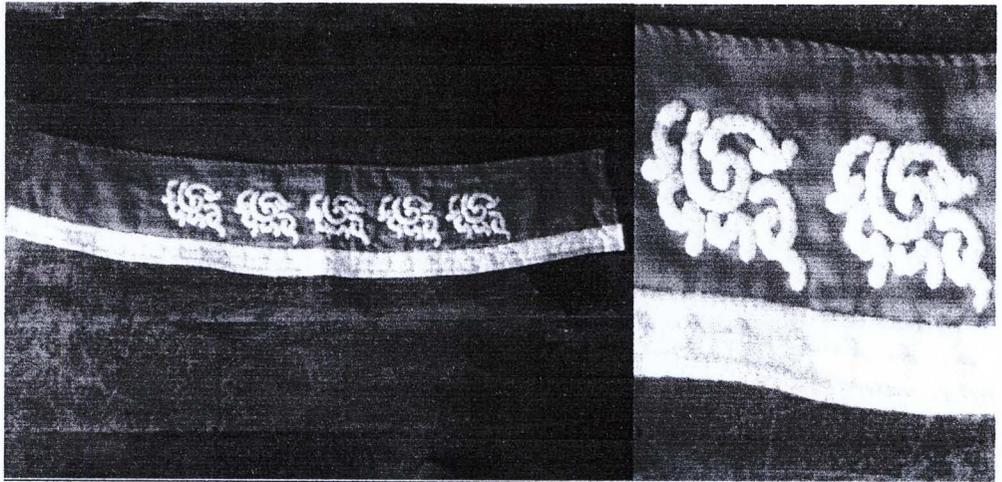

ภาพที่ 112: อินทรรนุ
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพเป็นอินทรรนุของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยี่ม มีลักษณะคล้ายงาช้าง ใช้ไหมพรมทำเป็นพู่ประดับไว้ที่ปลาย ปลายที่ใช้ในการปัก เป็นลายที่ดัดแปลงมาจากลายกระจัง ที่ขอบเดินเป็นเส้นรอบด้าน ส่วนโคนของอินทรรนุกว้าง 4 นิ้ว จากปลายถึงส่วนโคนยาว 7 นิ้ว

5. รัตตะเอว

รัตตะเอวเป็นชิ้นส่วนของเครื่องแต่งกายที่ใช้ปิดเพื่อความเรียบร้อยช่วงรอยต่อระหว่าง เสื้อ และผ้าถุง ทำจากผ้าต่วนปักเป็นลาย ผู้แสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่มั้งทั้งพระราม ทศกัณฐ์ ลิง เสนายักษ์ ใช้รัตตะเอวในลักษณะเช่นเดียวกันทั้งหมด แตกต่างกันที่สี คือต้องใช้สีตามลักษณะ ตัวละคร ส่วนลายปักด้วยลายเดียวกันทั้งหมด

ภาพที่ 113: รัตตะเอว

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพเป็นรัตตะเอวของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยี่มั้ง มีรูปทรงคล้ายสี่เหลี่ยมผืนผ้า ความกว้าง 6 นิ้ว ความยาวด้านบน 36 นิ้ว ความยาวด้านล่าง 40 นิ้ว ลายที่ใช้ปักเป็นลายที่ดัดแปลงมาจากกนกเทศทางโต ด้านล่างเดินเลื่อมเป็นเส้นตามแนวขวาง 2 เส้น ระหว่างเส้นปักด้วยเลื่อมวางเป็นดอก 4 จุด ต่อกันเป็นเส้นขนานกับเส้นขวาง ทั้งสองเส้น

6. ห้อยหน้า และห้อยข้าง

ห้อยหน้าและห้อยข้างเป็นชิ้นส่วนของเครื่องแต่งกาย ที่มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า อยู่ติดกับรัศมีของบริเวณด้านหน้า ประกอบด้วย ชิ้นส่วน 3 ชิ้น คือห้อยหน้า 1 ชิ้น และห้อยข้าง 2 ชิ้น (ข้างซ้าย และข้างขวา) ทำจากผ้าต่วนปักเป็นลวดลายต่าง ๆ โดยมีการตีกรอบแบ่งพื้นที่สำหรับปักลาย เรียกว่า “กรอบกระจก” หรือ “ช่องกระจก”*

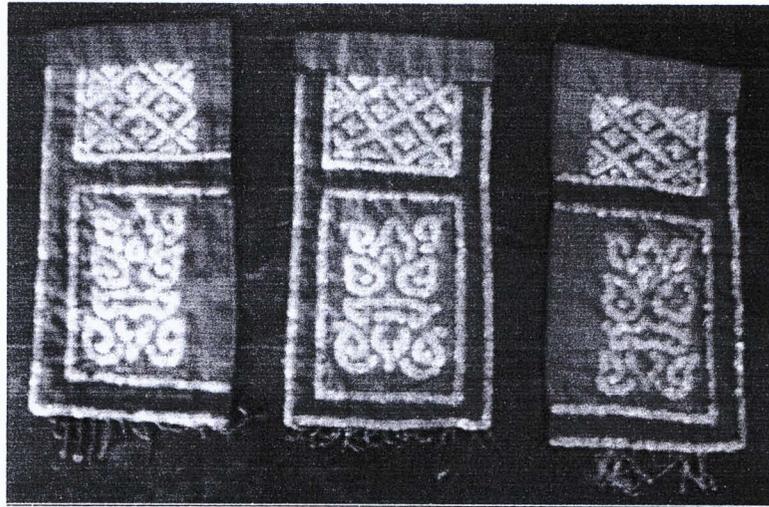
ผู้แสดงที่ต้องใช้ห้อยข้างเป็นส่วนประกอบของเครื่องแต่งกาย ได้แก่ พระราม ทศกัณฐ์ พญาลิง เสนาลิง และเสนายักษ์ ห้อยหน้า และห้อยข้าง ที่เป็นเครื่องแต่งกายของผู้แสดง คณะโจนจิ๋วบ้านยี่ม มีขนาดเท่ากันทั้งหมด คือกว้าง 7 นิ้ว ยาว 15 นิ้ว (ห้อยหน้า และห้อยข้างมีขนาดเท่ากัน)

* กรอบกระจก หรือ ช่องกระจก เป็นศัพท์เฉพาะที่ใช้ในงานด้านช่างศิลป์ ซึ่งใช้เรียกพื้นที่ที่ถูกกำหนดขึ้นเป็นช่อง หรือเป็นกรอบ สำหรับบรรจุลวดลายสำคัญ ซึ่งพื้นที่ที่กำหนดขึ้นอาจเป็นรูปสามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม หรือรูปทรงอื่น ๆ ตัวอย่างเช่น การประดับลายหน้าบรรณของสถาปัตยกรรมไทย เป็นต้น และในการสร้างเครื่องแต่งกายยืนเครื่องก็นำคำศัพท์นี้มาใช้ในการปักเครื่องแต่งกายเช่นกัน ซึ่งลักษณะการตีกรอบกระจกพบได้ในชิ้นส่วนต่าง ๆ เช่น ห้อยหน้า ห้อยข้าง ผ้าหม่มนาง ปิดกัน เป็นต้น ซึ่งบางครั้งอาจมีรูปทรงของกรอบที่ต่างกันออกไปตามลักษณะของชิ้นส่วนของเครื่องแต่งกายนั้น ๆ

สัมภาษณ์ สุรัตน์ จงดา, อาจารย์ประจำภาควิชานาฏศิลป์ไทย วิทยาลัยนาฏศิลป์,
4 พฤษภาคม 2554.

ข้อแตกต่างของการใช้ห้อยหน้าและห้อยข้างผู้แสดงแต่ละบทบาท คือ การใช้สี ซึ่งต้องใช้ตามลักษณะตัวละคร รวมทั้งลายในการปัก ซึ่งพบว่ามีการใช้ลายปัก 3 ลักษณะ ดังนี้

ลักษณะที่ 1 ใช้ในผู้แสดงฝ่ายยักษ์ คือ ทศกัณฐ์ และเสนายักษ์

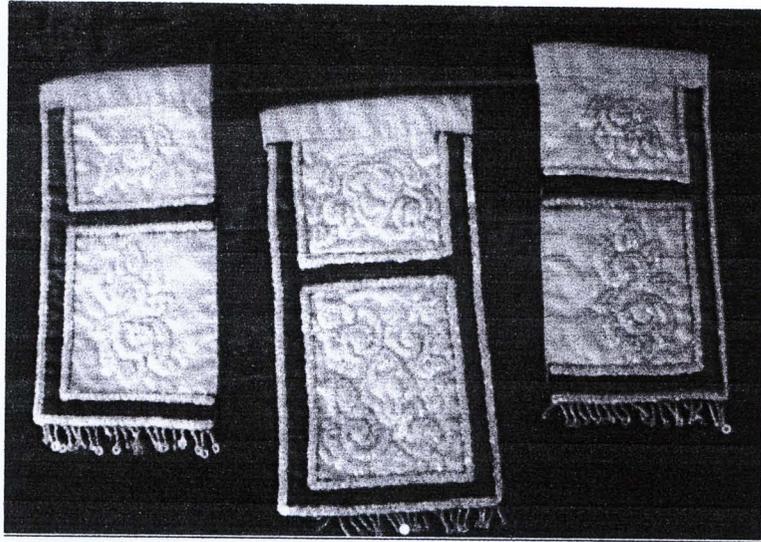

ภาพที่ 114: ห้อยหน้าและห้อยข้างลักษณะที่ 1

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือห้อยหน้า และห้อยข้างที่ใช้กับผู้แสดงฝ่ายยักษ์ ของคณะโขนจิ้วบ้านยิ้ม ได้แก่ ทศกัณฐ์ และเสนายักษ์ ลายที่ใช้ปักในช่อง สีเหลี่ยม ด้านบน ปักด้วยลายในลักษณะเดียวกับที่ใช้ปักเสื้อของทศกัณฐ์ ส่วนในช่องสีเหลี่ยมด้านล่าง ซึ่งเรียกว่า เป็นลายที่ดัดแปลงมาจากลายหน้าสิงห์ ซึ่งเครื่องแต่งกายอื่นเครื่องของผู้แสดงโขน ของกรมศิลปากร มักใช้ลายหน้าสิงห์กับผู้แสดงฝ่ายยักษ์

ลักษณะที่ 2 ใช้กับผู้แสดงตัวสำคัญ

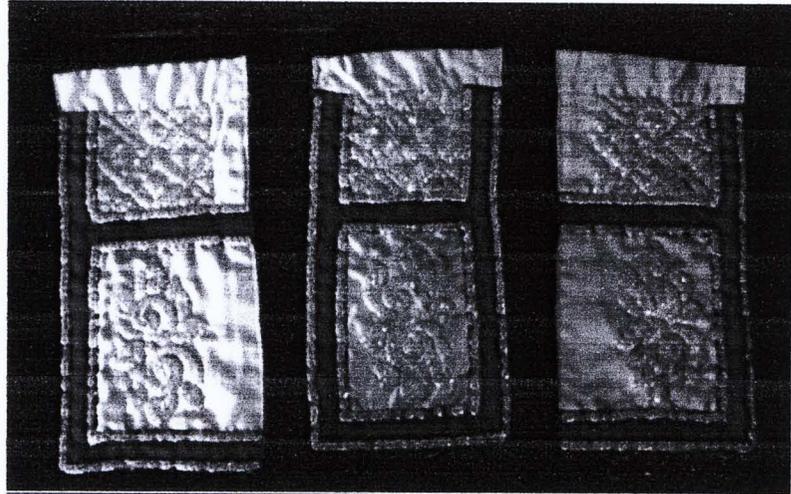

ภาพที่ 115: ห้อยหน้าและห้อยข้างลักษณะที่ 2

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือตัวอย่างห้อยหน้า และห้อยข้างที่ใช้กับผู้แสดงที่มีบทบาทสำคัญ (ในภาพเป็นของผีแสดงพระลักษณ ซึ่งไม่ค่อยมีโอกาสได้ใช้แสดง) ไม่ได้เจาะจงให้เป็นลายปักของผู้แสดงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เพราะผู้วิจัยพบว่าใช้ในผู้แสดงทุกฝ่าย แต่ผู้แสดงนั้นต้องสำคัญในการแสดงครั้งนั้น เช่นทศกัณฐ์ พระราม หนุมาน สุครีพ เป็นต้น ลายที่ใช้ปักมีความต่างกันระหว่างห้อยหน้า และห้อยข้าง คือห้อยหน้าในช่องสี่เหลี่ยมด้านบน ใช้ลายลักษณะคล้ายบัวคว่ำที่ดัดแปลงมาจากการวางลายกระจัง และลายกนกเทศทางโตต่อกัน ส่วนในช่องสี่เหลี่ยมด้านล่าง (กรอบกระจัง) เป็นลายที่ดัดแปลงมาจากลายกนกเทศทางโต และลายกระจังตาอ้อย ลายที่ใช้ปักห้อยข้าง ในช่องสี่เหลี่ยมด้านบน ใช้ลายกนกเทศทางโต ส่วนในช่องสี่เหลี่ยมด้านล่าง (กรอบกระจัง) เป็นลายที่ดัดแปลงมาจากลายกนกเทศทางโต ต่อกัน 2 ดอก ทำให้เป็นลายใหญ่ขึ้น

ลักษณะที่ 3 ใช้กับผู้นในฝายลึง คือพญาลึง และเสนาลึง

ภาพที่ 116: ห้อยหน้าและห้อยข้างลักษณะที่ 3
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือห้อยหน้า และห้อยข้างที่ใช้กับผู้นแสดงฝายลึง ทั้งพญาลึง และเสนาลึง ลายที่ใช้ปัก ในสีเหลืองด้านบน ใช้ลายลักษณะเช่นเดียวกับลักษณะที่ 1 สีเหลืองด้านล่าง (กรอบกระจก) เป็นลายที่ดัดแปลงมาจาก ลายกนกเทศทางโต ต่อกัน 2 ดอก ทำให้เป็น ลายใหญ่ขึ้น

7. ปิดกัน

ปิดกันเป็นชิ้นส่วนของเครื่องแต่งกายที่ใช้ปิดด้านหลังบริเวณก้น อยู่ต่อจากรัดสะเอว ทำจากผ้าต่วนปักเป็นลาย ด้านบนกว้าง 6 นิ้ว ด้านล่างกว้าง 9 นิ้ว ตั้งแต่ด้านบนจนถึงส่วนโค้งด้านล่างยาว 10 นิ้ว ผู้แสดงของที่ต้องใช้ปิดกันในการแต่งกายมีทั้งฝ่ายยักษ์ คือ ทศกัณฐ์ และ เสนายักษ์ และฝ่ายลิง คือ พญาลิง และ เสนาลิง ของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่มใช้รัดสะเอวในลักษณะเช่นเดียวกันทั้งหมด แตกต่างกันที่สีคือต้องใช้สีตามลักษณะของตัวละคร ส่วนลายปักด้วยลายเดียวกันทั้งหมด

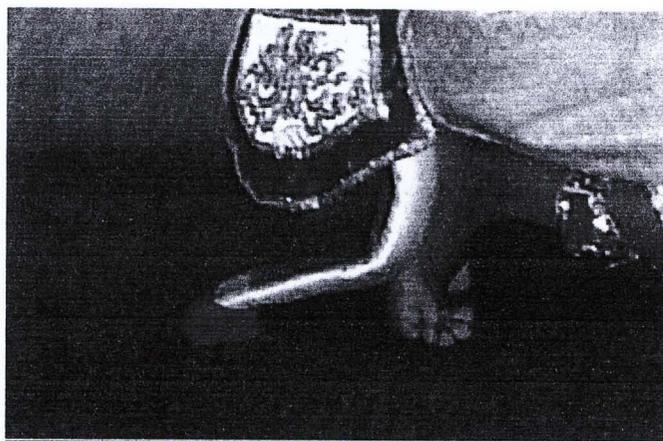
ภาพที่ 117: ปิดกัน

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือปิดกัน มีลักษณะคล้ายห้อยหน้า แต่สั้นกว่า ช่วงล่างจะโค้งลงบานออก มีช่องสี่เหลี่ยม 2 ช่อง ด้านบนเดินเส้นเป็นกรอบสี่เหลี่ยม ตรงกลางเว้นว่างไว้ ส่วนช่องด้านล่าง (กรอบกระຈก) เดินเส้นรอบกรอบเช่นกัน และปักลายในช่องซึ่งเป็นลายที่ดัดแปลงมาจาก ลายกนก เทศหางโต และลายกระຈัง

8. หางลิง

หางลิงเป็นชิ้นส่วนของเครื่องแต่งกายใส่อยู่ใต้ปิดกัน (ด้านหลังบริเวณก้น) ใช้ผ้าต่วนทำเป็นรูปทรงเหมือนหาง ใช้ไหมพรมทำเป็นพู่ ประดับไว้ที่ส่วนปลายหาง มีความยาว 13 นิ้ว ผู้แสดงที่ต้องใช้หางในการแต่งกายคือ ฝ่ายลิง ทั้งตัวพญาลิง และเสนาลิง ข้อแตกต่างในการใช้สำหรับผู้แสดงฝ่ายลิงแต่ละคน คือ ต้องใช้สีตามลักษณะของตัวละครนั้น ๆ

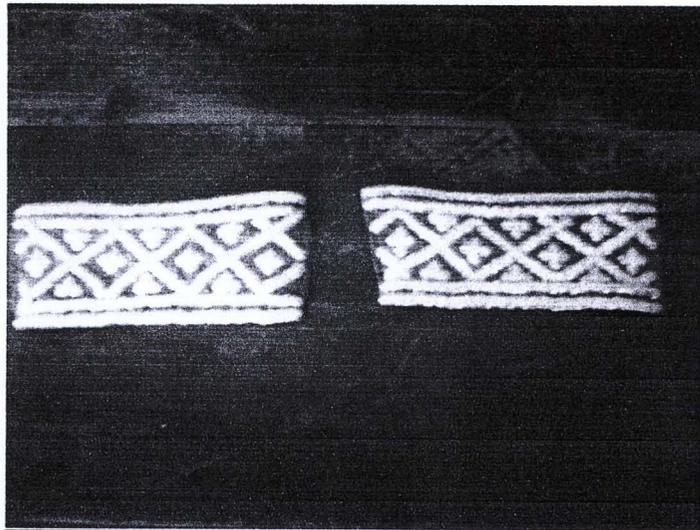

ภาพที่ 118: หางลิง

จากภาพแสดงตำแหน่งการใส่หางลิงสำหรับการแต่งกายแบบยืนเครื่อง
ที่ใช้ในผู้แสดงโขนตัวสำหรับฝ่ายลิง
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

9. ซ้อมมือและซ้อมเท้า

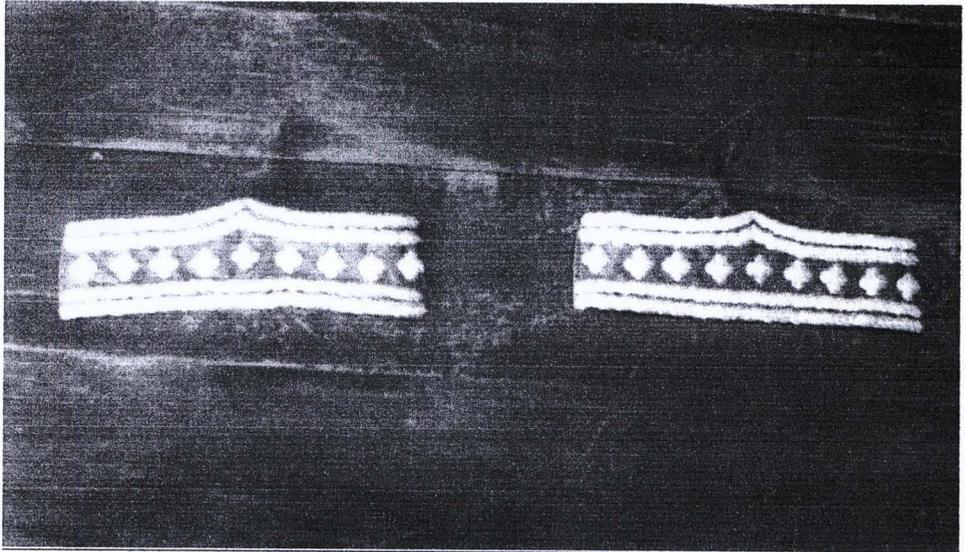
ซ้อมมือและซ้อมเท้าเป็นชิ้นส่วนของเครื่องแต่งกายที่ใส่บริเวณปลายแขน และซ้อมเท้า ทำจากผ้าต่วนปักเป็นลาย ผู้แสดงที่ต้องใช้ซ้อมมือ และซ้อมเท้าที่เป็นผ้าปักลายคือ ฝ่ายลิง ทั้งตัวพญาลิง และเสนาลิง และเสนายักษ์ ซ้อมแตกต่างกันการใช้สำหรับผู้แสดงแต่ละคน คือ ต้องใช้สีตามลักษณะของตัวละคร

ภาพที่ 119: ซ้อมมือ

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือซ้อมมือ ที่เป็นเครื่องแต่งกายของนักแสดงคณะโขนจิวบ้านยิ้ม ลักษณะคล้ายสีเหลี่ยมผืนผ้า แต่ด้านบนยาวกว่าด้านล่าง คือด้านบนยาว 8 นิ้ว ด้านล่างยาว 7 นิ้ว ความกว้าง 3.5 นิ้ว ปักเป็นลายคล้ายลายเสื้อของทศกัณฐ์ ส่วนบน และล่าง เดินเส้นตรงในลักษณะขวาง 2 เส้นคู่

ภาพที่ 120: ช้อเท้า

ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือช้อเท้า ที่เป็นเครื่องแต่งกายของนักแสดงคณะโชนจิวบ้านยี่ม ลักษณะคล้าย สีเหลี่ยมผืนผ้า แต่ด้านกึ่งกลางของด้านบน ยื่นขึ้นไปเป็นจั่วแหลม มีความยาว 10 นิ้ว ความกว้าง 2.5 นิ้ว ปักด้วยการ เดินเส้นตรงในลักษณะขวาง 2 เส้นคู่ ที่ขอบส่วนบน และส่วนล่าง ตรงกลาง ระหว่างเส้นปักด้วยเลื่อมวางเป็นดอก 4 จุด ต่อกันเป็นเส้นขนานกับเส้นที่ขอบทั้งส่วนบนและ ส่วนล่าง

10. เสื้อในนาง

เสื้อในนาง เป็นส่วนประกอบของการแต่งกายแบบยืนเครื่องของตัวนาง มีลักษณะเป็นเสื้อแขนกุด คอกกลมผ่าหน้า ทำจากผ้าต่วนสีเหลือง ผู้แสดงที่ต้องสวมเสื้อในนางของคณะโชนจิวบ้านยี่ม (ในการแสดงชุดนั่งดูโชน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น) คือผู้แสดงเป็นนางสุพรรณมัจฉา

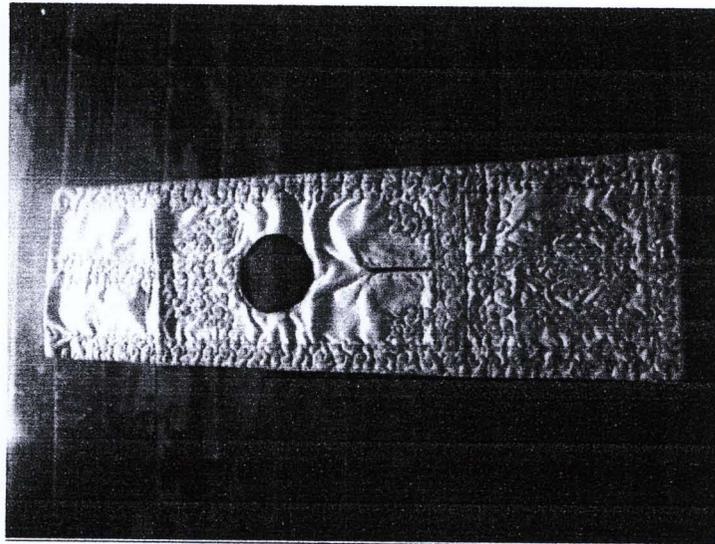

ภาพที่ 121: เสื้อในนาง
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือเสื้อในนาง ที่เป็นเครื่องแต่งกายของผู้แสดงเป็นนางสุพรรณมัจฉา ของคณะโชนจิวบ้านยี่ม สัดส่วนของตัวเสื้อคือ ความกว้างรอบคอ 11 นิ้ว ความกว้างรอบอก 32 นิ้ว ความยาวรอบวงแขน 13 นิ้ว ความยาวเสื้อ 22 นิ้ว

11. ผ้าห่มนาง

ผ้าห่มนาง เป็นส่วนประกอบของการแต่งกายแบบยีนเครื่องของตัวนาง มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีส่วนที่เจาะเป็นวงกลม สำหรับสวมผ่านศีรษะ และเจาะเป็นช่องยาว ไว้สำหรับให้หางปลาลอดมาจากใต้ผ้าห่มนาง ทำจากผ้าปักเป็นลาย ผู้แสดงที่ต้องใส่ผ้าห่มนางของคณะโขนจิวบ้านยี่ม (ในการแสดงชุดนั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น) คือผู้แสดงเป็นนางสุพรรณมัจฉา

ภาพที่ 122: ผ้าห่มนาง
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือผ้าห่มนาง ที่เป็นเครื่องแต่งกายของผู้แสดงเป็นนางสุพรรณมัจฉา ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ลายที่ใช้ในการปักผ้าห่มนาง คือ ใช้ลายที่ดัดแปลงมาจากลายแข่งสิงห์วางเรียงเป็นเส้นตามส่วนขอบที่มีการเดินเส้นขนาน ใช้ลายที่ดัดแปลงมาจากลายกนกเทศทางโตประกอบกันวางลงบนส่วนต่าง ๆ ของผ้าห่มนาง และที่ส่วนที่เป็นกรอบสี่เหลี่ยม (กรอบกระจก) ใช้ลายที่ดัดแปลงมาจากลายพุ่มข้าวบิณฑ์ สัดส่วนของผ้าห่มนางคือ ความยาวตลอดผืน 60 นิ้ว ความกว้าง 20 นิ้ว

12. หางปลา

หางปลาเป็นส่วนประกอบพิเศษที่เพิ่มขึ้นมาในการแต่งกายแบบยีนเครื่องของผู้แสดงนางสุพรรณ มีลักษณะเป็นหางปลา ใช้สวมบริเวณก้นแล้วนำส่วนปลายยื่นผ่านผ้าห่มนางมาด้านหลัง ทำจากผ้าต่วนปักเป็นลาย

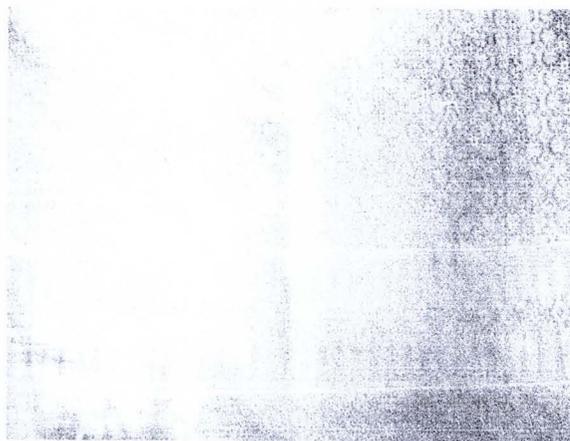
ภาพที่ 123: หางปลา
ที่มา: บันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือหางปลา ที่เป็นเครื่องแต่งกายของผู้แสดงเป็นนางสุพรรณมัจฉา ของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม มีลักษณะเป็นทรงเหมือนหางปลา ส่วนโคนหางปักเป็นลายเกล็ดปลา แล้วเดินเส้นเป็นกรอบรอบโคนหาง ส่วนปลายหางเดินเส้นเป็นคลื่น หลาย ๆ เส้น กระจายตามทรงของปลายหาง ความยาวจากปลายหาง ถึงโคนหางคือ 12 นิ้ว ความกว้างของปลายหางคือ 10 นิ้ว และความยาวของโคนหางคือ 7 นิ้ว

13. ผ้านุ่ง

นอกจากชิ้นส่วนต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายที่ต้องผ่านกระบวนการตัด เย็บ และปักลวดลาย แล้วการแต่งกายแบบยีนเครื่อง สำหรับผู้แสดงทุกคน ต้องมีการนุ่งผ้าเป็นส่วนประกอบในการแต่งกาย ซึ่งเครื่องแต่งกายแบบยีนเครื่องของผู้แสดงคณะโชนจิวบ้านยืม ใช้ผ้านุ่ง 2 ลักษณะ คือ

1. ผ้าตาด (ลายดอกพิกุล) เป็นผ้าเนื้อใยสังเคราะห์ สอดดินทอง สีครีม ผู้แสดงที่ใช้ผ้านุ่งนี้ คือผู้แสดงในกลุ่มของตัวเอกทั้งหมด คือ พระราม ทศกัณฐ์ และนางสุพรรณมัจฉา และพญาลิง คือ สุนทรีย หนุมาน และองคต ซึ่งผู้แสดงที่กล่าวมานี้ใช้ผ้านุ่งสีเดียวกันทั้งหมด ผ้าชนิดนี้แม้จะยากต่อการนุ่ง เพราะไม่ทิ้งตัว เหมือนผ้ายกดั้นเงินดินทอง แต่มีความสะท้อนแสง ทำให้สะดุดตาเมื่อใช้นุ่งในการแสดง ง่ายต่อการเก็บรักษา อายุใช้งานค่อนข้างยาว และราคาถูก ซึ่งต่างผ้านุ่งที่กรมศิลปากรใช้ (ผ้ายกดั้นทองดินเงิน ของอินเดีย) แม้จะนุ่งง่าย และเป็นทรงสวยงาม แต่ยากต่อการเก็บรักษาอายุใช้งานสั้น และราคาสูง

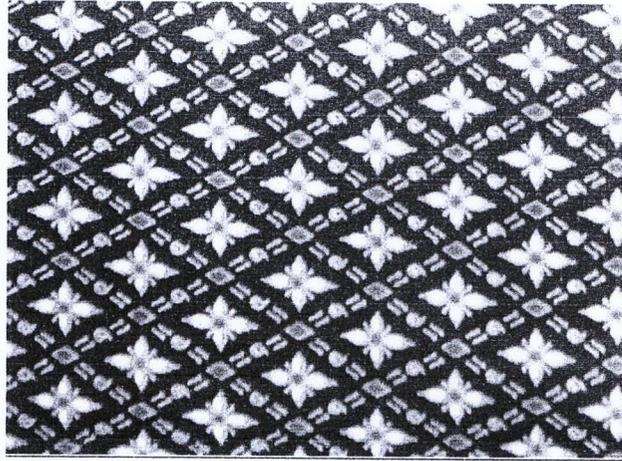

ภาพที่ 124: ผ้าตาด

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือผ้าตาดที่ใช้ในการนุ่งของผู้แสดงคณะโชนจิวบ้านยืม มีขนาดความยาว 2.50 เมตร ความกว้างของหน้าผ้า 35 นิ้ว

2. ผ้าพิมพ์ เป็นผ้าโทเรพิมพ์ลายไทย (ลายดอกไม้) พื้นผ้าเป็นสีน้ำตาลอมแดง ลายสีทอง ผู้แสดงที่ใช้ผ้านี้นุ่ง คือผู้แสดงเสนายักษ์ และเสนาลิง ซึ่งผู้แสดงทั้ง 2 ฝ่ายนี้ใช้ผ้าสีเดียวกัน

ภาพที่ 125: ผ้าพิมพ์ลายไทย
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือผ้าพิมพ์ลายไทยที่ใช้ในการนุ่งของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยิ้ม มีขนาดความยาว 2.50 เมตร ความกว้างของหน้าผ้า 35 นิ้ว

สีที่ใช้ในเครื่องแต่งกาย

เนื่องจากสีของเครื่องแต่งกายของผู้แสดง มีความสำคัญในการแยกแยะผู้แสดงแต่ละบทบาท ดังนั้นการใช้สีในเครื่องแต่งกายของผู้แสดง (เฉพาะการแต่งกายแบบยืนเครื่อง) ของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม จึงใช้หลักการเช่นเดียวกับสีเครื่องแต่งกายของผู้แสดงโขน ของกรมศิลปากร ซึ่งมีความเป็นมาตรฐานในด้านการใช้สีตามลักษณะสีตัวละคร ซึ่งกรมศิลปากรมีหลักในการใช้สีของเครื่องแต่งกายตามตาราง ดังนี้

สีเสื้อ (สีหลัก)	สีขลิบ
สีแดง	สีเขียวหรือสีน้ำเงิน
สีเขียว	สีแดง
สีบานเย็น	สีฟ้าหรือสีน้ำเงิน
สีฟ้า	สีบานเย็น
สีม่วง	สีเหลือง
สีเหลือง	สีม่วง
สีน้ำเงิน	สีแดง

ตารางที่ 6: ตารางตัวอย่างการใช้สีของกรมศิลปากร
ที่มา : กรมศิลปากร, เครื่องแต่งกายละครและการพัฒนา
(กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2547), หน้า 230.

จากตารางด้านบนเป็นเพียงการยกตัวอย่างลักษณะการจับคู่สี ในการทำเครื่องแต่งกายของกรมศิลปากร แต่ไม่สามารถระบุได้ว่าในการแสดงโขนตัวละครใดใช้เครื่องแต่งกายสีอะไร ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและเปรียบเทียบถึงการใช้สีในเครื่องแต่งกายสำหรับการแสดงโขน ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ว่าตรงกับการใช้สีในเครื่องแต่งกายของกรมศิลปากร ซึ่งผู้วิจัยได้สร้างตารางขึ้นเพื่อทำการอธิบายลักษณะการใช้สีในเครื่องแต่งกายแบบยี่มเครื่อง ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ดังนี้

ตัวละคร	สีหลัก	สีชลิบ
พระราม	เขียว	แดง
ทศกัณฐ์	เขียว	แดง
นางสุพรรณมัจฉา	ขาว	เหลือง
สุครีพ	แดง	เขียว
หนุมาน	ขาว	แดง
องคต	เขียว	แดง
มาयूर (สีบแปดมงกุฏ)	ม่วงเข้ม	เหลือง
วิสันตราวี (สีบแปดมงกุฏ)	แดง	เขียว
วิมล (สีบแปดมงกุฏ)	ดำ	เหลือง
สุรเสน (สีบแปดมงกุฏ)	เขียว	แดง
เสนายักษ์	เขียว/แดง	แดง/เขียว

ตารางที่ 7: ตารางสีของเครื่องแต่งกายคณะโขนจิวบ้านยี่ม

ที่มา : ผู้วิจัย

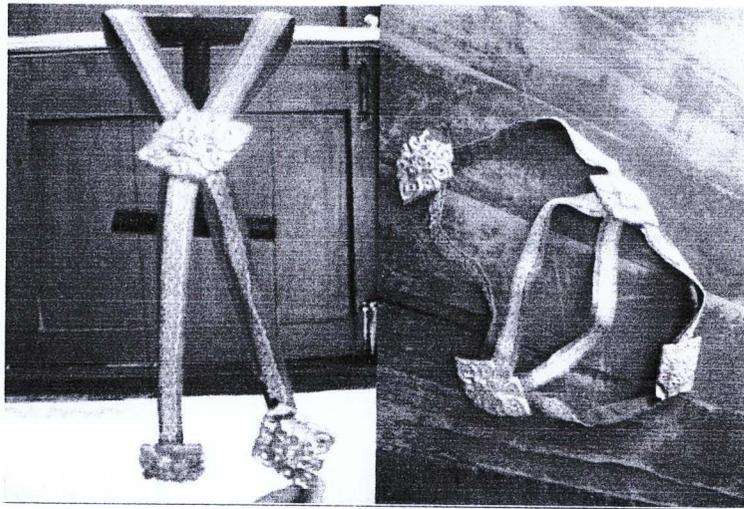
เครื่องประดับ

1. สิ้งวาลย์

ลักษณะของสิ้งวาลย์ที่ใช้ในการแต่งกายยืนเครื่องของคณะโขนจิวบ้านยี่ม แบ่งได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. เป็นสิ้งวาลย์ที่มี ทับหลัง (ส่วนที่อยู่ด้านหลังตำแหน่งเดียวกับทับทรวง) และตาบทิศ (ห้อยอยู่ข้างลำตัวบริเวณสะโพก) ประกอบเป็นชุดอยู่ในสายสิ้งวาลย์ ใช้สำหรับผู้แสดงพระราม และทศกัณฐ์

2. เป็นสิ้งวาลย์ในลักษณะเดียวกับกับแบบที่ 1 แต่มีทับทรวงประกอบอยู่ในตัวสายสิ้งวาลย์ด้วย ใช้สำหรับผู้แสดง พญาลิง เสนาลิง (สิบแปดมงกุฎ) และเสนายักษ์

ภาพที่ 126: เปรียบเทียบสิ้งวาลย์ 2 ลักษณะ

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

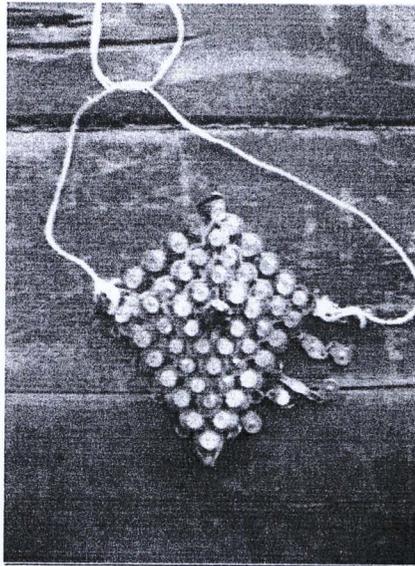
จากภาพเป็นการเปรียบเทียบลักษณะของสิ้งวาลย์ทั้ง 2 ลักษณะ ด้านซ้ายคือสิ้งวาลย์ในลักษณะที่ 1 ตรงกลางเส้นสิ้งวาลย์มีทับหลังประกอบอยู่ ด้านล่าง (ข้างซ้าย - ขวา) มีตาบทิศประกอบอยู่ ส่วนด้านขวาคือสิ้งวาลย์ลักษณะที่ 2 คือ นอกจากส่วนประกอบตามสิ้งวาลย์ในลักษณะที่ 1 ได้เพิ่มทับทรวงประกอบอยู่ในสายสิ้งวาลย์

ในการทำสังวาลย์ทั้ง 2 ลักษณะ นายประเสริฐจะให้นางเอี่ยมพร ใช้แถบดินสีเงิน ขนาด 1 นิ้ว เติลงบนผ้าที่ตัดเย็บไว้เป็นเส้น กว้าง 1.5 นิ้ว ยาว 45 นิ้ว (สังวาล 1 ชุด ใช้ 2 เส้น) แล้ว นายประเสริฐจะเป็นผู้ทำชิ้นส่วนของทับทรวง ทับหลัง และตาบทิศ ซึ่งทำจากการกดลาย (ลาย กระจิง) ประดับลงบนแผ่นปะเก็น ที่ตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด กว้าง 4 นิ้ว ยาว 5 นิ้ว จากนั้น จึงใช้ทองเปลวติดลงบนชิ้นงาน เมื่อได้ส่วนประกอบทั้ง 2 ส่วน นายประเสริฐจึงนำมาประกอบให้เป็นสังวาลย์ ตามรูปแบบทั้ง 2 ลักษณะ

ผู้วิจัยตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับขนาดของทับหลัง ทับทรวง และตาบทิศที่ใช้ประกอบเป็นชุดสังวาลย์ ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม มีขนาดเท่ากันทุกชิ้น ซึ่งต่างจากเครื่องแต่งกายของกรมศิลปากร ทับทรวงจะมีขนาดใหญ่สุด ลงลงมาเป็นตาบทิศ และส่วนที่เล็กที่สุด คือ ทับหลัง ซึ่งรูปทรงของชิ้นส่วนเหล่านี้ก็มีความต่างกัน

2 ทับทรวง (โลหะ)

ทับทรวง ที่แยกออกมาจากชุดของสังวาลนี้ นายประเสริฐซื้อจากร้านขายเครื่องประดับที่พาหุรัด ผู้ที่ใช้เครื่องประดับชิ้นนี้ คือผู้แสดงเป็นพระราม และทศกัณฐ์ ใช้ใส่เข้าชุดกับสังวาลลักษณะที่ 1 แต่บางครั้งเครื่องประดับชิ้นนี้จะถูกนำไปใส่แทนจิ้งนางในการแต่งกายของผู้แสดงเป็นนางสุพรรณมัจฉา

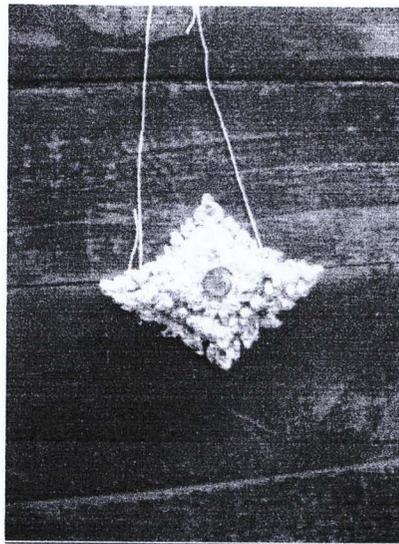
ภาพที่ 127: ทับทรวง

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

ทับทรวงที่ปรากฏในภาพ ทำจากตะกั่วชุบเงิน ผังเพชรและพลอยเทียม มีลักษณะคล้ายรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด แต่ 2 ด้าน ของส่วนบนมีขนาดสั้นกว่า 2 ด้านที่อยู่ส่วนล่าง ส่วนบนถึงส่วนล่างมีความยาว 5 นิ้ว ด้านซ้ายถึงด้านขวามีความกว้าง 4 นิ้ว ส่วนสายสร้อยที่ยึดติดตัวทับทรวงสำหรับสวมคอเดิมใช้สายสร้อยโลหะ สีเงิน ยาวประมาณ 22 นิ้ว แต่เมื่อนานไปเกิดชำรุด จึงใช้ด้ายที่ใช้ในการเย็บเครื่องแต่งกายโยงติดกับจิ้งนางแทน

3. จั๊นาง

ผู้ที่ต้องใช้เครื่องประดับจั๊นางคือผู้แสดงเป็นนางสุพรรณมัจฉา ซึ่งเครื่องประดับชิ้นนี้ นายประเสริฐเป็นผู้ทำ ซึ่งใช้วิธีกดลาย (ลายกระจัง) ขนาดต่าง ๆ ประดับลงบนแผ่นปะเก็นที่ตัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด 2 ชั้นวางซ้อนกัน (ขนาดลดหลั่นกันเล็กน้อย) จากนั้นจึงใช้ทองเปลวติดลงบนชิ้นงาน และประดับด้วยกระจุกตัดเป็นวงกลมเล็ก ๆ และพลอยเทียม

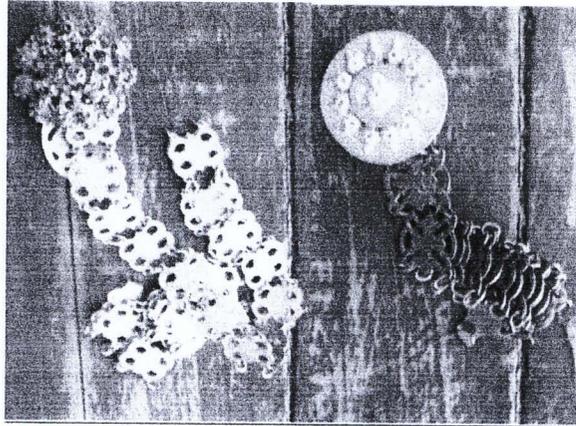
ภาพที่ 128: จั๊นาง

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือจั๊นางที่ใช้เป็นเครื่องแต่งกายของผู้แสดงเป็นนางสุพรรณมัจฉา มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมข้าวหลามตัด ความยาวจากด้านบนถึงด้านล่าง 4 นิ้ว ความกว้างจากด้านซ้ายถึงด้านขวา 5 นิ้ว ส่วนสายสร้อยที่ยึดติดตัวจั๊นางสำหรับสวมคอเดิมใช้สายสร้อยโลหะ สีทอง ยาวประมาณ 20 นิ้ว แต่เมื่อนานไปเกิดชำรุด จึงใช้ด้ายที่ใช้ในการเย็บเครื่องแต่งกายโยงติดกับจั๊นางแทน

4. เข็มขัด

ผู้แสดงที่ต้องแต่งกายแบบยืนเครื่องทุกคนต้องคาดเข็มขัด ซึ่งเข็มขัดที่ใช้ในผู้แสดงของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่มมีลักษณะต่างกันเล็กน้อย ซึ่งใช้ตามบทบาทของผู้แสดง กล่าวคือผู้แสดงในกลุ่มตัวเอก เช่นพระราม ทศกัณฐ์ และนางสุพรรณมัจฉา จะคาดเข็มขัด ที่มีหัวเข็มขัดเป็นโลหะ ส่วนพญาสิง เสนาสิง (สิบแปดมงกุฏ) และเสนายักษ์ คาดเข็มขัดที่มีหัวเข็มขัดซึ่งทำโดยนายประเสริฐ

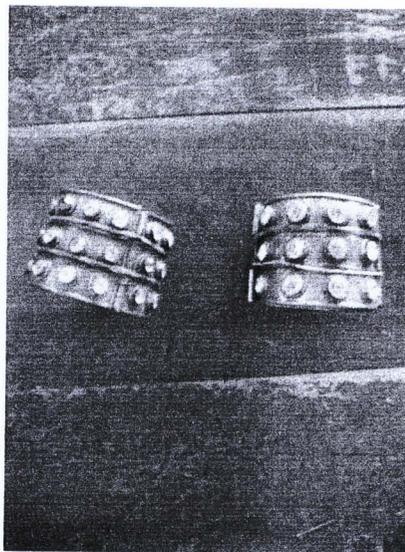
ภาพที่ 129: เข็มขัด

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพด้านซ้ายคือเข็มขัดที่ใช้เป็นเครื่องประดับ ในการแต่งกายผู้แสดงพระราม ทศกัณฐ์ และนางสุพรรณมัจฉา ซึ่งหัวเข็มขัดเป็นโลหะสีทอง ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 2.5 นิ้ว ตัวเส้นเป็นโลหะชุบสีทอง ยาว 35 นิ้ว กว้าง 1.5 นิ้ว (ทั้งหัวเข็มขัด และสายเข็มขัดนายประเสริฐซื้อจากร้านขายเครื่องประดับที่พาหุรัด) ส่วนด้านขวา คือ เข็มขัดที่ใช้เป็นเครื่องประดับ ในการแต่งกายผู้แสดงพญาสิง เสนาสิง (สิบแปดมงกุฏ) และเสนายักษ์ นายประเสริฐเป็นผู้ทำหัวเข็มขัด ซึ่งใช้วิธีกดลาย (ลายกระจัง) ประดับลงบนแผ่นปะเก็นที่ตัดเป็นรูปวงกลม 2 ชั้นที่มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 3 นิ้ว และ 1 นิ้ว วางซ้อนกัน จากนั้นจึงใช้ทองเปลวติดลงบนชิ้นงาน และประดับด้วยกระจุกตัดเป็นวงกลมเล็ก ๆ ส่วนตัวเข็มขัดก็ใช้เหมือนของผู้แสดงในกลุ่มตัวเอก แต่อาจมีความต่างที่ความ ใหม่ และความเก่า

5. กำไลแมง

ผู้แสดงที่ใช้กำไลแมงเป็นเครื่องประดับในการแต่งกาย คือผู้แสดงในกลุ่มตัวเอก เช่นพระราม ทศกัณฐ์ และนางสุพรรณมัจฉา ซึ่งผู้แสดงที่ไม่ได้สวมเครื่องประดับชิ้นนี้ เพราะใช้ช้อมือที่ทำจากผ้าปักลาย

ภาพที่ 130: กำไลแมง

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือกำไลแมงที่ใช้เป็นเครื่องประดับของผู้แสดงในกลุ่มตัวดี ของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม ลักษณะเป็นแผ่นโลหะกว้างประมาณ 2.5 นิ้ว โค้งตามลักษณะช้อมือตรงกลางสามารถแยกออกเพื่อสอดแขนเข้าไปได้ เส้นรอบวงของกำไลส่วนบน (ปลายแขน) 6.5 นิ้ว ส่วนล่าง 7.5 นิ้ว ทำจากวัสดุเช่นเดียวกับทับทรวงโลหะ คือเป็นตะกั่วชุบเงิน ประดับเพชรเทียม (เป็นเครื่องประดับที่นายประเสริฐซื้อจากร้านขายเครื่องประดับที่พาหุรัด)

5. กำไลข้อเท้า

ผู้แสดงที่ใช้กำไลข้อเท้า (หัวบัว) เป็นเครื่องประดับในการแต่งกาย คือผู้แสดงในกลุ่มตัวดี เช่นพระราม ทศกัณฐ์ และนางสุพรรณมัจฉา ซึ่งผู้แสดงที่ไม่ได้สวมเครื่องประดับชิ้นนี้ เพราะใช้ข้อเท้าที่ทำจากผ้าปักลาย

ภาพที่ 131: กำไลข้อเท้า

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัยผู้วิจัย

จากภาพคือกำไลข้อเท้า (หัวบัว) ที่ใช้เป็นเครื่องประดับของผู้แสดงในกลุ่มตัวดี ของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม ความยาวรอบกำไลข้อเท้านี้ คือ 7.5 นิ้ว (เป็นเครื่องประดับที่นายประเสริฐซื้อจากร้านขายเครื่องประดับที่พาหุรัด)

เครื่องประดับศีรษะ

เนื่องจากผู้แสดงโขนของคณะโนจิ่วบ้านยืม เป็นเยาวชนอายุตั้งแต่ 3 -12 ปี สรีระของร่างกายจึงมีขนาดเล็ก รวมทั้งศีรษะก็มีขนาดเล็กกว่าผู้แสดงที่เป็นผู้ใหญ่ ดังนั้นนายประเสริฐจึงต้องทำเครื่องประดับศีรษะที่มีขนาดเหมาะสมกับศีรษะของผู้แสดง จากการศึกษาผู้วิจัยแยกเครื่องประดับศีรษะของผู้แสดงคณะโนจิ่วบ้านยืมเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1. ชฎาและมงกุฎนาง

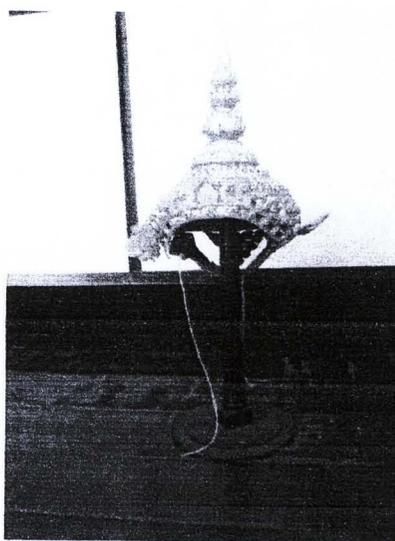
ชฎาเป็นเครื่องประดับศีรษะของผู้แสดงฝ่ายพระ ซึ่งในการแสดงชุดนั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น ของคณะโนจิ่วบ้านยืม ผู้แสดงฝ่ายพระคือพระรามเท่านั้น มงกุฎนางเป็นเครื่องประดับศีรษะของผู้แสดงฝ่ายนาง ซึ่งการแสดงชุดดังกล่าว ของคณะโนจิ่วบ้านยืม ผู้แสดงฝ่ายนางคือนางสุพรรณมัจฉาเท่านั้น

เครื่องประดับศีรษะทั้ง 2 ประเภทนี้ นายประเสริฐทำขึ้นเองทั้งหมด โดยเริ่มจากการใช้ปะเก็น เย็บลวดแล้วตัดเป็นโครงสร้างชฎา และมงกุฎนาง ซึ่งสร้างให้เหมาะสมกับขนาด (รอบศีรษะ) ของผู้สวม คือ 18 นิ้ว ซึ่งส่วนยอดใช้ไม้กลึงเป็นโครงสร้างยอดแหลม (ยอดชัย) จากนั้นประดับลายกระจังขนาดต่าง ๆ ลงบนโครงสร้าง จากนั้นใช้ทองคำเปลวปิดลงบนชิ้นงาน และประดับด้วยกระจุกที่ตัดเป็นวงกลมขนาดเล็ก

ภาพที่ 132: ฆ้อง

จากภาพคือฆ้อง เครื่องประดับศีรษะผู้แสดงพระราม คณะโจนจิ๋วบ้านยี่ม
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัยผู้วิจัย

ภาพที่ 133: มโหรี

จากภาพคือมโหรี เครื่องประดับศีรษะผู้แสดงนางสุพรรณมัจฉา
ของผู้แสดงคณะโจนจิ๋วบ้านยี่ม
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัยผู้วิจัย

2. ศีรษะโชน

ศีรษะโชนที่ใช้ในการแสดงชุด นังดูโชน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น ของคณะโชนจิวบ้านยี่ม แบ่งตามฝ่ายของผู้แสดงโชน คือฝ่ายลิง ได้แก่ สุครีพ หนุมาน องคต และสืบแปดมงกุฏ (เสนาลิง) และฝ่ายยักษ์ ได้แก่ ทศกัณฐ์ และเสนายักษ์

ศีรษะโชนที่ใช้ในการแสดงของคณะโชนจิวบ้านยี่มทำขึ้นโดยนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ โดยเริ่มจากการใช้ดินน้ำมันปั้นเป็นแบบ ขนาดเท่าศีรษะผู้สวม (ความยาวรอบศีรษะ) คือประมาณ 17 – 20 นิ้ว จากนั้นใช้กระดาษปะตามแบบที่ปั้นขึ้นเพื่อเป็นการขึ้นรูปของศีรษะโชน ต่อมาจึงเก็บรายละเอียดด้วยการขัดและปั้นหน้าตามลักษณะตัวละครและประดับลายกระจังขนาดต่าง ๆ ลงบนส่วนที่เป็นเครื่องประดับศีรษะ แล้วลงสีเขียนลาย และปิดทองคำเปลวและประดับด้วยกระจังที่ตัดเป็นวงกลมขนาดเล็ก

ภาพที่ 134: ศีรษะสุครีพ

จากภาพคือศีรษะสุครีพ ของผู้แสดงคณะโชนจิวบ้านยี่ม มีหน้าสีแดง ส่วนเครื่องประดับศีรษะเรียกว่ามงกุฏยอดบัว ตามลักษณะอย่างกรมศิลปากร

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

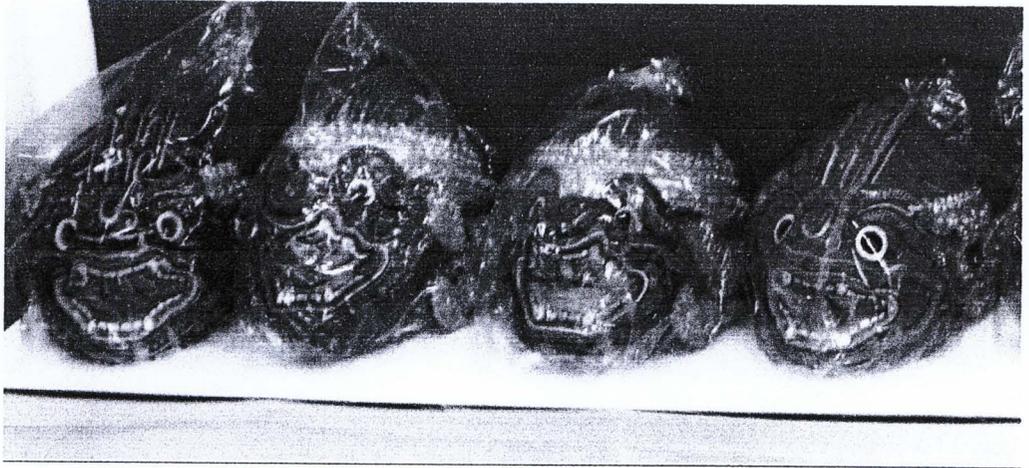
ภาพที่ 135: ศีรษะหนุमान

จากภาพคือศีรษะหนุมาน ของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยิ้ม มีหน้าสีขาว ส่วนบนของศีรษะไม่มีเครื่องประดับศีรษะที่เป็นมงกุฏ แต่มีการประดับกรอบรอบศีรษะ เป็นลวดลายสีทองและเครื่องประกอบจอนหู ตามลักษณะอย่างกรมศิลปากร
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

ภาพที่ 136: ศีรษะองคต

จากภาพคือศีรษะองคต ของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยิ้ม มีหน้าสีเขียว ส่วนเครื่องประดับศีรษะเรียกว่ามงกุฎยอดสามกลีบ ตามลักษณะอย่างกรมศิลปากร
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

ภาพที่ 137: ศีรษะสิบแปดมงกุฏ (เสนาลิง)

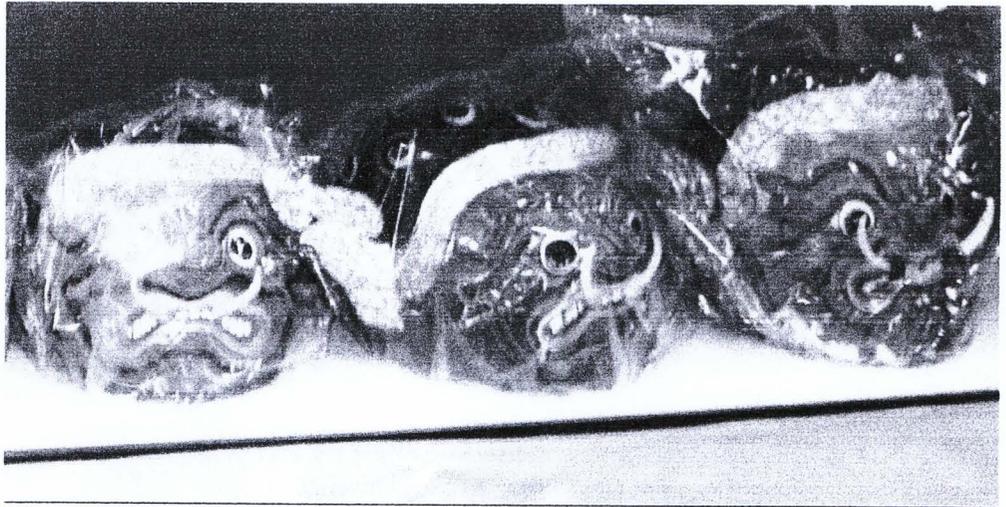
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือศีรษะสิบแปดมงกุฏ ของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยิ้ม ซึ่งสีของใบหน้าใช้ตามลักษณะตัวละคร ในรามเกียรติ์ เช่น มายूर สีม่วงเข้ม (น้ำเงิน) วิสันตราวี สีแดงลิ้นจี่ (สีแดงออกส้ม) วิมล สีดำ และสุรเสน สีเขียว ส่วนเครื่องประดับศีรษะเรียกว่ามงกุฏยอดสามกลีบ ตามลักษณะอย่างกรมศิลปากร ส่วนบนของศีรษะไม่มีเครื่องประดับศีรษะที่เป็นมงกุฏ แต่มีการประดับกรอบรอบศีรษะเป็นลวดลายสีทองและเครื่องประกอบจอนหู เช่นเดียวกับหนุมาน

ภาพที่ 138: ศีรษะทศกัณฐ์
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือศีรษะทศกัณฐ์ ของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยี่ม มีหน้าสีเขียวของกับศีระชะทำ เป็นหน้า 3 ชั้น ชั้นแรกเป็นหน้าปกติ 1 หน้า และเขียนเป็นหน้าเล็กด้านหลังตรงท้ายทอยอีก 3 หน้า ชั้นที่ 2 ทำเป็นหน้าเรียงกัน 4 หน้า และชั้นสุดท้าย เขียนเป็น 2 หน้า ด้านหน้าเป็นหน้าเทพบุตร (หน้ามนุษย์) และด้านหลังเขียนเป็นหน้ายักษ์ ส่วนเครื่องประดับศีระชะเรียกว่ามงกุฎยอดชัย

ภาพที่ 139: ศีรษะเศน้ายักษ์
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือศีรษะเศน้ายักษ์ ของผู้แสดงคณะโขนจิวบ้านยี่ม ซึ่งสีของใบหน้า ใช้ตามลักษณะตัวละคร ในรามเกียรติ์ เช่น ตรีพัท หรือตรีทัฬห สีดินแดง (สีออกส้ม) นนทการ สีแดงเข้ม และตรีกัน สีเขียว เป็นต้น ส่วนเครื่องประดับศีรษะเป็นลักษณะกรอบหน้า และเครื่องประดับจอนหู ไม่มีมงกุฎ ซึ่งเรียกศีรษะโขนลักษณะนี้ว่า "ยักษ์โล้น"

นอกจากนี้ยังมีการแต่งกายของผู้แสดงในลักษณะอื่น ที่นอกเหนือจากการแต่งกายแบบ ยืนเครื่อง นั่นคือการแต่งกายของผู้แสดง ม้าและราชสีห์ลากรถ พลกางกลด ผู้ขีดหนังใหญ่ และผู้ ขีดหุ่นละครเล็ก ซึ่งรายละเอียดของเครื่องที่กล่าวมาเบื้องต้นมีดังนี้

ม้าและราชสีห์ลากรถ

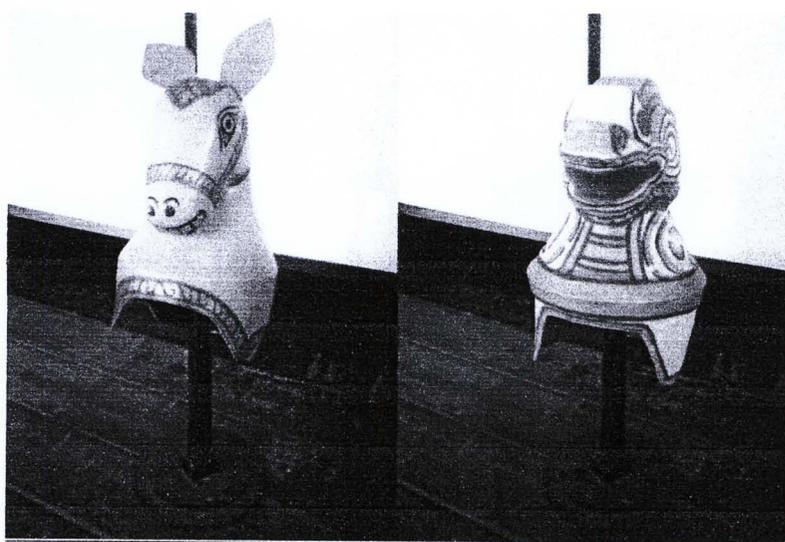
เครื่องแต่งกายของผู้แสดงม้า และราชสีห์ลากรถ มีส่วนประกอบ 3 ชั้น ได้แก่ เสื้อแขนยาว กางเกงขายาว ซึ่งตัดเย็บโดยนางเอี่ยมพร สุวรรณวัฒน์ และศิระมะม้า และศิระมะราชสีห์ ซึ่ง ประดิษฐ์โดยนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

ภาพที่ 140: การแต่งกายของผู้แสดงม้า และราชสีห์ลากรถ
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

จากภาพแสดงให้เห็นการแต่งกายของผู้แสดงม้า และราชสีห์ลากรถ ของผู้แสดงคณะโขน จิวบ้านยิ้ม ซึ่งรูปแบบของเครื่องแต่งกายมีความเหมือนกัน คือ ประกอบด้วยเสื้อแขนยาวและ กางเกงขายาว เช่นเดียวกัน แตกต่างกันเพียงสีของชุด คือม้าลากรถใช้สีเทา ส่วนราชสีห์ลากรถใช้ สีขาว ซึ่งรายละเอียดของเครื่องแต่งกายมีดังนี้

1. เสื้อแขนยาวผ่าด้านหลัง ใช้ผ้าสีทองตกแต่งบริเวณคอให้ดูเหมือนกรองคอ และแต่งที่ปลายแขน และชายเสื้อ เสื้อมีขนาดความกว้างรอบคอ 12 นิ้ว ความกว้างรอบอก 28 นิ้ว ความกว้างรอบรักแร้ 12 นิ้ว ความกว้างรอบปลายแขน 8 นิ้ว ความยาวเสื้อ 22 นิ้ว
2. กางเกงขายาว (ลักษณะเอวใหญ่เหมือนกางเกงขาก๊วย) ใช้ผ้าสีทองตกแต่งที่ปลายขาจากกางเกง กางเกงมีความกว้างรอบเอว 32 นิ้ว ความยาวกางเกง 22 นิ้ว ความกว้างรอบปลายขาจากกางเกง 12 นิ้ว

ภาพที่ 141: ศีรษะของผู้แสดงม้าและราชสีห์ลากรถ

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพทางซ้ายคือเครื่องประดับศีรษะของผู้แสดงม้าลากรถ ซึ่งมีลักษณะเป็นศีรษะม้า สีเทา และด้านขวา คือเครื่องประดับศีรษะผู้แสดงราชสีห์ลากรถ ซึ่งมีลักษณะเป็นศีรษะราชสีห์ สีขาว เครื่องประดับศีรษะดังกล่าว นายประเสริฐ เป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้น ซึ่งส่วนที่ใช้ครอบศีรษะของผู้แสดงมีขนาดความกว้างรอบศีรษะ 16 นิ้ว และมีความสูง 10 นิ้ว

ผลทางกลด

เครื่องแต่งกายของผู้แสดงม้า และราชสีห์ลากรถ มีส่วนประกอบ 4 ชิ้น ได้แก่ เสื้อคอกลมแขนสั้น (ตัดเย็บโดยนางเอี่ยมพร สุวรรณวัฒน์) ผ้านุ่ง (โจงกระเบน) ผ้าคาดเอว สุวรรณวัฒน์ และศิระชะ เขนยักษ์และเขนลิง (ทหารชั้นผู้น้อย) ซึ่งประดิษฐ์โดยนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

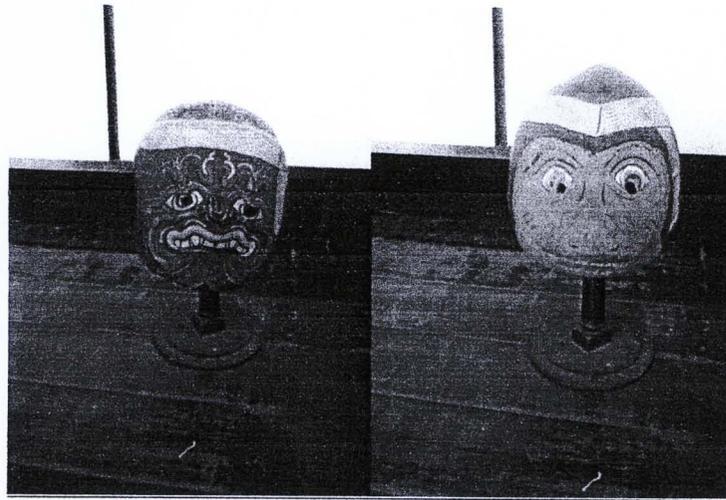

ภาพที่ 142: การแต่งกายผู้แสดงผลทางกลด

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพเป็นการแต่งกายของผู้แสดงผลทางกลด ซึ่งผู้วิจัยทำการบันทึกภาพ ระหว่างนายประเสริฐแต่งตัวให้ผู้แสดงผลทางกลด บนอาคารเครื่องแต่งกาย ของที่ทำการคณะชนจิวบ้านยิ้ม ซึ่งเครื่องแต่งกายของผู้แสดงผลทางกลดมีรายละเอียดดังนี้

1. เสื้อคอกลมแขนสั้น ใช้ผ้าตัวนในการตัดเย็บ ซึ่งเสื้อนี้มีหลายสี เช่น สีเขียวเข้ม สีเขียวทองอ่อน สีแดง สีชมพู เป็นต้น เสื้อีมีขนาดความกว้างรอบคอ 14 นิ้ว ความกว้างรอบอก 32 นิ้ว ความกว้างรอบรักแร้ 14 นิ้ว ความยาวแขนเสื้อ 6 นิ้ว ความยาวเสื้อ 22 นิ้ว ซึ่งเป็นเสื้อที่มีขนาดค่อนข้างใหญ่ เมื่อเทียบกับเครื่องแต่งกายของผู้แสดงอื่น เพราะผู้แสดงผลทางกลดเป็นเยาวชนที่โตแล้ว
2. ผ้านุ่ง เป็นผ้าโทเรพิมพ์ลายไทย ขนาดความยาว 3 เมตร และความกว้างหน้าผ้า 40 นิ้ว มีหลายสี เช่น สีเขียว สีส้มอมน้ำตาล สีชมพู เลือกใช้ให้เข้ากับสีเสื้อ
3. ผ้าคาดเอว ใช้ผ้าตัวนในการตัดเย็บ ขนาดความยาว 1.50 เมตร ความกว้าง 6 นิ้ว ตรงส่วนปลายทั้งสองของผ้าคาดเอวตกแต่งด้วยแถบดินสีทอง

ภาพที่ 143: ศีรษะของนักแสดงพลางกลด
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพทางซ้ายคือศีรษะเชนยักษ์ ศีรษะของผู้แสดงพลางกลดฝ่ายยักษ์ และด้านขวามือคือศีรษะเชนลิง ศีรษะของผู้แสดงพลางกลดฝ่ายลิง ศีรษะเขินดังกล่าวนายประเสริฐเป็นผู้ประดิษฐ์ขึ้น ซึ่งขนาดความยาวรอบศีรษะคือ 17 - 18 นิ้ว ลักษณะในการสวมคือปิดศีรษะเขินลงมาเพียงไม่เกินระดับหน้าผาก เหมือนการสวมศีรษะเขินในการแสดงโขนสด

ผู้เชิดหนังใหญ่ และผู้เชิดหุ่นละครเล็ก

การแต่งกายของผู้เชิดหนังใหญ่ และผู้เชิดหุ่นละครเล็ก มีลักษณะเช่นเดียวกัน แต่ผู้เชิดไม่ใช่ผู้แสดงคนเดียวกัน กล่าวคือ กลุ่มที่เชิดหนังใหญ่ คือผู้แสดงพลางกลด (ผู้แสดงเป็นเยาวชนที่ค่อนข้างตัวโต) ส่วนกลุ่มที่เชิดหุ่นละครเล็ก คือผู้แสดงเสนายักษ์ และเสนาลิง (สืบแปดมงกุฏ) ซึ่งผู้แสดงทั้ง 2 ส่วนนี้ต้องเปลี่ยนเครื่องแต่งกายเพื่อทำการแสดงต่อในฉากยกรบ ซึ่งอยู่ในช่วงสุดท้ายของการแสดง ชุด “นั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น”

การเปลี่ยนเครื่องแต่งกายดังกล่าว หมายถึงการถอดเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการเชิดออก กลายเป็นเครื่องแต่งกายอีกชุดที่ใช้ในการแสดงต่อไป ดังนั้นเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการเชิดหนังใหญ่

และหุ่นละครเล็ก จึงต้องมีขนาดค่อนข้างใหญ่ ซึ่งเครื่องแต่งกายดังกล่าวมีส่วนประกอบ 2 ชิ้น ได้แก่ เสื้อแขนยาวสีดำ (ตัดเย็บโดยนางเอี่ยมพร สุวรรณวัฒน์) และผ้าถุงสีดำ

ภาพที่ 144: การแต่งกายผู้เซ็ดหุ่นละครเล็กและหนังใหญ่
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพเป็นการแต่งกายที่ใช้ในผู้เซ็ดหนังใหญ่ และผู้เซ็ดหุ่นละครเล็ก ของคณะไชยจิว บ้านยี่ม ซึ่งเครื่องแต่งกายของผู้เซ็ดมีรายละเอียดดังนี้

1. เสื้อคอตั้งผ้าหน้าแขนยาว ใช้ผ้าโทเรในการตัดเย็บ มีการเดินแถบดินสีทอง เพื่อตกแต่งคอเสื้อ สิบหน้า และปลายแขนทั้งสอง เสื้อมี 2 ขนาด คือขนาดเล็ก ความกว้างรอบคอ 10 นิ้ว ความกว้างรอบอก 28 นิ้ว ความกว้างรอบรักแร้ 12 นิ้ว ความยาวแขนเสื้อ 18 นิ้ว ความกว้างรอบแขนเสื้อ 6 นิ้ว ความยาว เสื้อ 20 นิ้ว และขนาดใหญ่ ความกว้างรอบคอ 12 นิ้ว ความกว้างรอบอก 32 นิ้ว ความกว้างรอบรักแร้ 14 นิ้ว ความยาวแขนเสื้อ 20 นิ้ว ความกว้างรอบแขนเสื้อ 7 นิ้ว ความยาว เสื้อ 22 นิ้ว
2. ผ้าถุง เป็นผ้าโทเรสีดำ มี 2 ขนาด คือขนาดเล็กความยาว 2.50 เมตร และความกว้างหน้าผ้า 35 นิ้ว ส่วนขนาดใหญ่ ความยาว 3 เมตร และความกว้างหน้าผ้า 40 นิ้ว

2 การดูแลรักษา

การจัดเก็บ

เมื่อสิ้นสุดกระบวนการต่าง ๆ ในการทำเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่ม นางเอี่ยมพร สุวรรณวัฒน์ จะทำการจัดเก็บชิ้นส่วนต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกายที่สำเร็จพร้อมใช้งาน ไว้ในอาคารเครื่องแต่งกาย ของที่ทำการคณะโขนจิวบ้านยี่ม ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ชิ้นส่วนที่เป็นผ้าและเครื่องประดับ

นางเอี่ยมพร จะทำการจัดเก็บชิ้นส่วนของเครื่องแต่งกายที่เป็นผ้าไว้ในกล่องพลาสติกขนาดใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยประกอบด้วย เสื้อ กรองคอ รัตสะเอว ห้อยหน้า ห้อยข้าง ข้อมือ ข้อเท้า และนอกเหนือจากนี้ คือเครื่องแต่งกายของตัวนาง (สุพรรณมัจฉา) ประกอบด้วยเสื้อในนาง ผ้าห่มนาง และหางปลา ซึ่งการเก็บจะแยกกล่องชิ้นส่วนต่าง ๆ ให้เป็นหมวดหมู่ เช่น กรองคอ รัตสะเอว ห้อยหน้า ห้อยข้าง ข้อมือ ข้อเท้า ของเสนายักษ์ 1 กล่อง ของสิบแปดมงกุฎ 1 กล่อง ส่วนของตัวดีทั้งหมด คือเครื่องแต่งกายทั้งหมด (ยกเว้นผ้าถุง) ของผู้แสดงตัวดี คือ พระราม ทศกัณฐ์ และนางสุพรรณมัจฉา ใส่รวมกันไว้ในกล่องเดียวกัน ส่วนผ้าถุงจะเก็บรวมกันไว้ในกล่องเดียวกัน

ภาพที่ 145: การจัดเก็บเครื่องแต่งกาย

จากภาพคือมุมหนึ่งของอาคารเครื่องแต่งกายในที่ทำการคณะโขนจิวบ้านยี่ม

ซึ่งมีกล่องพลาสติกที่ใช้ใส่ชิ้นส่วนต่าง ๆ ของเครื่องแต่งกาย

ซึ่งมีทั้งส่วนที่เป็นเครื่องประดับ และ ชิ้นส่วนที่เป็นผ้าปักลาย

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

2. เครื่องประดับศีรษะและศีรษะโขน

เครื่องประดับศีรษะและศีรษะโขนทำการจัดเก็บ โดยนางเอี่ยมพรจะห่อศีรษะโขนด้วยถุงพลาสติก จากนั้นจึงนำไปจัดเรียงบนชั้นที่ทำขึ้นเพื่อวางศีรษะโขน บนอาคารเครื่องแต่งกายของที่ทำการคณะโขนจิวบ้านยี่ม

ภาพที่ 146: ชั้นวางเครื่องประดับศีรษะและศีรษะโขน
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือชั้นวางเครื่องประดับศีรษะและศีรษะโขน ซึ่งซ้ายสุดของ 2 ชั้นด้านบน จะใช้วางศีรษะโขนฝ่ายลิง และขวาสุด จะไว้วางศีรษะโขนฝ่ายยักษ์ และตรงกลางของชั้นบนสุดจะไว้วางชฎา และมงกุฏนาง แต่ที่เห็นในภาพตรงกลางและด้านขวาของชั้นวางของไม่มีเครื่องประดับศีรษะและศีรษะโขนอยู่แล้ว เนื่องจากผู้วิจัยทำการบันทึกภาพในวันที่มีงานของบนชั้นจึงถูกนำลงมาใช้งานบางส่วน

การจัดเก็บนี้หมายถึงการจัดการหลังจากผู้แสดงใช้เครื่องแต่งกายเสร็จด้วย เครื่องแต่งกายทั้งหมดเมื่อใช้งานเสร็จ กล่าวคือ เมื่อผู้แสดงทำการแสดงเสร็จ จะมาเปลี่ยนเครื่องแต่งกายที่อาคารเครื่องแต่งกายนี้ แล้วนางเอี่ยมพรจะทำการผึ่งชิ้นส่วนต่าง ๆ ไว้บนพื้นห้องของอาคารเครื่องแต่งกาย ซึ่งหากพบว่าชิ้นส่วนใดสกปรกมากจะนำไปซักล้างและนำมาตากไว้ในห้องนี้เช่นกัน เมื่อแห้งดีแล้วนางเอี่ยมพรจึงเก็บชิ้นส่วนต่าง ๆ เข้าที่เดิม

การจัดเตรียม

เพื่อความสะดวกในการแต่งกาย ในวันก่อนถึงวันแสดงนางเอี่ยมพระจะนำ เครื่องแต่งกาย ชิ้นส่วนต่าง ๆ (ยกเว้นเครื่องประดับศีรษะ และศีรษะโขนเพราะจะหยิบให้ผู้แสดง หลังจากแต่งกายเสร็จ) วางเรียงไว้ที่พื้นของอาคารเครื่องแต่งกาย โดยจัดวางไว้เป็นห่อเครื่องแต่งกาย 1 ห่อ สำหรับผู้แสดง 1 คน เพื่อความสะดวกเมื่อถึงเวลาทำการแต่งกาย ส่วนเครื่องประดับแยกไว้ต่างหาก เพราะหากรวมกันไว้อาจชำรุดได้

ภาพที่ 147: ห่อเครื่องแต่งกาย
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือห่อเครื่องแต่งกาย ที่จัดเตรียมไว้เป็นชุด ซึ่งในภาพเป็นเครื่องแต่งกายสำหรับผู้แสดงพระราม เมื่อถึงเวลาแต่งกายก็สามารถหยิบห่อเครื่องแต่งกายนี้ไปแต่งให้ผู้แสดงได้อย่างสะดวก

การแต่งกาย

เมื่อถึงวันทำการแสดงนายประเสริฐนัดหมายผู้แสดงให้มา ก่อนออกเดินทาง 3 ชั่วโมง โดยให้ผู้แสดงทยอยมาแต่งกาย ส่วนใหญ่จะทำการแต่งกายบนอาคารเครื่องแต่งกาย ของที่ทำการ คณะโชนจิ๋วบ้านยี่ม แต่ก็มีงานบางส่วนที่ต้องบนเครื่องแต่งกายไปแต่งที่งาน เช่นงานที่ต้องทำการแสดงต่างจังหวัด ส่วนผู้ที่ทำการแต่งกายให้ผู้แสดง คือนายประเสริฐ และนางเอี่ยมพรเป็นหลัก ซึ่งบางครั้งที่ร้อยตรีศุภโชค สุวรรณวัฒน์ และนางสาววราภรณ์ สุวรรณวัฒน์ (บุตรและธิดาของ นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์) จะเข้าเข้ามาช่วยแต่งกายให้ผู้แสดง

ภาพที่ 148: การแต่งกายให้ผู้แสดง
ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพผู้วิจัยทำการบันทึกภาพการแต่งกายให้นักแสดงของคณะโชนจิ๋วบ้านยี่ม ซึ่งจะเดินทางไปทำการแสดงที่ว่าการเขตจอมทอง ในงานวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.2552 ซึ่งนายประเสริฐ และนางเอี่ยมพร กำลังทำการแต่งกายให้ผู้แสดงอยู่บนอาคารเครื่องแต่งกาย ของที่ทำการคณะโชนจิ๋วบ้านยี่ม

ลำดับในการแต่งกายให้ผู้แสดงของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม เหมือนการแต่งกายผู้แสดง ของ
กรมศิลปากร ทุกประการ ซึ่งลำดับการแต่งกายมีดังนี้

1. นุ่งสนับเพลา และนุ่งผ้าให้ผู้แสดง ซึ่งการนุ่งผ้ามี 2 แบบ คือ 1. การนุ่งหางหงษ์
สำหรับผู้แสดงพระราม 2. การนุ่งกันแป้น สำหรับพญาลิง ลิบแปดมงกุฏ (เสนาลิง)
ทศกัณฐ์ และเสนายักษ์
2. การใส่ห้อยข้าง หางและปิดกัน ตามลักษณะการแต่งกายของผู้แสดงแต่ละบทบาท
การสวมเสื้อและรัดสะเอว
3. การใส่ห้อยหน้า
4. การใส่กรองคอและเครื่องประดับต่าง ๆ ได้แก่ เข็มขัด ทับทรวง และสังวาล
5. การใส่ข้อมือและข้อเท้า

การแต่งของนางสุพรรณมัจฉามีความต่างจากผู้แสดงอื่นเพราะเป็นการแต่งกายยื่น
เครื่องแบบนางซึ่งมีลำดับการแต่งดังนี้

1. การสวมเสื้อในนาง
2. การใส่ผ้าห่มนาง
3. การนุ่งผ้า โดยนุ่งผ้าแบบจีบหน้านาง
4. การใส่กรองคอและเครื่องประดับได้แก่ เข็มขัด จี๋นาง กำไลแฉง (ข้อมือ) และข้อเท้า

ภาพที่ 149: การแต่งกายของผู้แสดงพระราม
จากภาพคือลักษณะการแต่งกายของผู้แสดงพระราม คณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

ภาพที่ 150: การแต่งกายของผู้แสดงทศกัณฐ์
จากภาพคือลักษณะการแต่งกายของผู้แสดงทศกัณฐ์คณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

ภาพที่ 151: การแต่งกายของผู้ฝ้ายลิง (หนุมาน)
 จากภาพคือลักษณะการแต่งกายของผู้แสดงหนุมาน คณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม
 ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

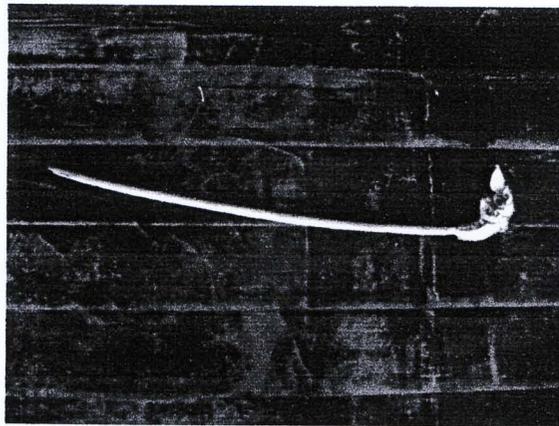

ภาพที่ 152: การแต่งกายของผู้แสดงนางสุพรรณมัจฉา
 จากภาพคือลักษณะการแต่งกายของผู้แสดงนางสุพรรณมัจฉา คณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม
 ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

4.7 อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดง

เนื่องผู้แสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่มเป็นเยาวชนอายุไม่เกิน 12 ปี จึงมีรูปร่างเล็ก ดังนั้นเมื่อต้องใช้อุปกรณ์ประกอบการแสดง ขนาดของอุปกรณ์ก็ต้องมีขนาดเหมาะสมกับรูปร่างของผู้แสดง อุปกรณ์ที่ใช้ในการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ส่วนใหญ่ประดิษฐ์ขึ้นโดยนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ซึ่งอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงชุด " นังดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น" ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม มีรายละเอียดดังนี้

คันศร

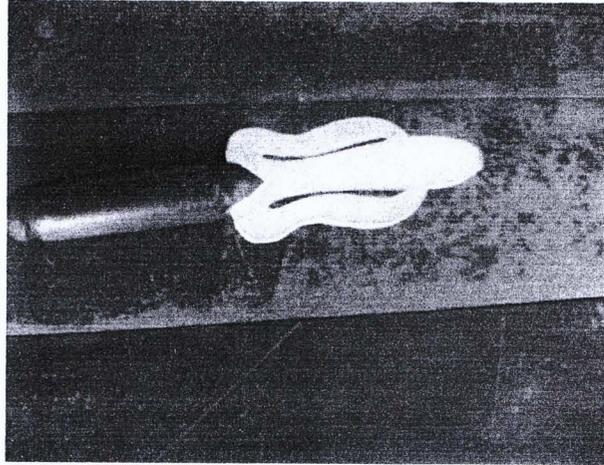

ภาพที่ 153: คันศร

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือคันศรที่ใช้ในการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ผู้แสดงที่ต้องใช้คันศรนี้คือผู้แสดงพระราม และทศกัณฐ์ คันศรนี้มีความยาวจากหัวศร ถึงปลายคันศร 30 นิ้ว ตัวคันศรทำจากหวายส่วนหัวศรทำจากปะเก็นฉลุเป็นลายศิระชะพญานาคแล้วเน้นรายละเอียดด้วยการเขียนเส้นสีแดง

ตรี

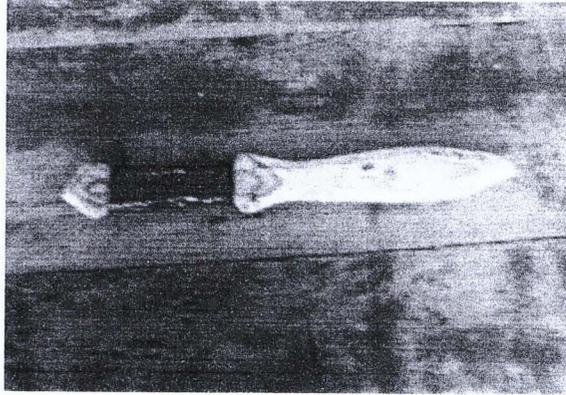

ภาพที่ 154: ตรี

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือตรีที่ใช้ในการแสดงของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม ผู้แสดงที่ต้องใช้อุปกรณ์นี้ คือ ผู้แสดงหนุ่มาน ตรีมีความยาวจากปลายของตัวตรี ถึงโคนสุดของด้ามจับ 8 นิ้ว ตัวตรีมีความยาว 4 นิ้ว กว้าง 3.5 นิ้ว ด้ามยาว 4 นิ้ว ทำจากไม้อัด ฉลุเป็นตัวตรี และด้ามจับ แล้วประกอบเข้าด้วยกัน ทาสีเทาที่ตัวตรี และทาสีน้ำตาลที่ด้ามจับ

พระขรรค์

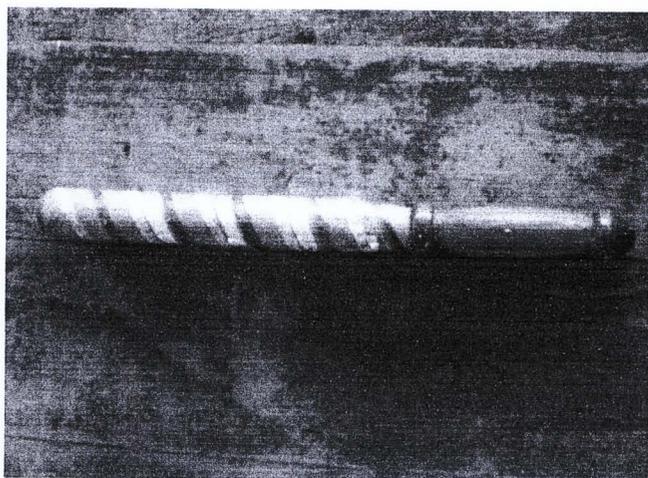

ภาพที่ 155: พระขรรค์

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือพระขรรค์ที่ใช้ในการแสดงของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม ผู้แสดงที่ต้องใช้อุปกรณ์นี้คือ ผู้แสดงฝ่ายลิงทั้งหมด ยกเว้นหนุมาน พระขรรค์มีความยาวจากปลายของพระขรรค์ ถึงโคนสุดของด้ามจับ 9 นิ้ว ตัวพระขรรค์มีความยาว 5 นิ้ว กว้าง 1.5 นิ้ว ด้ามยาว 4 นิ้ว ทำจากไม้อัด ฉลุเป็นรูปพระขรรค์ และทาสีเทาที่ตัวพระขรรค์ และทาสีน้ำเงินที่ด้ามจับ ใช้สีแดงเขียนเส้นลายกระจังประดับที่รอยต่อระหว่างตัวพระขรรค์และด้ามจับ

กระบอง

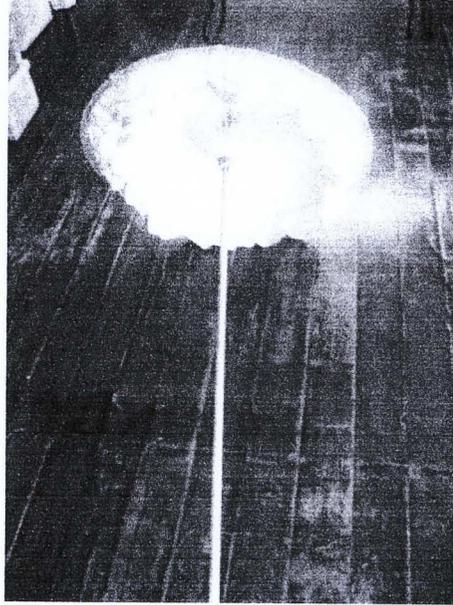

ภาพที่ 156: กระบอง

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือกระบองที่ใช้ในการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยิ้ม ผู้แสดงที่ต้องใช้อุปกรณ์นี้คือ ผู้แสดงเสนายักษ์ กระบองมีความยาวจากปลายของกระบอง ถึงโคนสุดของด้ามจับ 11 นิ้ว ตัวกระบองมีความยาว 7 นิ้ว ด้ามยาว 4 นิ้ว ทำจากไม้กลึงเป็นรูปกระบอง ใช้สีทาสีแดงและสีเหลืองทาเป็นเส้นวนรอบกระบอง ที่ด้ามจับทาด้วยสีเขียว

กลด (สัปดาห์)

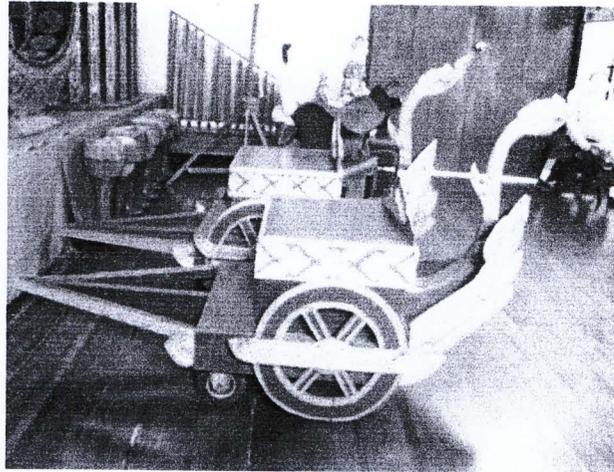

ภาพที่ 157: กลด (สัปดาห์)

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือกลด (สัปดาห์) ที่ใช้ในการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยิ้ม ผู้แสดงที่ต้องใช้อุปกรณ์นี้ คือ ผู้แสดงพลกวางกลด ใช้ร่มขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 50 นิ้ว แต่งขอบร่มด้วยผ้าตราดสีเหลืองทองกว้าง 5 นิ้ว แล้วเดินแถบดินสีทองตกแต่งที่รอยต่อระหว่างร่มกับผ้าตราด และชายผ้าตราด ด้ามจับทำจากท่อพลาสติก ยาว 1.20 เมตร ทาด้วยสีทอง

ราชรถ

ภาพที่ 158: ราชรถ

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือราชรถ ที่ใช้ในการแสดงของคณะโขนจิ๋วบ้านอึม ใช้ในขบวนการรำพากย์รถทั้งของพระราม และทศกัณฐ์ ด้านหน้าราชรถของพระรามมีผู้แสดงม้าลากรถนั่งขนาน ส่วนด้านหน้าราชรถของทศกัณฐ์มีผู้แสดงราชสีห์นั่งขนาน ไม้สลักเป็นส่วนต่าง ๆ (รวมทั้งลายที่ใช้ตกแต่ง) ขนาดของราชรถจากด้านหน้าสุด ถึงด้านหลังสุดมีความยาว 1.50 เมตร ส่วนสูงที่สุดของราชรถ (หางหงส์ที่ส่วนท้ายราชรถ) สูงจากพื้นถึงปลายหางหงส์ 40 นิ้ว ความสูงของตัวราชรถ จากพื้นถึงส่วนบนสุดของบังลังก์ที่ตั้งอยู่บนราชรถสูง 25 นิ้ว ใช้สีแดงทาทั่วทั้งคัน แล้วใช้สีทองเขียนตามลายที่ใช้ตกแต่งราชรถ

หุ่นละครเล็ก

ภาพที่ 159: หุ่นละครเล็ก

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือหุ่นละครเล็ก ที่ใช้ในการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ใช้ในการแสดงช่วงหนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา ดังนั้นหุ่นละครเล็กจึงมี 2 ตัว คือ ด้านซ้ายของภาพ คือ นางสุพรรณมัจฉา ด้านขวาของภาพคือหนุมาน จากศีรษะถึงปลายเท้าของหุ่นสูง 30 นิ้ว หุ่นละครเล็กที่ใช้แสดงนี้ใช้ผู้เชิด 3 คน โครงสร้างของตัวหุ่นทำขึ้นด้วยกรรมวิธีที่คล้ายการสร้างศีรษะโขน โดยการขึ้นหุ่นด้วยดินน้ำมัน และใช้กระดาษปิดทับตามหุ่นที่สร้างขึ้น จากนั้นปล่อยให้แห้งแล้วลอกกระดาษจากหุ่น แล้วตกแต่งให้เรียบร้อยตามลักษณะของชิ้นส่วนศีรษะ ลำตัว แขน และขา ส่วนแขนและขาของหุ่นนางสุพรรณมัจฉาหุ้มทับด้วยผ้าสีกลมกลืนกับตัวหุ่น ส่วนเครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับของหุ่นทำเช่นเดียวกับเครื่องแต่งกายของผู้แสดงที่เป็นเยาวชน แต่ลดสัดส่วนให้เล็กลงตามขนาดของหุ่น

หนังใหญ่

ภาพที่ 160: หนังใหญ่

ที่มา: ทำการบันทึกภาพโดยผู้วิจัย

จากภาพคือหนังใหญ่ ที่ใช้ในการแสดงของคณะโขนจิ้วบ้านยี่ม ใช้ในการแสดงช่วงหนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา ดังนั้นหนังใหญ่จึงมี 2 ตัว คือ ด้านซ้ายของภาพ คือนางสุพรรณมัจฉา ด้านขวาของภาพคือหนุมาน ตัวหนังใหญ่สูง 40 นิ้ว กว้าง 33 นิ้ว ไม้ด้ามจับที่ขนาบตัวหนังใหญ่ยาว 60 นิ้ว ในการทำหนังใหญ่เพื่อใช้ในการแสดงชุดนี้ นายประเสริฐ ได้ดัดแปลงวัสดุที่ใช้ทำให้ต่างไปจากโบราณ ซึ่งแต่เดิมต้องนำหนังสัตว์มาแกะเป็นตัวหนัง แต่นายประเสริฐดัดแปลงมาใช้กระดาษอัดที่เรียกว่า ประเก็น แกะลายเป็นตัวหนังใหญ่ จากนั้นจึงใช้สี (อะครีลิค) ระบายลงบนส่วนต่าง ๆ ของตัวหนังใหญ่ ซึ่งโทนสีที่ใช้ทำนั้นเป็นสีที่ค่อนข้างดูจืดจาง สร้างความสดใสให้ตัวหนังใหญ่ และสีสันที่เกิดขึ้นนี้เหมาะสำหรับใช้เป็นอุปกรณ์ประกอบการแสดงของเด็ก มากกว่าการใช้หนังใหญ่ที่เป็นสีดำ หรือเป็นสีที่เคร่งขรึมอย่างหนังใหญ่ที่มีมาแต่โบราณ

4.1.8 โอกาสและสถานที่ในการแสดง

เนื่องจากการแสดงชุด นังคูโชน นอนคูหนัง เอนหลังคูหนุ่ สามารถปรับให้การแสดงมีความเหมาะสมเพื่อทำการแสดงในโอกาสต่าง ๆ ได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการแสดงชุดนี้สามารถทำการแสดงได้ในโอกาสที่หลากหลาย ตั้งแต่งานเลี้ยงฉลองภายในองค์กรเล็ก ๆ ถึงการแสดงให้ต่อหน้าบุคคลสำคัญระดับประเทศ แต่จากการศึกษาผู้วิจัยแบ่งลักษณะการแสดงในโอกาสต่าง ๆ เป็น 2 ลักษณะ ดังนี้

โอกาสที่เป็นส่วนบุคคล

การแสดงในโอกาสที่มีลักษณะนี้ คือปิดโอกาสไม่ให้คุณบุคคลที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องของเข้าร่วมงาน เป็นการแสดงในงานที่จำกัดบุคคลที่เข้าร่วมงาน เช่นต้องได้รับบัตรเชิญของงานนั้น เป็นผู้มีการคุณต่อผู้ว่าจ้างให้ทำการแสดงต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับองค์กรที่จัดงานนั้น เป็นต้น ซึ่งการแสดงในโอกาสที่มีลักษณะนี้มักแสดงในสถานที่ ที่มีความมิดชิด เป็นห้องจัดเลี้ยงในโรงแรมสโมสรหรือร้านอาหารต่าง ๆ เช่น ในงานเลี้ยงของชมรมผู้สูงอายุ 59 เขตจอมทอง งานนี้จัดบนอาคารห้องประชุมของโรงเรียนบูรณะศึกษา ซึ่งผู้ร่วมงานต้องเป็นสมาชิกหรือผู้ติดตามสมาชิกของชมรมเท่านั้น

โอกาสที่เป็นสาธารณะ

การแสดงในโอกาสที่มีลักษณะนี้ เปิดโอกาสให้คุณบุคคลทั่วไปได้ร่วมงาน ส่วนใหญ่มักทำการแสดงในที่โล่งแจ้ง ในที่สาธารณะ หรือสถานที่ที่บุคคลทั่วไปสามารถเข้าออกหรือผ่านได้ตลอดเวลา เช่นการแสดง ณ สวนหลวง ร. 9 ในวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่เปิดให้ประชาชนทุกคนสามารถเข้าชมงานได้

สิ่งที่มีความแตกต่างของการแสดงในแต่ละครั้ง คือลักษณะของพื้นที่ในการทำการแสดง ซึ่งจากการศึกษาผู้วิจัยแบ่งลักษณะของพื้นที่ทำการแสดงเป็น 3 ลักษณะ ดังนี้.

แสดงบนเวทีของคณะโชนจิวบ้านยี่ม

เวทีของคณะโชนจิวบ้านยี่มมีการสร้างขึ้นตั้งแต่สมัยเริ่มก่อตั้งคณะโชนจิวบ้านยี่ม (ฝึกหัดการแสดงโชนให้นักเรียนของโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม) เพราะก่อนหน้านี้จะเป็นเวทีสำหรับการแสดงโชน ได้ใช้เป็นเวทีสำหรับประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม และเมื่อมีการแสดง

โขนจึงมีการปรับให้รูปแบบใกล้เคียงเวทีที่ใช้ในการแสดงโขนหน้าจอ (โขนโรง) และเวทีลักษณะนี้ได้นำมาใช้ในการแสดงเรื่อยมา

ภาพที่ 161: ทำการแสดงบนเวทีของคณะโขนจิวบ้านยี่ม
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

จากภาพคือลักษณะเวทีที่ใช้ในการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ที่ปรับให้มีลักษณะใกล้เคียงเวทีที่ใช้ในการแสดงโขนหน้าจอ มีลักษณะเป็นเวที่ยกพื้นสูงประมาณ 1 เมตร จากด้านซ้ายถึงด้านขวา 10 เมตร ด้านหน้าถึงฉากด้านหลังกว้าง 2.50 เมตร ฉากด้านหลังสูง 3 เมตร มีประตูทางออก ทั้งฝั่งซ้าย และฝั่งขวา ซึ่งเว้นพื้นที่จากขอบเวทีถึงประตูทางออกทั้งสองฝั่ง 1 เมตร ตรงกลางฉากของเวทีเป็นลักษณะเดียวกับจอหนังใหญ่ คือเป็นผ้าสีขาวและที่ขอบเป็นผ้าสีแดงด้านล่างเป็นฉากไม้ลูกกรง ไว้สำหรับนักดนตรีหรือผู้ควบคุมการแสดงมองเห็นผู้แสดงบนเวที (แต่หากทำการแสดงกับเวทีนี้ นายประเสริฐได้ย้ายวงดนตรีมาอยู่ด้านข้างฝั่งขวาของผู้ชม) ตรงกึ่งกลางของฉากที่เป็นผ้าสีขาวด้านบนสุดติดป้ายที่มีข้อความ “โขนจิวบ้านยี่ม”

เวทีของคณะโขนจิวบ้านยี่มถือเป็นเวทีที่เหมาะสมต่อการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่มมากที่สุด ทั้งในกรณีที่แสดงโขนโดยเฉพาะ และกรณีที่แสดงชุดนั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น เพราะการฝึกซ้อมการแสดง ยึดลักษณะของเวทีนี้เป็นหลัก แต่ระยะหลังเวทีนี้ถูกนำออกใช้งานน้อยมาก เพราะเหตุผลด้านขนาดของเวที การเคลื่อนย้ายและการติดตั้ง มีความยากลำบาก เป็นต้นเหตุให้ราคาในการว่าจ้างการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่มสูงขึ้น นายประเสริฐจึงตัดปัญหาด้วยการปรับใช้พื้นที่ที่มีอยู่ภายในสถานที่จัดงาน

ดังนั้นในช่วงที่ผู้วิจัยทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลด้านการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่ม จึงไม่พบการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่มที่ทำการแสดงบนเวทีดังกล่าว แต่เวทีนี้ยังถูกเก็บรักษาไว้ในที่ทำการของคณะโขนจิวบ้านยี่ม และพร้อมนำออกใช้งานเสมอ

แสดงบนเวทีถาวรของสถานที่จัดงาน

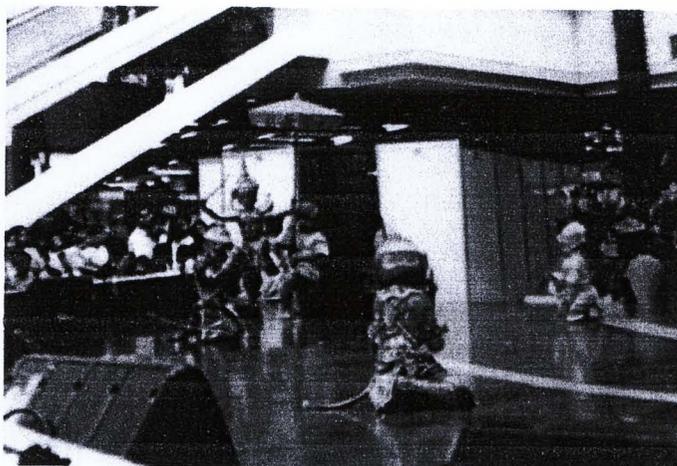
บางครั้งสถานที่จัดงาน ที่คณะโขนจิวบ้านยี่มได้เดินทางไปทำการแสดง อาจมีเวทีถาวรไว้สำหรับทำกิจกรรมต่าง ๆ บนเวที ซึ่งลักษณะของเวทีอาจไม่เหมาะสำหรับการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่ม เช่นมีเวทีที่มีทางขึ้นจากด้านหน้า ผู้แสดงต้องเดินผ่านผู้ชม หรือทางขึ้นและทางลงของเวทีมีด้านเดียว เป็นต้น ซึ่งเป็นสิ่งที่นายประเสริฐต้องทำการแก้ไขตามสถานการณ์เมื่อเดินทางไปถึงสถานที่ทำการแสดง

ภาพที่ 162: ทำการแสดง ณ โรงเรียนบูรณะศึกษา

ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

จากภาพเป็นการแสดงช่วงหนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา (เชิดหุ่นละครเล็ก) ซึ่งเป็นการแสดงที่อยู่ในชุดนั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม โดยทำการแสดงบนเวทีแบบถาวรในหอประชุมโรงเรียนบูรณะศึกษา ในงานสังสรรค์ประจำปี ชมรมผู้สูงอายุ 59 เขตทุ่งครุ ในวันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ.2552 จากภาพสังเกตได้ว่าด้านหลังไม่มีทางขึ้นและทางลง เพราะทางขึ้นและทางลงของเวทีอยู่บริเวณด้านหน้า ดังนั้นเมื่อผู้แสดงต้องขึ้นทำการแสดงบนเวที จึงต้องเดินผ่านผู้ชมก่อน

ภาพที่ 163: ทำการแสดง ณ ฟิวเจอร์พาร์ค รังสิต
 จากภาพเป็นการแสดงช่วงพระรามรำตรวจพล
 ที่อยู่ในการแสดงชุดนั้งดูโชน นอนดูหน้ง เอนหลังดูหุ้่น ของคณะโชนจ้ิวบ้านย้้ม
 ซึ่งทำการแสดงบนเวทีถาวรบริเวณโชนน้ำพุ ฟิวเจอร์พาร์ค รังสิต
 (ไม่สามารถระบุวัน เดือน ปี ที่ทำการแสดงได้)
 ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

จากภาพพบว่าเวทีที่คณะโชนจ้ิวบ้านย้้มกำลังทำการแสดงอยู่มีบันไดทางขึ้นอยู่ที่มุมด้านหลัง (ทางขึ้นและทางลงมีทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของเวที) แต่เมื่อผู้แสดงลงจากเวทีแล้ว ไม่สามารถวนไปที่ทางขึ้นอีกฝั่งของเวทีได้ เนื่องจากหลังเวทีไม่มีพื้นที่เชื่อมต่อกัน จึงมีผลต่อการแสดงในบางช่วง

ภาพที่ 164: ทำการแสดง ณ ดิโอสยาม

จากภาพเป็นการแสดงช่วงยกרב

ที่อยู่ในการส่วนท้ายสุดของการแสดงชุด “นั่งดูเขิน นอนดูหนึ่ง เอนหลังดูหุ่่น”
ของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม ซึ่งทำการแสดงบนเวทีถาวรห้างสรรพสินค้าดิโอสยาม

ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

จากภาพพบว่าเวทีที่คณะโขนจิ๋วบ้านยี่มกำลังทำการแสดงอยู่นั้นมีทางขึ้นและทางลง ทั้งทางฝั่งซ้ายและฝั่งขวา แต่อยู่ด้านข้างของเวที เมื่อผู้แสดงเตรียมตัวขึ้นแสดงบนเวที ผู้ชมจะมองเห็นผู้แสดง ด้านหลังของเวทีมีพื้นที่เชื่อมต่อกันระหว่างฝั่งซ้าย และฝั่งขวา ดังนั้นจึงสะดวกต่อการที่ผู้แสดงต้องลงไปเตรียมตัวขึ้นอีกฝั่งของเวที

แสดงบนพื้น

ในการจัดการแสดงของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม บางครั้งผู้ว่าจ้างให้ทำการแสดง หรือผู้จัดงาน ไม่สะดวกในการสร้างเวทีขึ้นสำหรับการแสดง แต่ต้องจัดเตรียมพื้นที่สำหรับทำการแสดงไว้ เช่น พื้นหญ้าภายในงาน พื้นถนนคอนกรีต (มีเสื่อปู) พื้นด้านหน้าพื้นที่จัดแสดงสินค้า (เพื่อดึงดูดความสนใจจากผู้ชมงานให้มองผ่านเข้าไปในสวนที่จัดแสดงสินค้าไว้) จากนั้นเมื่อนายประเสริฐเดินทางไปถึงสถานที่ทำการแสดง จะเป็นผู้พิจารณาว่าต้องปรับการแสดงอย่างไร ให้เหมาะกับสถานที่

ภาพที่ 165: ทำการแสดงหน้าพื้นที่แสดงสินค้า
จากภาพเป็นการแสดงช่วงยกរប ซึ่งอยู่ในการแสดงชุด “นั่งดูเขิน นอนดูหนึ่ง เอนหลังดูหุ่่น”
ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม ในวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ.2552
ในงานไฟโต้แฟร์ 2009 ณ ศูนย์แสดงสินค้าไบเทค บางนา
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

ภาพที่ 166: ทำการแสดงบนสนามหญ้า
จากภาพเป็นการแสดงช่วงหนุ่ฆานจับนางสุพรรณมัจฉา
ซึ่งอยู่ในการแสดงชุด “นั่งดูเขิน นอนดูหนึ่ง เอนหลังดูหุ่่น” ของคณะโขนจิวบ้านยี่ม
(ไม่สามารถระบุวัน เดือน ปี ที่ทำการแสดงได้)
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์

สรุปองค์ประกอบในการแสดงโขนเยาวชนร่วมสมัยของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม

องค์ประกอบที่ใช้ในการแสดงของคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม ส่วนใหญ่ปรับปรุงขึ้นจากการแสดงโขนแบบจารีต โดยช่วงแรกที่เป็นผู้แสดงจากโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่ม มีการปรับให้เข้ากับวัยของผู้แสดงคืออายุ 3 - 5 ปี ต่อมาเมื่อรับเยาวชนในพื้นที่เขตจอมทองเข้าฝึกหัดการแสดงโขนในลักษณะคณะโขนจิ๋วบ้านยี่ม จึงมีการปรับช่วงอายุของผู้แสดง คือ 3 - 12 ปี ซึ่งผู้แสดงในบทบาทสำคัญมักอยู่ในช่วงอายุ 5 - 10 ปี ต่อมาเมื่อโรงเรียนอนุบาลบ้านยี่มปิดตัวลง นายประเสริฐได้สร้างการแสดงชุด “นั่งดูโขนนอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น” ขึ้น จึงมีองค์ประกอบเพิ่มขึ้นคือ 1. หนังใหญ่ และผู้ขีดหนังใหญ่ 2. หุ่นละครเล็ก และผู้ขีดหุ่นละครเล็ก

ในการคัดเลือกผู้แสดงแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การจำแนกตัวผู้แสดงโขน คือการแยกฝึกหัดตามประเภทตัวแสดง ได้แก่ พระ นาง ยักษ์ ลิง และการคัดเลือกผู้แสดง คือเมื่อต้องทำการแสดง ผู้แสดงในแต่ละประเภทจะได้รับบทบาทต่างกันออกไป ตามความเหมาะสม เช่น ตัวยักษ์แบ่งเป็น ผู้แสดงทศกัณฐ์ และผู้แสดงเสนายักษ์ การจำแนกตัวผู้แสดงใช้หลักการใกล้เคียงกับหลักการของกรมศิลปากร แต่นำมาปรับใช้กับผู้แสดงในช่วง 3 - 12 ปี ส่วนการคัดเลือกให้ผู้แสดงทำการแสดงในบทบาทต่าง ๆ พิจารณาตามความสามารถ คือนำผู้ที่มีความสามารถโดดเด่นมาแสดงเป็นตัวแสดงหลักเช่น พระราม ทศกัณฐ์ หนุมาน เป็นต้น ผู้แสดงขีดหุ่นละครเล็กให้ผู้แสดงในส่วนเสนายักษ์ และเสนาลิง วนมาทำหน้าที่ขีดหุ่นละครเล็กก่อน แล้วจึงเปลี่ยนเครื่องแต่งกายไปแสดงในบทบาทหลัก ผู้แสดงขีดหนังใหญ่เป็นกลุ่มผู้แสดงที่อายุมากที่สุด เพราะต้องการผู้แสดงที่แข็งแรงและรูปร่างสูงใหญ่พอที่จะควบคุมหนังใหญ่ที่มีขนาดใหญ่ได้ ดังนั้นจึงใช้ผู้แสดงที่อยู่ในช่วงอายุ 10 - 12 ปี ซึ่งเมื่อทำการขีดหนังใหญ่เสร็จต้องเปลี่ยนเครื่องแต่งกายมาแสดงในบทบาทพลกวางกลดต่อ ส่วนผู้แสดงในบทบาทม้า และราชสีห์ลากรถ ให้ผู้แสดงที่มีอายุต่ำสุดคือ 3 ปี เพราะไม่มีบทบาทการแสดงที่ซับซ้อน เพียงนั่งอยู่ด้านหน้าราชรถ ของพระรามและทศกัณฐ์เท่านั้น

การฝึกหัดแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการฝึกหัดขั้นพื้นฐานซึ่งประกอบด้วย การเดินเส้า และการเลียนแบบท่าทางตัวละครในบทบาท ตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ ตัวลิง ซึ่งท่าทางส่วนใหญ่ใกล้เคียงท่าทางธรรมชาติของมนุษย์ เช่น ท่าเดิน ท่ายืน ท่าโกรธ เป็นต้น ส่วนที่ 2 เป็นการฝึกหัดให้แสดงในบทบาทที่ได้รับคัดเลือก กล่าวคือบทบาทใดต้องใช้ท่าทางใดในการแสดง ก็ฝึกหัดเฉพาะเท่านั้น ซึ่งรวมถึงผู้ขีดหนังใหญ่ และหุ่นละครเล็กด้วย

บทที่ใช้ประกอบการแสดงเป็นผลงานการประพันธ์โดยนายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ซึ่งบทประพันธ์มีต้นแบบมาจากบทละครเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งเป็นบทพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แต่มีการแทรกคำอธิบายเกี่ยวกับรายละเอียดในการแสดง เช่น เป็นบทของผู้แสดงใด วงปีพาทย์ทำการบรรเลงเพลงอะไร เป็นต้น ซึ่งลักษณะการแทรก รายละเอียดของการแสดงนี้ ได้อิทธิพลมาจากบทสำหรับการแสดงโขนของวิทยาลัยนาฏศิลป กรมศิลปากร โดยอาจารย์เกษม ทองอร่าม นายประเสริฐได้ประพันธ์บทที่ใช้ในการแสดงโขน สำหรับคณะโขนจิวบ้านยี่มไว้หลายตอน แต่บทที่ใช้ในการแสดงชุด"นั่งดูโขน นอนดูหนัง เอนหลังดูหุ่น" มีเนื้อหาอยู่ในตอนจองถนนถึงตอนยกรบ (ระหว่างพระรามและทศกัณฐ์) รูปแบบ ฉันทลักษณ์ที่ใช้ในการประพันธ์ มี 2 ลักษณะ คือ กาพย์ฉบัง 16 และ ร่ายยาว

ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงรับผิดชอบโดยว่าที่ร้อยตรีศุภโชค สุวรรณวัฒน์ เป็นผู้จัดหา ผู้บรรเลงซึ่งเป็นนักศึกษาในสาขาดุริยางค์ไทย จากวิทยาลัยนาฏศิลป และสถาบันบัณฑิตพัฒน ศิลป กรมศิลปากร วงดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงเป็นวงปีพาทย์ที่ปรับมาจากวงปีพาทย์เครื่องห้า กลายเป็นวงดนตรีที่ประกอบด้วย ระนาดเอก ระนาดทุ้ม(วงปีพาทย์เครื่องห้าใช้ฆ้องวง) ปี่ใน ตะโพน กลองทัด ส่วนเพลงที่ใช้บรรเลงเป็นเพลงหน้าพาทย์ชั้นสามัญ เช่น เพลงกราวนอก กราวใน เป็นต้น หากต้องบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูงจะปรับให้เหลือเพียงส่วนท้ายของเพลง คือ เพลงรั้ว

การพากย์ประกอบด้วย 2 ลักษณะ คือ การพากย์เจรจา และพากย์รุด ซึ่งผู้ทำหน้าที่พากย์ คือ ว่าที่ร้อยตรีวัชรพงศ์ ยนตรกิจ โดยทำการพากย์ประกอบการแสดงให้คณะโขนจิวบ้านยี่มตั้งแต่ สมัยเป็นนักศึกษาของวิทยาลัยนาฏศิลป จนปัจจุบันเป็นอาจารย์สาขานาฏศิลป์ไทยศึกษา คณะศิลปศึกษา สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป กรมศิลปากร ส่วนนายประเสริฐ จะช่วยพากย์ ในกรณีที่มีการพากย์เจรจาได้ตอบกันระหว่างตัวละคร

เครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่มเป็นส่วนหนึ่งที่สร้างเอกลักษณ์ให้ มีความต่างจากการแสดงโขนเยาวชนแห่งอื่นเพราะมีความพอดีกับรูปร่างของผู้แสดง มีการ เลือกใช้วัสดุที่ทนทาน ทำให้ง่ายต่อการดูแล ทั้งยังมีความสวยงาม และลวดลายที่ใช้ประดับลงใน แต่ละชิ้นส่วนของเครื่องแต่งกายก็มีความชัดเจน เหมาะต่อการแสดง ซึ่งสามารถจำแนกเครื่องแต่ง กายออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1. การแต่งกายยืนเครื่อง ที่ใช้ในผู้แสดงตัวพระ ตัวนาง ตัวยักษ์ ตัวลิง ซึ่งมีการปรับปรุงมาจาก การแต่งกายยืนเครื่องที่ใช้ในการแสดงโขน ของกรมศิลปากร ซึ่งสิ่งที่มีการปรับปรุงได้แก่ 1.ขนาดของเครื่องแต่งกายโดยปรับให้พอดีกับรูปร่างของผู้แสดงที่อยู่ในวัย 3 - 10 ปี 2. ลวดลาย และวัสดุที่ใช้ในการสร้างสรรค์เครื่องแต่งกาย แต่ยังคงใช้หลักในการใช้สีเช่นเดียวกับกรมศิลปากร

2. การแต่งกายของผู้แสดงประกอบ ได้แก่ ผู้แสดงเชิดหนังใหญ่ และเชิดหุ่นละครเล็ก (สวมเสื้อแขนยาวคอตั้งผ่าหน้า และนุ่งโจงกระเบน สีดำ) ผู้แสดงพลางกลด (สวมเสื้อคอกลมแขนสั้น นุ่งโจงกระเบนผ้าพิมพ์ลายไทย แล้วแต่จะจับคู่สีของเสื้อและโจงกระเบน มีผ้าคาดเอว) ผู้แสดงม้าและราชสีห์ลากรถ สวมเป็นเสื้อคอกลมแขนยาว และกางเกงขายาว ม้าลากรถสวมสีเทาราชสีห์ลากรถสวมที่น้ำตาล

อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่ม มีการปรับให้ขนาดมีความพอเหมาะกับผู้แสดงที่มีอายุตั้งแต่ 3 - 12 ปี โดยอุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงสร้างสรรค์ขึ้นโดย นายประเสริฐ สุวรรณวัฒน์ ประกอบด้วย 1. คันศร (ของพระรามและทศกัณฐ์) 2. ดรี (ของผู้แสดงหนุมาน) 3. พระขรรค์ (ของผู้แสดงพญาลิง และเสนาลิง) 4. กระบอง (ของผู้แสดงเสนายักษ์) 5. ราชรถ 6. กลด 7. หนังใหญ่ 8. หุ่นละครเล็ก

โอกาสที่ใช้ในการแสดงพบว่ามีลักษณะที่หลากหลาย เพราะการแสดงสามารถปรับให้เข้ากับโอกาสต่าง ๆ ได้ แต่จำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ โอกาสที่เป็นส่วนบุคคล (มักแสดงในสถานที่ที่มีความมิดชิด เช่นห้องจัดเลี้ยงในโรงแรมสโมสรหรือร้านอาหารต่าง ๆ) และโอกาสที่เป็นสาธารณะ (มักทำการแสดงในที่โล่งแจ้ง ในที่สาธารณะ หรือสถานที่ที่บุคคลทั่วไปสามารถเข้าออกหรือผ่านได้ตลอดเวลา) พื้นที่ที่ใช้ทำการแสดงมี 3 ลักษณะได้แก่ 1. เวทีของคณะโขนจิวบ้านยี่ม (ปัจจุบันไม่นิยมใช้ในการแสดง) 2. เวทีถาวรที่อยู่ในสถานที่จัดงาน (ต้องมีการปรับการแสดงให้เหมาะกับสถานที่) 3. กับพื้นที่ภายในสถานที่จัดงาน เช่น พื้นหญ้า พื้นคอนกรีตที่มีเสื่อปู เป็นต้น

องค์ประกอบเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่เสริมให้การแสดงของคณะโขนจิวบ้านยี่มมีความสมบูรณ์แบบ แต่หัวใจสำคัญอยู่ที่วิธีการแสดง ซึ่งต้องอาศัยการจัดการที่ดีในการประสานให้ องค์ประกอบและวิธีแสดงดำเนินควบคู่ไปในการแสดงอย่างสมบูรณ์ ซึ่งการศึกษาถึงวิธีแสดงอาจทำให้เห็นลักษณะบางประการที่สำคัญต่อการรูปแบบของการแสดงคณะโขนจิวบ้านยี่ม ซึ่งผู้วิจัยจะได้ทำการกล่าวอธิบายและวิเคราะห์ในเนื้อหาของบทต่อไป